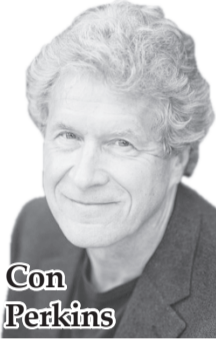

Aydın
Talibzadə

Müsyö İbrahim,
salaməleyküm,
yaxud velosiped
çərxi-fəleyküm

» səhifə 8

Con
Perkins

“Səudiyyənin
pullarını
necə
mənimsədik”

» səhifə 10

Hakimiyyəti
anasından
alan sultan -
IV Murad

» səhifə 17

Nobel mükafatı beloruslu yazıçıya verildi

Svetlana Aleksiyeviçin
“Kəhrəbadakı milçək”
hekayəsi

» səhifə 19

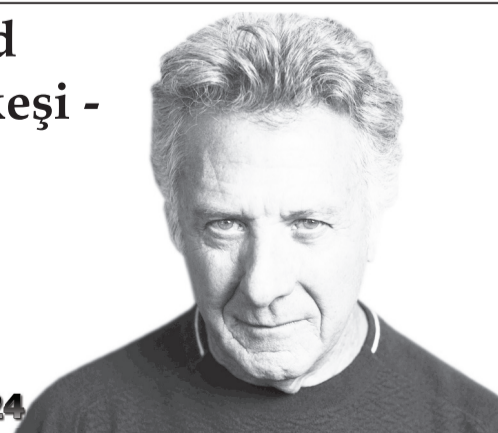

Kamran
Nəzirli və
Qismət
Rüstəmov
“Atalar və
oğullar”
layihəsində

» səhifə 12-13

Hollivud
zəhmətkeşi -
Dastin
Hofman

» səhifə 24

ANONS Dillər Universitetinin yüksək bal toplamış tələbələri Tərcümə Mərkəzində	» səhifə 3
Xalqları doğmalaşdıran kitab	» səhifə 4
İrəvan xanlığının işğalından 188 il keçir	» səhifə 5
Sokrataqədərki düşüncə	» səhifə 6
Ağrılı-acılı hədiyyələrin muzey ömrü	» səhifə 7
Roman Karmen və kinomuzda neft mövzusu	» səhifə 11
Anlaşılmayan adam və ya dinsiz mütəfəkkir	» səhifə 15
Taleh Mansurun “Bir cib günah”ı	» səhifə 18
Basketbol və boks necə yaranıb	» səhifə 20
“Master və Marqarita”nın yeddi açarı	» səhifə 22
Stalin Nazim Hikməti öldürmək istəyib	» səhifə 23

İlham Əliyev Avropa "Fair Play" Hərəkatının və Beynəlxalq "Fair Play" Komitəsinin rəhbərlərini qəbul edib

Prezident İlham Əliyev Beynəlxalq "Fair Play" Komitəsinin prezidenti Jenə Kamyutini, Avropa "Fair Play" Hərəkatının prezidenti Kristian Hintersberqeri və vitse-prezidenti Erdoğan Arıpinarı qəbul edib.

Azərbaycanın artıq beynəlxalq idman yarışlarının yüksək səviyyəli təşkilatçısı kimi dünyada öz sözünü dediyini vurğulayan Avropa "Fair Play" Hərəkatının vitse-prezidenti Erdoğan Arıpinar Bakının ev sahibliyi etdiyi birinci Avropa Oyunlarını böyük hadisə kimi qiymətləndirdi. Erdoğan Arıpinar Beynəlxalq "Fair Play" Komitəsinin və Avropa "Fair Play" Hərəkatının ilk birgə konqresinin və Avropa "Fair Play" Hərəkatının 21-ci Baş Assambleyasının Bakıda təşkil olunmasına verdiyi dəstəyə görə dövlətimizin başçısına minnətdarlığını bildirdi.

Avropa "Fair Play" Hərəkatının prezidenti Kristian Hintersberqer də birinci Avropa Oyunlarını maraqla izlədiyini qeyd edərək Oyunların ölkəmizdə uğurla keçirilməsi münasibətilə Prezident İlham Əliyevə təbriklərini çatdırdı. O, insanların yarışları böyük ruh yüksəkliyi ilə izləmələrinin və hər bir idmançıya səmimi dəstək nümayiş etdirmələrinin onda böyük təəssürat yaratdığını vurğuladı.

Birinci Avropa Oyunlarını Bakıda şəxsən izlədiyini məmnunluqla qeyd edən Beynəlxalq "Fair Play" Komitəsinin prezidenti Jenə Kamyuti də Oyunların yüksək səviyyədə təşkil və Azərbaycan idmançılarının qazandığı nailiyyətlər münasibətilə dövlətimizin başçısını təbrik etdi. Ölkəmizdə idman sahəsinə, xüsusən ədalətli oyunlara göstərilən diqqəti yüksək qiymətləndirən Jenə Kamyuti Beynəlxalq "Fair Play" Komitəsinin və Avropa "Fair Play" Hərəkatının Bakıda ilk birgə konqresinin təşkil edilməsinin qarşılıqlı əməkdaşlığın uğurlu rəmzi olduğunu bildirdi. Beynəlxalq "Fair Play" Komitəsinin prezidenti Azərbaycanın təşkilatçı tədbirlərinə ev sahibliyi öz üzərinə götürdüyünə görə Prezident İlham Əliyevə minnətdarlığını ifadə etdi, ölkəmizin müvafiq qurumları ilə əməkdaşlığı gələcəkdə də davam etdirmək arzusunda olduqlarını dedi.

Beynəlxalq "Fair Play" Komitəsinin və Avropa "Fair Play" Hərəkatının birgə konqresinin və Avropa "Fair Play" Hərəkatının 21-ci Baş Assambleyasının Bakıda keçirilmə-

sindən məmnunluğunu ifadə edən dövlətimizin başçısı burada çoxlu sayda nümayəndə heyətlərinin iştirakını yüksək qiymətləndirdi. Prezident İlham Əliyev beynəlxalq idman qurumları ilə əməkdaşlığın önəminə toxunaraq, tədbir zamanı maraqlı müzakirələrin aparılacağına ümidvar olduğunu qeyd etdi. Birinci Avropa Oyunlarının ölkəmizdə böyük marağa səbəb olduğunu bildiren dövlətimizin başçısı Azərbaycan idmançılarının uğurlu çıxışlarını xatırladı.

Daha sonra Beynəlxalq "Fair Play" Komitəsinin prezidenti Jenə Kamyuti Azərbaycanda idmanın inkişafı sahəsindəki xidmətlərinə, ədalətli oyunlar hərəkatına verdiyi dəstəyə və idmanda ədalət prinsiplərinə sadiqliyinə görə Prezident İlham Əliyevin Beynəlxalq "Fair Play" Komitəsinin xüsusi medalı ilə təltif olunduğunu dedi və mükafatı dövlətimizin başçısına təqdim etdi.

Prezident İlham Əliyev Beynəlxalq "Fair Play" Komitəsinin xüsusi medalına layiq görüldüyünə görə təşəkkürünü bildirdi, dövlət başçısı, həmçinin Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti kimi gələcəkdə də idmanın inkişafına ardıcıl dəstəyi davam etdirəcəyini vurğuladı.

Ağdamda körpələr evi-uşaq bağçası istifadəyə verilib

Oktabrın 8-də Ağdam rayonunun cəbhə zonasında yerləşən Evoğlu kəndində Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə inşa edilən körpələr evi-uşaq bağçası istifadəyə verilib.

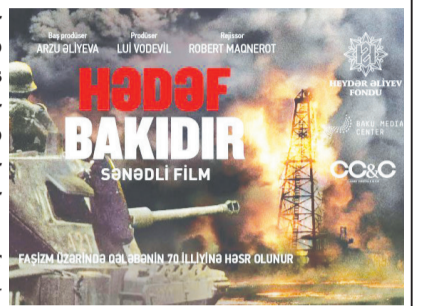
İkimərtəbəli 100 çarpayılıq körpələr evində uşaqların təlim-tərbiyəsi, ilk yaşlarından intellektual, fiziki və əqli inkişafı, istedad və qabiliyyətlərinin üzə çıxarılması, sağlamlıqlarının qorunması üçün hər cür şərait yaradılıb. Burada müasir təlim-tərbiyə qaydalarına riayət olunmaqla qruplar formalaşdırılıb. Otaqlar bütün zəruri ləvazimat və təlim avadanlıqları ilə təchiz olunub.

Bağçanın həyatında uşaq əyləncə vasitələri quraşdırılıb, yaşillıq zolaqları salınıb.

"Hədəf Bakıdır. Hitler neft uğrunda döyüşü necə uduzdu" sənədli filminin Braziliyada təqdimatı keçirilib

Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə istehsal edilmiş "Hədəf Bakıdır. Hitler neft uğrunda döyüşü necə uduzdu" sənədli filminin Azərbaycanın Braziliyadakı səfirliyində təqdimatı keçirilib.

Tədbirdə çıxış edən səfir Elnur Sultanov Arzu Əliyevanın layihə rəhbəri olduğu sənədli filmin

faşizm üzərində Qələbənin 70 illiyinə həsr olunduğunu diqqətə çatdırıb. Diplomət qeyd edib ki, filmin çəkilməsində məqsəd faşizm üzərində Qələbənin qazanılmasında Azərbaycan xalqının tarixi rolunu, Bakı neftinin strateji əhəmiyyətini bütün dünyaya göstərmək və eyni zamanda, bu tarixi həqiqəti gələcək nəsillərə çatdırmaqdır. O, filmin təqdim edilməsində göstərdiyi dəstəyə görə Heydər Əliyev Fonduna dərin təşəkkürünü bildirdi.

Səfir E. Sultanov vurğulayıb ki, çəkilişləri 14 ay davam edən sənədli filmin üzərində iş zamanı bir sıra ölkələrin arxivlərində çoxlu sayda sənəd araşdırılıb. Bildirilib ki, filmdə İkinci Dünya müharibəsinin tarixinə tamamilə yeni baxış bucağından – neft uğrunda savaş prizmasından baxılır.

Filmin aktual xarakter daşdığını bildiren səfir dünyanın müxtəlif yerlərində zorakılığın, ekstremizmin, etnik təmizləmə, qaçqın böhranı və digər mənfi halların davam etdiyini vurğulayaraq, ölkəmizin torpaqlarının 20 faizinin Ermənistan tərəfindən iyirmi ildən artıqdır işğal olduğunu qonaqların diqqətinə çatdırıb. Diplomət filmin sülh, ədalət və təhlükəsizliyin bərqərar olunması və beynəlxalq hüquqa riayət edilməsi üçün güclü ismarıç göndərdiyini vurğulayıb.

Sənədli film qonaqlar tərəfindən böyük maraqla qarşılanıb. Filmin gələcəkdə də Braziliyada nümayiş etdirilməsi məqsədilə müxtəlif təkliflər səsləndirilib.

Tədbirdə Braziliyanın dövlət rəsmiləri, bu ölkədə akkreditə olunan diplomatik korpusun rəhbərləri, akademik dairələrin, yerli ictimaiyyətin nümayəndələri və Azərbaycan səfirliyinin əməkdaşları iştirak ediblər.

Oxucuların nəzərinə

Tərcümə Mərkəzinin nəşr etdiyi (Xuan Rulfo – "Pedro Paramo", Matilda Urrutia – "Pablo Nerudayla yaşanan ömür", "Latın Amerikasının romanı", "Xilas yolunun yolçuları", "Bəşəri poeziya", Ernest Heminquey – "Qadinsız kişilər", Akutaqava Rünoske – "Tanrıların istehzası", Jasmina Mixayloviç – "Xəzər dənizinin sahillərində", "Serbcə-Azərbaycanca lügət", "Sözün Aydını", Oljas Süleymanov – "Az-Ya", "Candles (101 verses)" (şeir antologiyası), "Çexovdan Markesə qədər", "Modianonun seçilmiş əsərləri", "Boliviya gündəliyi") kitabları şəhərin aşağıdakı kitab mağazalarından əldə edə bilərsiniz.

- Akadem. Kitab mağazası
- Kitab klubu mağazası
- Akademiya Kitab Mərkəzi
- Kitab.Az mağazası
- (28 may metrosu ətrafındakı kitab mağazaları)

Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib. Şəhadətnamə nömrəsi: 3899
Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi
Baş redaktor: Yaşar Əliyev
İcraçı direktor: Bəhlul Seyfəddinoğlu
Redaksiya heyəti: Nəriman Əbdülrəhmanlı, Mövlud Abdullayev, Feyzyyə, Nərinə Əliyeva, Leyla Əliyeva, Sevinc Fəda, Rəbiqə Nazimqızı
Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.
"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunub. Tiraj: 1250. Sifariş: 3230
Ünvan: Bakı, Torğubaşov küçəsi 74. Telefon: 595 16 05.
E-mail: aydinyol.az@gmail.com

Dünən Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin direktoru A.Məsud Dillər Universitetinin tərcümə fakültəsinə yüksək balla daxil olmuş tələbələr ilə görüşüb. Görüş zamanı tərcümə sənətinin aktuallığı, tərcüməçilik ixtisasının özəl incelikləri, həmçinin tədrisi sahəsində olan məsələlərdən və qarşıya çıxan problemlərdən söz açılıb.

Uzun illər beynəlxalq aləmlə "Sovetlər ölkəsi" kimi yalnız rus dili vasitəsi ilə ünsiyyət quran Azərbaycanın bu gün dünyaya öz sözü, müstəqil siyasəti ilə inteqrasiya etdiyini, müxtəlif sahələr və səviyyələr üzrə qurulan bu əlaqələrdə, mübadilə və iş birliklərində, həmçinin dövlətlərarası rəsmi yazışmalarda qarşılıqlı anlaşmanın ilkin vasitəçisi və təyinatçısı olan dil və tərcümənin ön palana çəkildiyini bildirən A.Məsud görülən işlərdən, bu sahənin kadr bazasının bilavasitə qurucusu olan təhsildən, tərcümə tədrisinin problemlərindən danışıb: "2014-cü ildə ölkə başçısı cənab İlham Əliyev Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin yaradılması ilə bağlı fərman imzaladı. Bu Fərman dil və tərcümənin işləndiyi hər sahədə yaşanan fəsadların, əngəllərin aradan qaldırılmasına, bu sahənin dövlətin siyasi kursu qismində formalaşdırılmasına geniş imkanlar yaratdı. Bəzən bizi "Tərcümə Mərkəzi" adı altında vətəndaşlara tərcüməçilik xidməti göstərən xırda kontorlarla qarışıq salır, bəzən də surf bədii ədəbiyyatın tərcüməsi ilə məşğul olan yarıdıcı tərcümə qurumu kimi qəbul edirlər. Lakin bu, belə deyil. Mərkəz ölkə üzrə dil və tərcümə sahəsinin mərkəzləşdirilmiş qaydada, məqsədyönlü şəkildə təşkili, təkmilləşdirilməsi və bu sahəyə nəzarəti həyata keçirən strateji əhəmiyyətli dövlət qurumudur. Bu gün biz bu sahənin normativ hüquqi bazasının yaradılması, tərcümə və tərcüməçilik fəaliyyətinin beynəlxalq normalara cavab verəcək

Dillər Universitetinin yüksək bal toplamış tələbələri Tərcümə Mərkəzində

mexanizmlər üzrə aparılması, peşəkarlıq meyarlarının, dil və tərcümə standartlarının müəyyən edilməsi və digər bu kimi məsələlərin qurulduğu işləri ilə məşğuluq. Sizləri bura dəvət etməkdə məqsədimiz isə bu sahənin tədrisi üzrə araşdırmaların nəticələrini birgə müzakirə etmək, vəziyyətdən çıxış yolları axtarmaqdır. Həmçinin, bunu da deməliyəm ki, tərcümənin təhsil sferası üzrə aparılan araşdırmalar ali məktəblərə qəbul zamanı, çox hallarda tərcümə ixtisasının ikinci, bəzən üçüncü pillədə - yəni bal çatmadığı halda təhsildən kənar qalmamaq niyyəti ilə seçildiyini aşkar edib. Digər, daha ağırlı məqam - bu ixtisasa önəm verən və yüksək bal toplayan qabiliyyətli tələbələrin ikinci kursdan sonra təhsilini xarici ölkələrdə davam etdirməsi və bəzən təhsil müddəti başa çatdıqdan sonra geriyyə qayıtmamasıdır".

Bunun ardınca Afaq Məsud hər bir ölkənin müasir səviyyəsinin göstəricisi olan dil və tərcümənin aktuallaşması, spesifik sahələr üzrə mənimlənməsi, tədris və tətbiq mədəniyyətinin təkmilləşdirilməsi üzrə zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsini tənzimləyəcək Dövlət Proqramının hazırlandığını bildirib. Sonra söz tələbələrə verilib. Ceyhun Şahbazlı: (ADU/Tərcümə fakültəsi/Koreya dili) - Tərcümə sənətinə sevgi hələ məktəbdə oxuduğumuz vaxtlardan bizə aşılmalıdır. Şagirdlərin isə bu sahə barədə anlayışı demək olar, yoxdur. Mən bu fakültəyə daxil olandan sonra bildim ki, tərcümənin müxtəlif sahələri var. Məktəblərdə maarifləndirici görüşlər təşkil olunmalı, silsilə təlimlər həyata keçirilməlidir. Tədris prosesinə başlamazdan əvvəl yuxarı siniflərdə bizlərdə bu sənətə maraqlı oymaq lazımdır.

Jalə Rzayeva: (ADU/Tərcümə fakültəsi/İngilis dili) - Mən də tələbə yoldaşımın fikirlərinə qoşuluram. Bəzilərimizin yaxınları yüksək balla tərcümə fakültəsinə düşməyimizə təəssüflə yanaşdılar. Onlar arzulaşırdılar, hüquq fakültəsində oxuyaq, biz bu sənətin xüsusiyyətlərindən bixəbər olduğumuza görə, ilk günlər məyus olmuşduq, amma tədriscən görürük ki, çox maraqlı ixtisasdır. Təəssüf ki, məktəblərdə tərcümə sənətinin necə önəmli, cəmiyyət üçün necə vacib olması barədə məlumat verilmir. Məsələn, ingilis dili üzrə pedaqoji istiqamətdə təhsil alıb, gələcəkdə müəllim diplomu alacaq tələbələr də tərcüməçi olmaq istəyirlər. Başqa ixtisasa üzrə təhsil almış şəxslərin sonradan tərcüməçi olmaq istəyi, mənə, qeyri-ciddidir. Hər kəs öz sahəsi ilə məşğul olsa, nəticə daha ürəkəcan olar.

Samirə Kəlbəliyeva: (ADU/Tərcümə fakültəsi/İngilis dili) - İnternet portallarını vasitəsi ilə də məlumat əldə etməyə çalışmalıyıq. Maarifləndirmə hər istiqamətdə aparılmalıdır. Hazırda, təhsildə kurikulum sistemi tətbiq olunur. Amma, mən də içində olmaqla, bəzi tələbələr məktəbdə bu sistemlə təhsil almayıb, indi universitetdə yeni sistemə uyğunlaşmağa çalışırıq. Lakin əvvəlki təhsillə indiki təhsil arasında uçurum hiss olunur. Məsələn, sistem özü maraqlıdır, amma dərslilər buna müvafiq deyil. Aytən Rəhimli: (ADU/Tərcümə fakültəsi/İngilis dili) - Mən şəxsən bu ixtisasa "gəlirli sahədir" - deyənlərin fikri ilə seçdim. Amma indi görürəm ki, bu, həm də çox maraqlı sənətdir. Taleh Rzayev: (ADU/Tərcümə fakültəsi/İngilis dili) - Azərbaycan dilinin inceliklərini bilmədən hansısa bir dildən tərcümədən danışmaq olmaz. Həmçinin hansı dildən və hansı dilə tərcümə ediriksə, həmin dildə danışan xalqların mədəniyyətini də bilməliyik. Azərbaycan dili çox zəngin dildir, müasir və müstəqil bir ölkədə yaşayırıq. Artıq müxtəlif dillərdən rus dilinə, daha sonra rus dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə etməyə ehtiyac yoxdur, bütün mətnlər orijinaldan dilimizə çevrilməlidir. Mən tərcüməyə ingilis dilində bədii ədəbiyyat oxumaqla başlamışam. Müəllimlə tez-tez müşahidə edirdik ki, bəzi sözlərin dilimizdə ifadəsi çox uzun alınır, bəzən bir sözü tərcümə etmək üçün bir neçə sözdən istifadə edirdik. Biz ixtisasımız üzrə müvafiq xarici dilə yiyələnməklə yanaşı, ana dilimizdə də söz ehtiyatımızı artırmağa, dilimizin inceliklərinə bələd olmağa çalışmalıyıq. Görüşün sonunda tələbələrə Mərkəzin nəşrləri, buklet və kataloqları toplanmış çantalar hədiyyə edildi.

Tanınmış karikaturaçımız dünya turunda

Azərbaycanın tanınmış karikatura ustası, yüzdən artıq mükafata layiq görülmüş, 40-dan çox beynəlxalq karikatura müsabiqələrinin münisiflər heyəti tərkibinə qatılmış Seyran Cəfəri bu yaxınlarda

Kolumbiyada keçirilən 22-ci Beynəlxalq "Rendocartoon" karikatura yarışmasının münisiflər heyəti tərkibində iştirak edib. Seyran Cəfəri AzərTAC-a bildirib ki, o, müsabiqəyə Rio Negro şəhər meri Hernan Ospina Sepulveda və yarışma meneceri Fernando Picanın xüsusi dəvəti ilə qatılıb. Rio Negrodə bir çox əhəmiyyətli tədbirlərdə iştirak edib, fərqli ölkələrdən münisiflər heyəti tərkibinə daxil olan həmkarları ilə birgə fikir mübadiləsi aparıb. Təqdimetmə və açılış mərasimində söz alan Seyran Cəfəri Azərbaycan və Kolumbiya dövlətləri arasındakı mədəni əlaqələrin bundan sonra da inkişaf edəcəyini, hər iki ölkə sənətçilərinin birgə yaradıcılıq mübadiləsinin vacibliyini qeyd etməklə bərabər, rəhbəri olduğu "Beynəlxalq Karikatura Xəbər Mərkəzi" saytının xüsusi medalını karikaturanın inkişafındakı xidmətlərinə görə Rio Negro şəhər merinə və yarışma menecerinə təqdim edib. On gün davam edən tədbirdə qonaqlar Rio Negro Milli Universitetinə baş çəkib, Rio Negro şəhərinin bir çox görməli yerləri ilə yaxından tanış olublar. Qeyd edək ki, karikatura ustasının uğurları bununla bitmir. Seyran Cəfəri oktyabr ayında Kosovoda və Çində keçirilən Beynəlxalq karikatura yarışmalarının da münisiflər heyəti tərkibinə dəvət alıb. O, bundan əlavə Serbiyada keçirilən anti-müharibə mövzulu beynəlxalq karikatura yarışmasında xüsusi mükafatına layiq görülüb.

Milli Kitabxanada ALISA proqramının tətbiqi ilə bağlı 10 günlük treninqlər

Yeni avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemi olan ALISA proqramının tətbiqi ilə bağlı Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tapşırığına əsasən M.F.Axundzadə adın Azərbaycan Milli Kitabxanasında mütəmadi olaraq 10 günlük treninqlər təşkil edilib. Kitabxanadan AzərTAC-a bildirilib ki, Milli Kitabxananın treninq mərkəzində keçirilən "Kitabxanalarda informasiya texnologiyaları infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi" proqramı çərçivəsində "ALISA-Vahid Kitabxana İdarəetmə Sistemi və MARC-21" treninqinin növbəti müdavimlərinə sertifikatlar təqdim olunub. Treninq çərçivəsində müdavimlər Milli Kitabxanada gedən yeni iş üsulları, yeni xidmət növləri ilə əyani tanış olublar.

"Bir millət iki dövlət" devizi altında konsert

Oktabrın 16-da Beynəlxalq Muğam Mərkəzində Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının və Türkiyə Elm və Ədəbiyyat Əsər Sahibləri Birliyinin (İLESAM) birgə layihəsi əsasında "Mahmıdan - Şarkıya" adlı konsert proqramı təqdim olunacaq. Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının mətbuat xidmətindən AzərTAC-a bildirilib ki, konsertdə türkiyəli sənətçilər Çiğdem Gürdal (vokal), Oya Ergün (vokal), Ali Burç (ritim saz), Evren Turna (kəman), Onur Akkuş (ud), Deniz Göktaş (kanon), həmçinin Şəhla Ələkbərovanın rəhbərlik etdiyi AzTV-nin C.Cahangirov adına Xoru iştirak edəcək. Ümummilli lider Heydər Əliyevin məşhur "Bir millət iki dövlət" devizi altında keçiriləcək konsertdə Azərbaycan və türk bəstəkarlarının mahnıları səslənəcək. Qeyd edək ki, "Mahmıdan-Şarkıya" konserti Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı və İLESAM-ın "6 bəstəkar və 6 şair" adlı birgə layihəsi əsasında reallaşdı. Adından da məlum olduğu kimi, bu layihədə türk bəstəkarları Faruk Şahin, Zekai Tuncay, Pinar Gökşal, Ugur Top, Özgen Gürbüz və Yaşar Bedük Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndələri Rəsul Rza, Nigar Rəfibəyli, Bəxtiyar Vahabzadə, Məmməd Araz, Nəriman Həsənzadə və Zəlimxan Yaqubun şeirlərinə mahnı bəstələyiblər. Öz növbəsində Azərbaycan bəstəkarlığı məktəbinin tanınmış simalarından olan Firəngiz Əlizadə, Həsənağa Adıgözəlzadə, Cavanşir Quliyev, Cəlal Abbasov, Sərdar Fərəcov və Elza Seyidcahan isə İLESAM-ın təqdimatı ilə Durmuş Kaya, Nedim Ucar, Serdar Öncül, Sevinc Atan, Sevim Yakıcı və Əkrəm Yalbuğun şeirlərinə musiqi bəstələyiblər.

“Mənim qənaətimə görə, ölkələrimizdə formalaşmış ictimai şüur milli və dini zəmində münaqişə yaratmağa yönəlmiş istənilən neqativ prosesin qarşısını almağa qadirdir. Millətlər arasında nifaq salmağa, ziddiyyətlər yaratmağa çalışan, işğal planları quran insanlar gəc-tez tamamilə marjinallaşmağa və öz həmvətənləri tərəfindən ittiham edilməyə məhkumdur. Elə ona görə də Balkan və Cənub Qafqaz ölkələrinin gələcəyinə nikbin baxıram. Ölkələrimiz, xalqlarımız daha yaxşı gələcəyə layiqdir və bu yolda inamla addımlayırıq. Balkan ölkələrinə həsr olunmuş, böyük sevgilə qələmə aldığı bu kitab da ümid edirəm ki, bizim bir-birimizi daha yaxşı başa düşməyimizə, deməli, ölkələrimizin və xalqlarımızın daha da yaxınlaşmasına kömək edəcək...”

Bu səhifələr ölkəmizin Serbiyada, Monteneqroda, Bosniya və Herseqovinada fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Eldar Həsənovun yaxın günlərdə çapdan çıxmış “Balkanların dostluq körpüsü boyunca” adlı yeni kitabındandır.

Müasir dünyanın bu gün hansı problemlərlə üzləşdiyi, bu problemlərin qarşısında hansı acizənə duruma düşdüyü artıq heç kəsə sirr deyil. Hazırda müxtəlif beynəlxalq auditoriyalarda, eləcə də virtual məkanın intensiv sosial-şəbəkə sisteminə geniş diskussiyaların, qızgın müzakirələrin başlıca mövzusunə çevrilən bu neqativ prosesin səbəbləri ciddi araşdırılmaqda, müxtəlif versiyalar səslənməkdədir. Təbii ki, səbəblər çoxdur, amma əksər politoloqların, tanınmış siyasətçilərin, nüfuzlu söz sahiblərinin haqlı olaraq iddia etdiyi kimi, bütün bu mənfi təmayüllərin kökündə separatizm bələsi durur. Zaman-zaman həm öz xalqına, həm də digər millətlərə nifrət aşılayan təhriklər təəssüf ki, bu gün də şər əməllərindən əl çəkmir, xalqlar və millətlər arasında nifaq toxumu səpməklə insanları bir-birinə düşmən etməyə, bəşəriyyəti uçurma sürükləməyə həvəsli görünür. Dahi Nizami Gəncəvinin əsrlərin o başından gələn müdrik səsi bu gün nə qədər aktualdır:

*“Nifaq olan yerdə fəlakət də var,
Səadət günəşi birlikdən doğar!”*

Yaxud ciddi problemlərlə üzləşmiş müasir dünyanın ürək ağrından mənzərəsinə nəzər salanda, insanların düşdüyü bu ağır vəziyyətdən çıxış yolu axtaranda Balkan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, Nobel mükafatı laureatı İvo Andriçin sözlərini yada salmaya bilmirsən: “*Axırı yaxşı qurtaran ortağ fəlakət qədər heç nə insanı insana bağlaya bilməz.*”

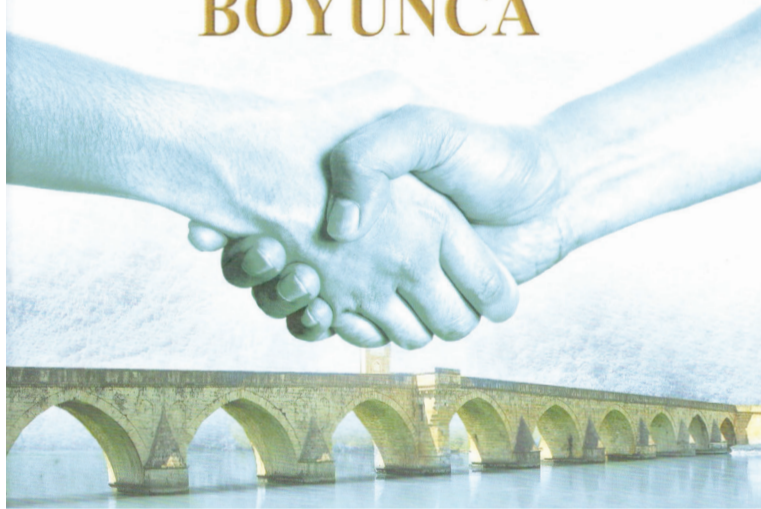
Bu müdrik kəlamları heç də təsadüfən xatırlatmadıq. Belə bir gərgin beynəlxalq durumda, necə deyirlər, əsl vaxtında qələmə alınan kitab məhz bu epigraflarla açılır.

Xalqları doğmalasdır

KITAB

Eldar Həsənov

BALKANLARIN DOSTLUQ KÖRPÜSÜ BOYUNCA

Və müəllif öz məramını elə kitabın girişində açıqlayır: “Şübhə etmirəm ki, bu kitab vasitəsilə Balkanları tanıyandan sonra siz o torpaqları, o insanları sevcəksiniz. İstədiyim budur ki, Balkanlardan uzaq ölkələrin adamları bu torpaqlara onu ürəkdən sevən bir əcnəbinin gözüylə baxa bilsinlər. Görsünlər ki, bu region Avropanın bir parçası olaraq nə kimi çətinliklərə sinə gərrib, insanlar arasında inam və etimadın bərpası yolunda nə qədər əziyyətlərdən keçib. Balkan əhalisinin çəkdiyi əzablar dərin hörmət və ehtirama layiqdir!”

Əlavə edək ki, adıçəkilən kitab müəllifin bu qəbildən ilk işi deyil, bir neçə il əvvəl onun “Slavyan dənizindəki Latın adasında” adlı dolğun və maraqlı bir kitabı çapdan çıxmışdı – Eldar Həsənov həmin kitabı uzun müddət səfir kimi çalışdığı Rumıniyadan yazmışdı. Eynən o cür də hazırkı nəşri dəyərləndirmək olar: son illər Balkan ölkələrində müstəqil respublikamızın diplomatik nümayəndəliyinə rəhbərlik edən müəllif, doğma vətənimiz Azərbaycanın Qərbi Balkan ölkələri ilə qarşılıqlı münasibətlərini təhlil etməklə, həmçinin regionda əsrlər boyu baş vermiş hadisələri müasir dövrümüzədək diqqətlə araşdırmaqla oxuduqlarını, gördüklərini, yaşadıklarını qələmə almağa, bölgənin zəngin tarixindən, mədəniyyətindən, görkəmli şəxsiyyətlərindən, tarixi məmarlıq abidələrindən söz açmağa, düşüncələrini bölüşməyə çalışıb. Keçmiş maraqlı ekskurs edən müəllif diqqəti tarixin müxtəlif mərhələlərində ortaya çıxan ziddiyyətli məqamların üzərinə çəkir, hadisələrin səbəb və nəticələrini araşdırır, müxtəlif inancılı xalqların adət-ənənələrindəki dəyərləri əsas götürür, sanki onları dünyaya qovuşduracaq körpünün yerini göstərir. Kitabda Qərbi Balkanın Avropanın vacib bir hissəsi kimi dünya məkanında sülhün və təhlükəsizliyin təminatı üçün güclü potensiala malik olması xüsusi vurğulanır.

Sirr deyil ki, Sovetlər birliyi dönəmində Azərbaycanın xarici ölkələrlə siyasi, elmi və mədəni əlaqələri sistemli xarakter daşıyırdı; hələ “mədəni diplomatiya” anlayışı şüurlarda bərqərar olmamışdı və ən müxtəlif əlaqələrin qurulması məsələsi dövlət səviyyəsində koordinasiya olunmurdu.

Postsovet dönəmində istər dövlət, istər ictimai təşkilatlar, ayrı-ayrı elm və sənət xadimlərinin təşəbbüsü ilə beynəlxalq əlaqələrin qurulması artıq davamlı prosesə çevrilib. Bu fəaliyyət sferası müstəqil dövlətimizin qloballaşan dünyada öz layiqli yerini tutmasına, milli mənafeyə söykənən sabit münasibətlərin möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Əhatəli Giriş və Xülasə də daxil olmaqla, kitab səkkiz fəsildən ibarətdir.

Burda Qərbi Balkan ölkələrinin coğrafi koordinatları və strateji əhəmiyyəti, qloballaşma şəraitindəki iqtisadiyyatından, üç dinin (pravoslav, katolik və islam) daşıyıcıları olan cənub slavyanların görkəmli tarixi şəxsiyyətlərindən (Kiril, Mefodi, Müqəddəs Savva, Sokollu Mehmet Paşa, Vuk Karaçiq, Bojidar Podqoriçanın, I Aleksandr Karacorçeviç, II Petar Petroviç, İosif Broz Tito), elm və sənət adamlarından (Nikola Tesla, Mixaylo Pupin, İvo Andriç, Meşa Selimoviç, Frans

Preşern, Miroslav Krleja, Milorad Paviç, Emir Kusturitsa), bu xalqların bəşər tarixinə verdikləri böyük töhfələrdən, eyni zamanda cənub slavyanlarının Bizans mədəni modelinin təsir dairəsinə düşmüş incəsənətindən, katolik Romasının təsiri altındakı məmarlıqdan, qədim kilsə və camilərindən, tarixi məkanlarından (Bled, Dubrovnik, Oxiqd, Blaqaq Təkyəsi, Cerdap və Durmitor milli parkları) və ayrı-ayrı şəhərlərindən (Belqrad, Novi Sad, Zaqreb, Split, Sarayev, Banyaluka, Mostar, Çetinye, Skopye, Bitola, Maribor və s.) geniş bəhs olunur. Bir sözlə, müəllifin hərtərəfli araşdırması ilə tanış olan oxucu bu kitabda Qərbi Balkanların tarixi gerçəkliyi və müasir həyatı ilə bağlı, demək olar ki, bütün suallara cavab tapa bilər.

Kitabın böyük bir bölümü Azərbaycanla Qərbi Balkan ölkələri arasındakı mədəni əlaqələrə, dostluq münasibətlərinə, iqtisadi-siyasi əməkdaşlığa həsr olunub. O cümlədən, İkinci dünya müharibəsində faşizmə qarşı cəsur yuqoslav partizanları ilə bir sırada mübarizə aparmış Mehdi Hüseynzadəyə xüsusi yer ayrılıb – burda adı bu gün də hörmətlə anılan əfsanəvi Mixaylonun sloven kəndi Vitovedə həlak olduğu yerdən, həmçinin tərkibi azərbaycanlı döyüşçülərdən formalaşdırılmış və Belqradın azadlığında müstəsna xidmətlər göstərmiş 223-cü Azərbaycan diviziyasından geniş söz açılır.

“Köhnə dostluq yeni zəmində” adlanan fəsildə Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin hələ keçmiş sovet dönəmində, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini işlədiyi 1986-cı ildə Yuqoslaviyanın paytaxtı Belqrada səfəri xatırlanır, qeyd olunur ki, SSRİ-nin parçalanmasından sonra Azərbaycan müstəqil şəkildə bu ölkələrlə diplomatik əlaqələr qurdu və dostluq, əməkdaşlıq münasibətləri yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Bu mərhələ rəsmi səfərlər baxımından xeyli zəngindir. Belə ki, təkcə elə 2005-2015-ci illər arasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Zaqrebə, Lyublyanaya, Podqoritsaya, Belqrada və qarşılıqlı olaraq Xorvatiya, Sloveniya, Monteneqro, Serbiya, Makedoniya, Bosniya və Herseqovina prezidentlərinin, Baş nazirlərinin, xarici işlər nazirlərinin Azərbaycana səfərlərini göstərmək olar. Elə görülən işlərin heyrətamiz həcmi də (Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə Sarayevoda Dostluq parkının, görmə qabiliyyəti zəif olan uşaq və yeniyetmələr Mərkəzinin və Bakı küçəsinin təmiri; Belqradada “Taşmaydan” parkı və Bayraqlı Caminin yenidən qurulması; Novi Pazarda Mədəniyyət mərkəzinin, Petrovaradində Müqəddəs Petka kilsəsinin, Podqoritsada Kral parkı və Bakı küçəsinin abadlaşdırılması və s.) məhz bu qarşılıqlı əməkdaşlıq münasibətlərinin nəticəsidir. Sadalanan faktlar görülən işlərin cüzi bir qismidir və müəllifin qeyd etdiyi kimi, Qərbi Balkan ölkələrində aparılan bərpa və yenilənmə işləri eyni uğurla davam etdirilir.

Davamı 5-ci səhifədə

Podqoritsanın Kral parkında Hüseyn Cavidin abidəsinin açılışı

Belqradın «Taşmaydan» parkında Heydər Əliyevin abidəsi

Əvvəli 4-cü səhifədə

Hələ 2013-cü ilin fevralında dünya şöhrətli serb alimi Nikola Teslanın Bakıda abidəsinin açılışı zamanı Azərbaycan Prezidenti bildirmişdi ki, dünya elminin inkişafına böyük töhfələr vermiş Teslanın abidəsi iki ölkə arasında münasibətlərin yeni səhifəsini açır.

Həqiqətən də, belədir. Bu gün Belqradın "Taşmaydan" parkında iki abidə ucalır. Bunlardan biri dünya miqyaslı böyük siyasi xadim Heydər Əliyevin, digəri isə – görkəmli serb yazıçısı Milorad Paviçin abidəsidir. Kitabı vərəqlədikcə bu qəbildən bir sıra ürəkəcan faktların şahidi oluruq. Məlum olur ki, Novi Sad şəhərində, Dunay çayının sahilində Üzeyir Hacıbəylinin xatirə kompleksi var. 2011-ci ildə yaradılan bu möhtəşəm kompleks bizə mədəniyyətimiz və musiqimiz arasındakı yaxınlıqdan, xoş münasibətlərdən xəbər verir. Yaxud görkəmli şair və dramaturq Hüseyin Cavidin Podqoritsadakı büstü Azərbaycanla Monteneqro arasında dostluğun bir simvoludur. Təsədüfi deyil ki, bu büst öz nəşirlik fəaliyyəti ilə cənubi slavyan ölkələrinin mədəni inkişafına böyük töhfələr vermiş Bojidar Podqoriçaninin büstü ilə yanaşı qoyulub.

Kitabla tanışlıqdan öyrənirik ki, Serbiyada yalnız bir neçə ölkənin – Fransa, Rusiya, Almaniya, İspaniya, Böyük Britaniya, ABŞ kimi böyük dövlətlərin mədəniyyət mərkəzi var və artıq Azərbaycan da bu sıraya daxildir. Mərkəzin işi mədəniyyət xadimləri, elm və təhsil müəssisələri ilə əlaqələr qurmaq, xalqlarımızın daha da yaxınlaşması üçün mədəni əməkdaşlığa şərait yaratmaqdır. Səfirliyimizin təşəbbüsü ilə burada artıq serb və Çernoqoriya dillərində bir sıra kitablar nəşr olunub: "Görkəmli adamların həyatı" silsiləsindən "Heydər Əliyev" və professor Zemfira Səfərovanın "Üzeyir Hacıbəyli" kitabları, Cəlil Məmmədquluzadənin "Seçilmiş əsərləri", Ziya Bünyadovun "Azərbaycan VII-IX əsrlərdə" kitabı, Rəsul Rzanın "Rənglər" poeması, Elçinin "Ölüm hökmü", Çingiz Abdullayevin "Balkan opponentləri", Kamal Abdullanın "Yarımqıç əlyazma" romanları, Heydər Əliyev Fondu tərəfindən hazırlanmış "Qarabağ həqiqəti" bukleti, "Erməni soyqırımı: miflər və gerçəklər", "223-cü Qırmızı Bayraqlı Belqrad diviziyası" adlı sənədli kitablar və sair. Eləcə də, 2011-ci ildə Milorad Paviçin məşhur "Xəzər lüğəti" romanı, 2015-ci ildə isə "Tərcümə Mərkəzinin kitabları" seriyasından Yasmina Mixayloviçin "Xəzər dənizinin sahillərində" əsəri serbcədən dilimizə çevrilərək Bakıda nəşr olunub. Tərcümə Mərkəzi tərəfindən, həmçinin "Serbcə-Azərbaycanca" lüğət də işıq üzünə görüb. Kitabda Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin adı da minnətdarlıqla xatırlanır, Mərkəz tərəfindən bu ölkəni təmsil edən məşhur serb yazarları İvo Andriçin "Drina üzərində körpü" və Milorad Paviçin "Küləyin astar üzü" romanlarının Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi qeyd olunur.

Sonda qeyd edək ki, bu dəyərli kitab hüquq elmləri doktoru, professor Eldar Həsənovun Azərbaycan və dünyanın müxtəlif ölkələrində çap olunmuş sayca 25-ci kitabıdır. Bu nəşri müəyyən mənada yubiley nəşri hesab etmək mümkündür və bu münasibətlə müəllifi təbrik edirik, ona yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

Səxavət SAHİL

Ermənilər Qərbi Azərbaycan ərazisində ilk dəfə 1441-ci ildə erməni katolikosluğunun Kilikiya ərazisindən Qərbi Azərbaycan ərazisinə, Qaraqoyunlu dövlətinin torpaqları olan - Üçkilsəyə köçürülməsindən sonra görünməyə başlayıblar.

Ermənilərin İrəvan xanlığı ərazisindəki Azərbaycan torpaqlarını, mülklərini hansı yolla ələ almaları Mədərandə qorunan 1687-ci il tarixli sənəddə açıq şəkildə göstərilir: "Biz (ermənilər nəzərdə tutulur – red.) bu xanlığın ərazisindəki torpaqları ya satın alır, ya işğal edirik, ya da sahibinin əlindən çıxarıb, ya rüsvət verib alır, ya bəxşiş kimi əldə edirik və yaxud zorla ələ keçiririk".

Hüseynəli xanın hakimiyyəti dövründə (1762-1783) İrəvan xanlığının sərhədləri daha da genişlənərək Şorayel bölgəsinə qədər uzanmışdı. İrəvan şəhəri şimaldan Qırxbulaq, qərbdən və cənubdan Zəngibasar mahalları, şərq tərəfdən isə onu Qərbiqbasar (Körpübasar) mahalından ayıran Oxçubert dağından daşlı pillələri ilə həmsərhəd idi.

Rusiya çarizminin İrəvan xanlığını zəbt etdiyi dövrlərdə təkcə İrəvan şəhərində 8 məscid var idi. 1804-cü ilin mayında rus ordusu general Pavel Sisianovun başçılığı ilə İrəvan xanlığının ərazisinə hərəkət etdi. Burada ruslar 12 top, 3572 piyada, 3 eskadron, 300 kazak və knyaz Orbelinin başçılığı ilə gürcü knyaz və ayanlarından ibarət 200 nəfərlik qüvvə cəmləşdirdilər.

1804-cü il, iyulun 24-də rus qoşunları İrəvana hücumu keçdilər. İrəvan qala qarnizonu 60 top və 7000 nəfərlik qüvvə ilə rus döyüşçülərinə qarşı kəskin mübarizəyə qalxdı. Mənbələrin yazdığına görə, İrəvan qalasının birinci mühasirəsi vaxtı ruslar 2000-ə yaxın döyüşçü itirdilər.

Tarixi mənbələrdə İrəvan xanlığına rusların ikinci yürüşünün qraf Qudoviçin başçılığı ilə 1808-ci il, oktyabrın 30-da baş tutduğu qeyd olunur. İrəvan xanı Hüseynqulu xan rus ordusuna Gərnıçay sahilində gedən döyüşdə məğlub oldu. Qudoviçin qoşunları oktyabrın 3-də Zəngi çayını keçərək İrəvan xanlığını mühasirəyə aldı və şəhərin komendantı Həsən xan Qacardan təslim olmağı tələb etdi. 1808-ci il, noyabrın 17-də İrəvan qalasına hücum zamanı rus döyüşçülərinin sayı 3000 nəfərə yaxın idi. Döyüşdə ruslar xeyli itki verib döyüşü dayandırmıya məcbur oldular. Mənbələrin məlumatından aydın olur ki, rus qoşunundan 17 zabit, 269 əsgər öldürülmüş və 829 əsgər yaralanmışdı. 1808-ci il, noyabrın 30-da Qudoviçin komandanlığı altında ruslar Tiflisə qayıtmağa məcbur oldular.

İrəvan xanlığının işğalından 188 il keçir

1809-cu ilin fevralında Qudoviç erməni mənşəli Tormosovla əvəz olundu. Tormosovun da 17 noyabr, 1808-ci ildə İrəvan xanlığını almaq cəhdi baş tutmadı.

Rus çarına sadıq qalan general İ.Paskeviç Qafqazda yerləşən rus ordularının baş komandanı vəzifəsinə təyin edildi.

İrəvan qalasının üçüncü mühasirəsi zamanı əhali 1827-ci il, aprelin 27-dən iyunun 23-nə qədər təslim olmadı, mübarizəni davam etdirdi.

Üçkilsədə yığılan rus qoşunları 1827-ci il, oktyabrın 29-da Sərdarabad qalasını tutmağa və ələ keçirməyə çalışdılar.

İrəvan xanlığının müdafiəsinə Hüseynqulu xan və qardaşı Həsən xan öz qüvvələri ilə təşkil etmişdilər. Xanlığın qala hissəsi 1827-ci il, sentyabrın 15-dən topa tutuldu. Sentyabrın 20-də rus qoşunları qalaya girə bilməsələr də, hərbi sursat və ərzaq, 13 top, 14000 çetvert buğda ilə dolu anbar, pambıq parça ələ keçirdilər. "İrəvan xanlığı" (Bakı, 2010) kitabında Paskeviçin tərəfdarı azğınlıqlar, dağıntılar, barədə ətraflı məlumat var.

Rus qoşunlarının komandiri Paskeviç 1827-ci il sentyabrın 21-də artilleriya birləşmələrini Üçkilsəyə tərəf yönəltdi. Qalanın müdafiəsinə xanın qardaşı Həsən xan Qacar başçılıq edirdi.

İrəvanın rus orduları tərəfindən yenidən mühasirəsi 24 sentyabr, 1827-ci ildə başladı. 3 gün ərzində qala artilleriya atəşinə tutuldu, qala bürcləri dağıdıldı. Ordu generalı Paskeviçin əmri ilə İrəvan qalasına 40 topdan 1000-dən artıq mermi yağdırıldı.

Həsən xan Qacarla bərabər qalanın komendantı Sübhəngulu xan, Təbrizli Əlimərdan xan, xüsusi tabor komandiri Qasım xan və başqaları tutuldu. 1828-ci il, martın 1-də çar I Nikolayın xüsusi fərmanı ilə rus işğalçıları qədim Azərbaycan torpağı olan İrəvan və Naxçıvan xanlıqları ərazisində "Erməni vilayəti" adlı qondarma qurum yaradıldı. Beləliklə, sonralar bu torpaqlarda erməni dövlətinin, eləcə də Cənubi Qafqaz bölgəsində yeni münafişə ocağının yaradılmasının əsası qoyuldu.

Qalada olan ermənilərin satqınlıq edərək düşmənlə əlaqəyə girmələri vəziyyəti daha da çətinləşdirdi. Erməni çavuşları generala əlaqəyə girərək qala müdafiəçilərinin mövqelərini, sayını, topların və hərbi sursatın yerini onlara bildirdilər.

Qalada xanın təcrübəli topçuları olmadığından, atılan mərmilər başqa əraziyə düşürdü. Bəzi topların arxasında ermənilər durduğundan, onlar topları rus qoşunlarına doğru deyil, boş ərazilərə tuşlayırdılar.

Qaladan kənardə olan ermənilər də qalanın tutulması üçün ruslara kömək edirdilər.

Erməni satqınları oktyabrın 1-də yenə də işğalçı rus qoşunu ilə əlaqə yaradaraq qiyama qalxdılar. Onlar Həsən xandan tələb edirdilər ki, qalanı ruslara təslim etsin. Xanlığın şimal qapılarını erməni satqınları rus ordularının üzünə açdılar. Darvazalar açıldı və rus qoşunları qalaya soxuldular. Həsən xan etibar etdiyi adamları ilə məsəddə müdafiə olunurdu. 6 gün davam edən mühasirədən sonra qalanın divarları dağıdıldı və 6 qvardiya alayı şəhərə daxil oldu.

Ruslar İrəvan qalası darvazasının açarlarını, qala divarlarından ələ keçirilmiş dörd bayrağı şəhərin böyük küçələrində nümayiş etdirdilər. İrəvan qalasının ələ keçirilməsi xəbərini eşidən çar I Nikolay Riqadan tələsik Peterburqa döndü. Noyabrın 8-də qalanın işğalı münasibətilə bütün ailə üzvləri ilə birlikdə Qış sarayı kilsəsində dua oxuma mərasimi keçirildi.

Erməni satqınlığı, xəyanəti nəticəsində ordu generalı Paskeviç qraf titulu aldı. Paskeviçin əmri ilə 1827-ci il, oktyabrın 2-də İrəvan qalasının ruslar tərəfindən işğal olunması ilə əlaqədar rus qoşunlarının "qələbə" paradı keçirildi. Parad keçirilən zaman İrəvanın qala divarlarının böyük bir hissəsi tarixin ədalətsizliyinə tab gətirməyərək uçdu və onun dağıntıları altında çoxlu sayda işğalçı rus döyüşçüsü qalıb məhv oldu.

Beləliklə, çox keçmədən Şimali Azərbaycan torpaqları çar Rusiyasının, Cənubi Azərbaycan torpaqları isə İranın əsarəti altına düşdü.

Firudin CÜMŞÜDLÜ, tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Qəribə zamanda yaşayırıq. Kimi dindirirən, fəlsəfədən danışır, filosoflardan sitat gətirir. Bu sitatların demək olar ki, hamısı artıq əzbərimizdir, amma çifayda, onlardan bəhrələnmə bilirikmi? Onlardakı məntiqi həyatın ən həssas anlarında tətbiq edib ağır dilemmalar arasında seçim edə bilirikmi? Məncə, yox. Elə buna görə də, bu silsilədə yeniyetmələrimizə fəlsəfə və filosoflardan söhbət açacağıq. Qoy, bəziləri sitat gətirib ağıllı görünmək istəyəndə, bizim övladlar adıcəkikən filosofun başqalarından nə ilə fərqləndiyini də bilsin. Bu yazıları 14-17 yaş arasında olan uşaqlarınız mütəmadi oxusa, düşünmək, təhlil etmək öyrənərlər. Amma böyüklərin də oxumasında fayda var, çünki dilətlənlə əslində, böyüklərdən kiçiklərə keçir...

Silsiləmiz filosoflardan, onların yaratdığı fəlsəfi sistemlərdən söz açır. Bizə bəlli olan ilk fəlsəfi təlimlər çox qədim zamanlarda – eramızdan əvvəl VI əsrdə yaranıb. Maraqlısı budur ki, fəlsəfənin konkret harada yarandığını söyləmək mümkün deyil. O, təxminən eyni dövrdə bəşəriyyətin bütün sivilizasiya mərkəzlərində, yəni həm Hindistanda, həm Çində, həm də Yunanıstanda yaranıb.

"Fəlsəfə" sözünün özü yunan mənşəlidir. Özünü "filosof", yəni "müdrikliyi sevən insan" adlandıran ilk şəxs məşhur yunan mistiki və riyaziyyatçısı Pifaqor olub. Bu söz Qədim Yunanıstanda qısa bir zamanda çox populyar olub və "filosof" rütbəsi cəmiyyət içində ən hörmətli, müdrək adamlara aid edilib. Amma məşhur Sokrat bu məqamı özünün şəxsi nümunəsiylə populyarlaşdıran, müdrikliyi dillər əzbəri olmuş ilk şəxs kimi tarixə düşüb.

İllər, əsrlər keçir, qədim sivilizasiyalar tarix səhnəsindən bir-bir çıxırdı, lakin elmin və incəsənətin çox qədimlərdə yaranmış bütün sahələri kimi, fəlsəfə də yaşayır, inkişaf edir, təkmilləşirdi. Həmin bu təkmilləşmə prosesi bizim günlərdə davam etməkdədir.

İlqar ƏLFI

Qədim Yunanıstanın ibtidai, ən ilkin dövrü "sokrataqədərki dövr" adlanır. Həmin dövr eramızdan əvvəl VI əsrdən IV əsrə, yəni Sokratın filosofluğundakı davam edib. Sokrataqədərki filosoflar mifologiyadan gələn, dünyanın yaranışı, tanrılar, təbiəti idarə edən qanunlar haqda əsas bigilərə şübhə ilə yanaşmağa başladılar. Onlar dünyanın mahiyyətində əslində nələrin durduğu, onun necə inkişaf etdiyi, bu inkişafın, ümumiyyətlə, olub-olmadığı ilə əlaqədar çoxlu suallar üzərində baş sındırdılar. Onların fəlsəfi bilikləri əsasən, dünyanın quruluşu ilə əlaqədar idi.

Lakin elə fikirləşmək lazım deyil ki, filosoflar insan haqda fikirləşmirdilər. Qədim yunanların təsəvvüründə insan dünya ilə sıx bağlı idi və əslində onun kiçik bir inikası sayılırdı. Əgər dünya kosmos, makrokosmos idisə, insan da mikrokosmos, yəni Kosmosa bənzər olan, onun kiçik bir hissəsi idi. Mahiyyət, yaxud ilkin materiya, varlıq və yoxluq, zərurət və təsadüf, nəhayət, ölüm və ölümsüzlük həm dünyaya, həm də insana aid idi. Qədim yunan filosofları məhz bu anlayışların vasitəsiylə xeyir və şərin, azadlıq və qulluğun, ruh və şüurun (loqos) nədən ibarət olduğunu anlamağa çalışırdılar. Bizə qədər gəlib çatmış deyimlər və fraqmentlər çox vaxt müasir insanlar üçün anlaşılmaq və qaranlıqdır, amma buna rəğmən onları anlamağa cəhd göstərmək zəruridir, çünki biz yalnız bundan sonra bütün gələcək fəlsəfi cərəyanlar üçün əsasla çevrilən şeylərin əksəriyyətini dərk etmək imkanı tapacağıq.

Nəhayətsizlik, qlobus və günəş saati

Milet məktəbini təmsil edən ikinci filosof, Falesin tələbəsi Anaksimandr (eramızdan əvvəl 611-546-cı illər) dərin ağıl sahibi sayılan müdrək və xeyirxah bir insan olub. Belə nəql edirlər ki, bir dəfə o, mahını oxuyanda uşaqlar möhkəm gülürmüşlər. Bunu filosofa xəbər verəndə o deyir: "Çarə yoxdur, uşaqların xətri üçün gərəək yaxşı oxumaq öyrənəm".

Kainatın başlanğıcı, hər şeyin ilkin qaynağı Anaksimandrın təsəvvüründə nə Fales kimi suda, nə də Pifaqor kimi rəqəmdə idi. Filosof hər şeyin başlanğıcı saydığı nəsəni "apeyron" adlandırdı. Bu sözün təxmini mənası nəhayətsizlik kimi anlaşılır. Fəza da, onda qərar tutmuş aləmlər də - hər şey apeyronun başlanğıcıdır. O, əbədi, dəyişməzdir və bütün aləmləri ehtiva edir. Anaksimandra görə "bütün yaranışların və məhvolmaların bütün səbəbi ondadır". Alim bu sözlərlə onu ifadə etmək istəyir ki, başlanğıcı ilkin materiya olan bir şeyi bəlli təbii stixiya – su, torpaq, hava, yaxud alov hesab etmək olmaz. Onun fikrincə başlanğıcı təşkil edən nəsəni nə məkan, nə zaman ölçüləri ilə ifadə etmək mümkündür və nəhayətsiz sayılan bir şeyi yalnız əbədi hərəkətlə müqayisə etmək olar. "Hissələr dəyişir, tam isə daim dəyişməzdir" – Anaksimandr bu sözlərlə faktiki olaraq kainatda enerjinin itməməsi qanununu xeyli qabaqlayırdı. O, ilkin başlanğıcı tərkibindən "ondakı əksliklər ayrılan", məsələn, "isti və soyuq, nəm və quru" kimi ümumi bir Vahid olaraq görürdü.

Bax bu xüsusiyyətlər müəyyən şeylərə və stixiyalara, yəni ünsürlərə uyğundur: alova - isti, buza -soyuq, suya - rütubət, torpağa – quruluq və sairə.

Anaksimandr kainatın maraqlı geosentrik mənzərəsinin də təsvirini verə bilmişdi: "Yer heç bir tərəfdən bağlı olmadığı üçün sərbəst fəzadadır və hər tərəfdən, hər şeydən eyni uzaqlıqda olduğundan yerində qala bilər". Diqqət etsək, görürük ki, bu sözlər müəyyən mənada XVII əsrdə Nyutonun formalaşdırdığı ümumi cazibə qanununu əks etdirir.

Yunan filosofları arasında ilk dəfə Anaksimandr deyib ki, Yer kürə şəklindədir, daim fırlanır və soyuğun, istinin mənbəyi də məhz bu hərəkətdir. O həm də Yunanıstanda ilk dəfə günəş saatını ixtira edərək gecə-gündüz bərabərliyini, gün dönməsini müəyyən edə bilmiş, materik və okeanların konturlarını çəkmiş, səma qlobusu düzəltmişdi.

Yerdə həyatın yaranması haqda Anaksimandrın təsəvvürləri də müasir elmi baxışlara yaxındır: "İlk heyvanlar rütubətdə yaranıblar və onların üzəri iri tikanlarla örtülüb.

Lakin bu heyvanlar böyüyəndən sonra quruya çıxdılar və onların tikanlı örtüyü quruyub tökülürdü və bundan sonra heyvanlar qısa müddət yaşayırdılar". İnsanın təkamül prosesi nəticəsində əmələ gəlməsi barədə nəzəriyyə də Anaksimandra aiddir: "İnsan başqa növdən olan heyvanlardan yarandı".

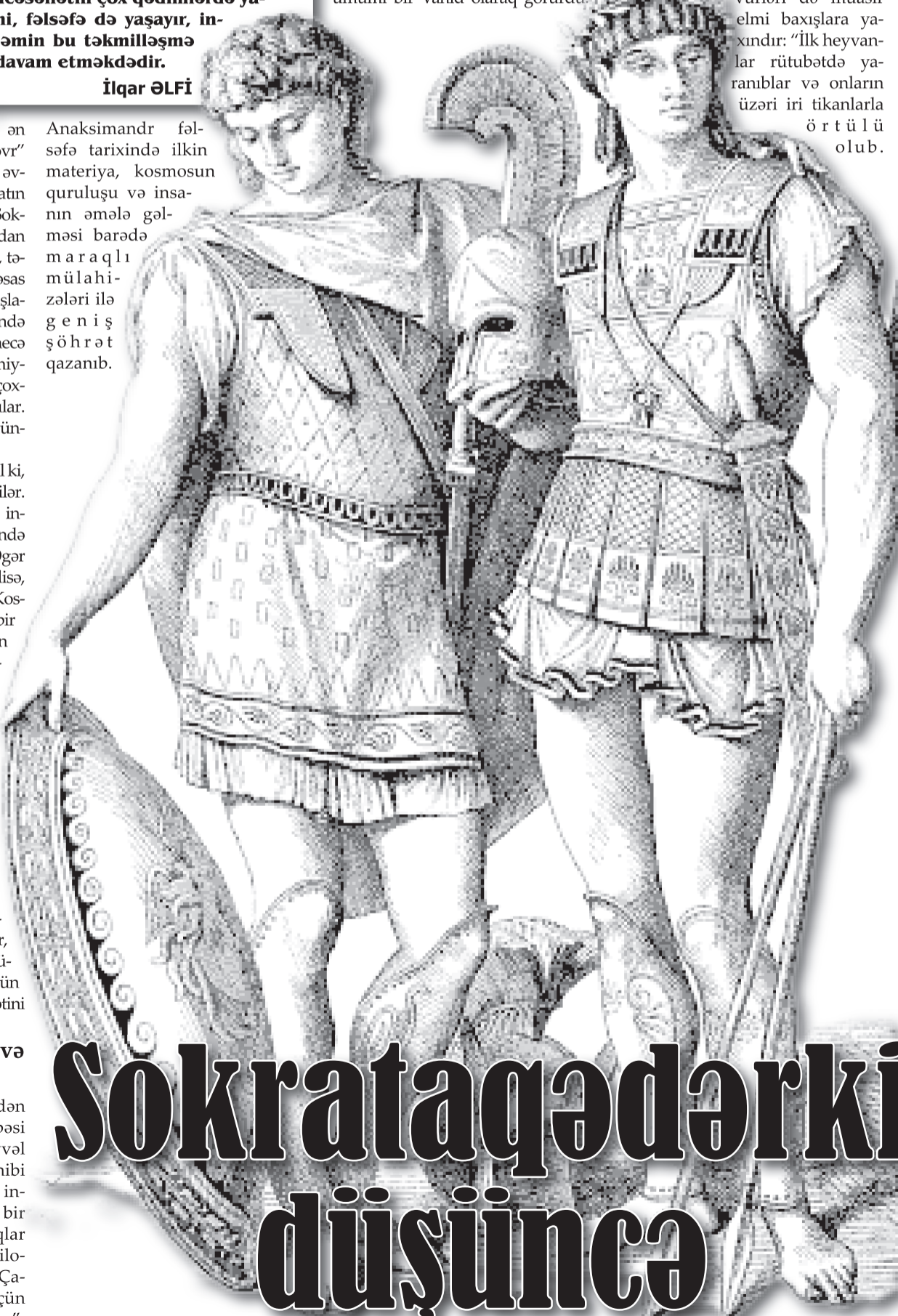
Milet məktəbinin üçüncü məşhur filosofu Anaksimandrın tələbəsi Anaksimən (eramızdan əvvəl 585-524-cü illər) idi. Onun qismətində Yunanıstanın daxili çəkişmələrdən, müharibələrdən əziyyət çəkdiyi bir dövrdə yaşamaq düşmüşdü. Filosof yazırdı: "Məhv olmaqdan və qul kimi yaşamaqdan qorxa-qorxa səmavi məsələlər haqda necə düşünmək olar?" Amma buna baxmayaraq, Anaksimən əsl alim kimi böyük nəsnələr barədə fikirləşməkdən də vaz keçmədi və Kainatın əsasları haqda özünün orijinal nəzəriyyəsini yaratmışdı. Anaksimandrın tələbəsi olduğundan Anaksimən onun müəllimi olan Falesin irsinə də dərin hörmətlə yanaşırdı: "Qoy bizim bütün nitqlərimiz Falesin adı ilə başlansın". Elə bu səbəbdən də alim Falesin "Su", Anaksimandrın "Nəhayətsizlik" nəzəriyyələrini ahəngdar şəkildə birləşdirməyə səy göstərirdi.

Anaksimən bütün var olanlardan ilkin əsası, ilkin materiya kimi nəhayətsiz, qeyri-müəyyən formaya malik olan havanı götürdü. Bütün varlıqlar, bütün stixiyalar və hətta bütün tanrılar Anaksimənin fikrinə görə havadan yaranır. Filosof onlara "havanın övladları" deyirdi. Stixiyaların havadan yaranması hələ Fales tərəfindən formalaşdırılan "sıxlaşma və seyrəkləşmə" nəticəsində baş verirdi: "Hava seyrəkləşərək alova, sıxlaşaraq küleyə, sonra da buluda çevrilir. Lap sıxlaşanda isə suya, sonra torpağa, daşa dönür. Bütün qalan şeylər də daşdan yaranır". Hava öz-özünü "gözəgörünməzdir, lakin soyuq, ya isti, nəm, ya quru, hərəkətli olanda duyulur". Beləliklə, Anaksimən müəllimi Anaksimandr tərəfindən irəli sürülən "əksliklərin toqquşması" prinsipinə sadiq qalırdı.

Bizim zamanəyə Anaksimənin daha bir deyimini də gəlib çıxıb. Ondakı fikir qədim filosofların ilkin materiya məsələsinin insan və onun canı ilə necə bağlı olduğu haqda çox şey deyir: "Bizim hava tərəfindən qurudulmuş canımızın bütün vücudu necə sıxlaşdırıb saxladığı kimi, nəfəs və hava da bütün Kosmosu əhatə edərək saxlayır". Beləliklə insan yalnız Kosmosun bir parçası (makrokosmos) kimi yox, həm də onun kiçik surəti (mikrokosmos) kimi qəbul edilir.

Havanın ilkin materiya olmasından çıxış edərək, Anaksimən bir çox məsələləri həll etməyə çalışırdı. Məsələn, o, belə güman edirdi ki, Yer bir düz təbəqədir və altındakı, onun ağırlığından sıxılmış hava qatı üzərində qərar tutub. Həmin hava çox quru olanda, Yerin içindən keçir ki, bu da zəlzələlərə səbəb olur. Anaksimən fikirləşirdi ki, göy qurşağı ondan yaranır ki, günəş şüaları buludun (sıxılmış nəm havanın) içindən keçə bilmir və onun səthindən əks edilir. Göy isə üzərinə yanar mismarlara bənzərən ulduzların salxım-salxım, yaxud ayrıca yarpaqlar şəklində sancıldığı buz qübbədən ibarətdir.

Sokrataqədərki düşüncə

○ **"Biz elə bir muzey olmağa çalışırıq ki, ölkənin ictimai həyatında fəal iştirak edək. Məqsədimiz cəmiyyətimizdə ruhən bir-birinə yaxın olan insanların birləşdiyi bir mərkəzə çevrilməkdir". Bu fikirləri Azərbaycan İstiqlal Muzeyinin direktoru Fəridə Şəmsin müsahibələrinin birində oxumuşdum.**

Davamlı olaraq əşyaların tarixəsi ilə bağlı bu muzeydən hazırladığım yazılar az qala məni də "muzey ailəsi"nin bir üzvünə çevirib. Bu dəfə ayrı-ayrı eksponatlardan deyil, ümumiyyətlə, muzeyə verilən hədiyyələrdən, eksponat, əşya yığımının çətinliklərindən danışmaq qərarına gəldim. İstiqlal Muzeyinə hər gəlişimdə fond müdiri Aida Axundova ilə tariximizin əşyalarında "sənədləşən" parçaları barədə uzun-uzadı danışsaq da, bu dəfə onunla eksponatların muzeyə gətirilməsi haqqında söhbətləşdik. Aida xanım uzun müddətdir ki, muzeydə çalışır. Tariximizlə bağlı olan hər şey çox dəyərlidir. Amma onunla söhbətə, burada qorunan əşyalara onun peşəkar yanaşmasını, münasibətini öyrənməklə başlamaq istədim:

- Otuz yeddi il muzeydə çalışsan biri olaraq, deyim ki, mənim üçün muzey fondunda saxlanılan hər bir əşya qızıldan da qiymətlidir. Bizdə daha çox hədiyyə eksponatları üstünlük təşkil edir. Muzeyin adından da göründüyü kimi, burada Azərbaycan xalqının istiqlalıya aid eksponatlar üstünlük təşkil edir. Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda canını qoymuş insanları şəxsi əşyalarını yığılır. Sizə deyim ki, bu, başqa tarixi əhəmiyyətli əşyaların toplanmasından qat-qat çətin, məsuliyyətli bir prosesdir. Çünki müstəqilliyimizlə bağlı yaxın tariximizdə baş verən hadisələr, yaşadığımız ağır-acıların yaraları hələ də qaysaqqlanmayıb. 90-cı illərin Meydan hərəkatı, 20 Yanvar və Xocalı hadisələri, Qarabağ müharibəsi... Təsəvvür edirsinizmi, insanlar əzizlərinin dünyadan köçməsinə hələ də qəbul edə bilmir, muzey əməkdaşları isə artıq nə qədər acı olsa da onların tarixin bir parçası, yəni keçmiş olduğunu söyləyir, əşyalar istəyirlər. 20 Yanvar şəhidlərindən olan Azər Ələkbərov və Ağabəy Novruzbəylinin şəxsi əşyalarını özüm götürmüşəm. Azər evin yeganə oğul övladı idi. İncəsənət institutunun tələbəsi olub. Tank səsləri gələndə atasına deyib ki, ikicə dəqiqə həyəətə baxmağa düşür. Elə bu zaman ona güllə dəyib. Oğlunun şəxsi əşyalarını verəndə anasının əllərinin əsməyini, əsinin titrəməyini unutmamaq mümkün deyil. Atasını Nəsim müəllimdən uzun illər bu əşyaları ala bilməmişdim. Azərin ölümündən sonra o da sanki yaşamırdı. O, dünyadan köçəndən sonra Azərin əşyalarını gətirib muzeyimizə bağışladı. 20 Yanvar şəhidlərindən Ağabəy Novruzbəylinin atası Oktay müəllim də əvvəlcə oğluna aid əşyaları vermək istəmirdi. Amma eşidəndə ki, biz muzeydə "Danışan eksponatlar" adlı sərgi təşkil edirik, Ağabəyin bütün əşyalarını yığıb sərgidə nümayiş olunmağa gətirmişdi.

Oğlunun əşyalarını bağlamadan çıxarkən keçirdiyi ağrı, həyəcanı heç cür ifadə edə bilmirəm.

Hər dəfə də bizə xatırladırdı ki, hamısını qaytarmalısınız. Amma üstündən bir il keçəndən sonra Oktay müəllim zəng elədi ki, Ağabəyin bütün əşyalarını muzeyə hədiyyə etmək istəyir. Onun orta məktəb attestatından tutmuş, universitetdəki mühazirə dəftərlərinə qədər, hər şeyini gətirib bizə bağışladı.

Aida xanımın necə fədakar muzey işçisi, öz tarixini, millətini necə sevdiyini duymaq üçün onu uzun illər tanımaq lazım deyil, onun səs-küylü meqapolisin mərkəzində yerləşən, çoxumuza bəlkə də maraqsız görünən, nimsə, artıq kimsənin istifadə edə bilməyəcəyi əşyaların arasında uzun illərdir dolaşmaqdan yorulmayan, darıxmayan vücudunun necə əsməsinin, əsinin necə titrəməsinin şahidi olmaq kifayətdir.

- Qarabağ müharibəsinin qəhrəmanı Ruslan Mirzəyevin həyat yoldaşına müraciət etsəm də, on il bizə heç bir əşya vermədi. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Eldar Tağızadə muzeyimizin direktoru Fəridə xanımla bir sınıfdə oxumuşdu. Eldarın anası oğlunun hərbi geyimini Fəridə xanımın xətrinə muzeyə hədiyyə elədi. Bu hədiyyələri vermək də, almaq da psixoloji cəhətdən çox ağırdır, bunu sizə heç cür izah edə bilmirəm. Bunlar bizim bildiyimiz bəxşilərdən deyil. Daha bir Milli Qəhrəmanımız - Hikmət Nəzərlinin anası Mənsurə xanımdan onun əşyalarını olduqca çətinliklə ala bildik.

Bu proses beş il də çəkib, on il də, on beş il də. Elə ailələr var ki, hələ də onları dilə tutmağa çalışırıq. Söylərimizin nəticəsi olur; Şəhid Elman Hüseynovun əşyalarını oğlu bugünlərdə muzeyə bağışlayıb.

Aida xanım emosiyalarını heç cür cilovlaya bilmirdi, danışdıqca əlləri fikirlərini izah etməyə yarıdımçı olmağa çalışırdı. Bir mövzudan digər mövzuya adlayır, gördüklərinin, eşitdiklərinin heç birini unutmamağa çalışırdı. Amma yenə də arada yadımdan nəşə çıxmış olurdu.

- Xocalı soyqırımını şahidləri ilə hər görüşüm mənə başqa bir dəhşətə yaşadır. Bir dəfə yaşlı bir qadın məni olduqca aqressiv qarşıladı. Təsəvvür edin, mən ona deyəndə ki, muzeyə şəhidlə bağlı nə hədiyyə verərsiniz, - qarşıma ona yaxın şəkildə düzə sadalamağa başladı: "Bu mənim ərim, bu mənim bacım, bu mənim bacım oğlu, bu qardaşım... hansından əşya verirəm? Neçəsindən xatirə istəyirsiniz?" Oradan ayrılanda elə bildim dəli olacağam.

- Haqlısınız, sizin işinizi çətinləşdirən hələ ağrıların soyumaması, yaraların qaysaqqlanmamasıdır, - deyib, onu sakitləşdirməyə çalışdım. - Deyin, heç olubmu ki, əzizlərinin xatirə kimi saxladığı əşyalarından bu qədər çətinliklə ayrılan insanlar sonradan hansısa bir əşyanı geri istəsinlər, sizə bağışladığına görə peşman olduqlarını dilə gətirsinlər?

- Açıq, əşyaları geri istəyən olmayıb. Amma deyiblər ki, sizə çox şey vermişik, amma sərgidə onların çox az hissəsi nümayiş etdirilir. Biz də onlara izah etməyə çalışırıq ki, bütün dünyada belə bir tendensiya var, fondada saxlanılan eksponatların on-on beş faizi nümayiş oluna bilirsə, bu, böyük bir iş sayılır. Bir dəfə muzeylərlə bağlı "UNESCO"nun təşkil etdiyi bir konfransda iştirak edirdik. Orada Ermənistandan da nümayəndələr vardı. Onlar çıxışlarında deyəndə ki, fondlarında bir milyon iki yüz min eksponat var, mənim əhvalım pozuldu. Dediklərinə görə, bu kolleksiyaları xaricdə yaşayan ermənilərin hesabına yığıblar. Onlar evlərində, qohumlarında olan tarixi əhəmiyyətli bütün əşyaları muzeylərinə təmənnasız göndərirlər.

- Bizə təkcə Milli Qəhrəman və şəhid ailələri deyil, sadə vətəndaşlar da hədiyyələr edir,- deyərək, söhbətinə davam elədi.

- Məsələn, Cənubi Azərbaycanın tarixi ilə bağlı kifayət qədər eksponat bağışlayanlar olub. "21 Azər" hərəkatı haqqında yazmaq istəyənlər mütləq bizim fondumuza baş çəkib.

Bəlkə də, bəziləri bu yazını oxuyanda düşünəcək ki, uzun müddət muzeydə işləmək darıxdırıcı olar? Elə mənim də fikrimdən keçən bu sualı Aida xanıma ünvanladım:

- Siz nə danışsınız? - dedi. - Muzey bir dünyadır, orada darıxmaq mümkün deyil. Bilirsiniz necə dünyadır? - Aida xanım duruxur, anı olaraq bir nöqtəyə zillənən gözləri dolur: - Muzeydə dünyanın hər üzünü görə bilərsiniz.

Aida xanımdan hansı bölməni, hansı şöbəni daha çox sevdiyini soruşanda aldığı cavaba qətiyyətlə təəccüblənmədim:

- Mən fondu çox sevirəm. Necə ki, evdə, ailədə, gəlini evin sütunu adlandırırırlar, eyni misal muzey haqqında da demək istəyirəm. Fondlar muzeylərin büllur sütunlarıdır. Fonddakı əşyalara toxunanda ürəyimiz əsir. Mən bəzən əməkdaşlara deyirəm ki, buradakı kitabların, əlyazmaların vərəqlərini çevirəndə o qədər ehtiyatlı olun, o qədər incə toxunun ki, sanki zərif qız əlindən tutursunuz.

İstiqlal muzeyinə dəfələrlə gəlməyimə baxmayaraq, ora gədən yol məni yormur, işçilərin otaqlarına aparan dar dəhlizlər, köhnə avadanlıqların yerləşdiyi otaqların məni sıxmır. Amma bir qəribə məqam var ki, onu mütləq paylaşmalıyam. Burada özlərinin, yaxınlarının əşyaları saxlanılan insanların bu muzeylə, muzeyin əməkdaşları ilə bir qəribə bağlılıqları var. Bura, sanki onların ikinci evləridir. Mənə elə gəlir ki, o insanlar bura, bağışladığı əşyalardan daha çox, gördükləri səmimiyyət, xoş münasibət və vətən sevgisi gətirir.

- Onlar bura öz qohumlarının evlərinə gəlirmiş kimi, ərklə gəlir. Dərdlərindən danışirlar. Məsələn, Sona xanım Qarabağ müharibəsində şəhid olmuş Rövşən Cəfərovun anasıdır. Yaşlı bir qadındır. Hər gələndə deyir getmişdim oğlumun yanına, Şəhidlər Xiyabanına, söhbət elədim, gəldim əşyalara da baxım, sizi də görüm qayıdım. Bütün bayramlarda bizdə əşyaları qorunan şəhidlərin ailə üzvlərini təbrik edirik. Fəridə xanımın, Hikmət Nəzərlinin anaları ilə çox isti münasibətimiz var. Xocalı hadisələrini ilk dəfə çəkmiş kameranın sahibi Seyidağa Mövsümlü, General Cəfər Kavianın oğlu Marks Kavian da bizim muzeydə tez-tez qonaq olurlar.

Muzeylərə getmək lazımdır, təkcə tarixin hər üzünü görmüş əşyaların sərgilənməsinə baxmaq üçün yox, həm də vətən sevgisi, qalibiyyət arzusu daşıyan bu əməkdaşları görmək, onları dinləmək üçün. Onlar da əsl fədailərdir, muzey fədailəri.

Aydın TALIBZADƏ

Yaxşıdır, çox yaxşıdır o hal ki, Milli Teatr müasirliyin qapılarını daha inamla döyəcləyir, müasir olmağa və müasir seyrçi auditoriyası qazanmağa çalışır.

Part: təbəssüm...

Yaxşıdır, çox yaxşıdır o hal ki, fransız Erik-Emmanuel Şmittin dünyaca məşhur bədii mətni (roman, ssenari, pyes) bizim Milli Teatrın repertuarında özünə yer bulub.

Yaxşıdır, çox yaxşıdır o hal ki, bu mətnin səhnə quruluşu mənim təmnamadığım, amma hamının "bacarıqlıdır!" deyərək nişan verdiyi cavan rejissor Ərşad Ələkbərova həvalə olunub.

Yaxşıdır, çox yaxşıdır o hal ki, "Müsyö İbrahim və Quran çıxayı" tamaşası bütün qüsurları ilə bərabər "diridir", yorucu deyil, mizan rəsminə görə effektivdir, yüngül baxılır, savadlı rejissura və teatr zövqü sərgiləyir.

Part: təbəssüm...

Tamaşanın personajları sırasında Fransanın kinoulduzu Britic Bardounun adını görəndə, kimə ki müsyö İbrahim adı içməli suyu 40 franka satacaq, yəqinləşdirirsən ki, əhvalat keçən əsrin 60-cı illərinə aiddir. Əgər 60-cı illərə aiddirsə, deməli, romantik nəse olacaq. Dünya kinematografiyası, dünya teatri həmin dövrün müxtəlif mövzularını fristayl üslubunda dönə-dönə aktuallaşdıraraq oralara o qədər qayıdıb ki...

İndi növbə bizdə: Milli Teatrda 60-cı illəri oynayıyıq, daha doğrusu, 60-cı illərə Erik Şmittin münasibətini oynayıyıq! Amma necə? Bu dəfə Ərşad Ələkbərov 60-cı illərə xas ekzistensial yaşantıları, ideya-fikir sayrışmalarını ironiya məxrəcəyə gətirir, təbii ki, müəllifin postmodernist mətninin spektral mesajlarına köklənərək. Elə tamaşanın adında da romantika ilə ironiya bir-birinə hörgülənib. Hərçənd, Yaşarın tərcüməsini əməllicə mükəmməl saysam da, hesab edirəm ki, orijinalın adı, orada kodlaşdırılmış ruhsallıq naminə, olduğu kimi saxlanılmalıydı. Digər tərəfdən azərbaycanca "Quran çıxəkləri" ifadəsi öz frazeoloji, leksikoloji konteksti baxımından "Quran çıxayı"na nisbətən daha cingiltildir; daha poetik və daha qəşəng səslənir. Amma bu qeyd heç də önəmli sayılmaz və mənim mübahisəli subyektiv fikrim kimi qarşılanabilir.

Part: təbəssüm...

Düzünə qalanda isə, mən düşünürəm ki, "Quran çıxəkləri"ni fokus çıxayına çevirən rejissor Ərşaddır. Tamaşada müsyö İbrahim könlünə yatan kimsələrə hərdən tək bir çiçək uzadır. Bu rəftar onun müsəlmansayağı centlmenliyini füsunkar eləyir və dramın zaraflar müstəvisinin, bir növ, işarəsi olur. Beləliklə, yozum mətnində şifrələnmiş mənanı əməllicə dəyişir: rejissor mizanı deyir ki, bu çiçəklər Qurana məxsus deyil: onları Qurandan müsyö İbrahim "dərib" götürüb, özünküləşdirib.

Ərşadın "müdaxiləsi" mətni mistik-ezoterik çərçivədən vurub kənara itələyir: hər şey məntiqlə təhlilə çəkilir ki, bu təhlilin də müstəvisində Quran çıxəkləri müsyö İbrahim qurduğu ruhsal mənəviyyat oyun-dərsinin bir parçası, onun göstərdiyi fokus kimi qavranılır.

Part: təbəssüm...

İtalyan kinorejissoru Cüzeppa Tornatore 2000-ci ildə "Malena" bədii filminin məkanını velosipedin köməyiylə modelləşdirmişdi: muzey-dekor formatında kadrlaşan şəhəri məhz velosiped "diriltmişdi", ona semantik polifoniya gətirmişdi və oğlanın sosial, intim yaşantılarını sanki velosipeddən küçələrə səpələmişdi.

Erik Şmittin əsəri də, Milli Teatrın tamaşası da haradasa "Malena" variantıdır; hərçənd variant ola-ola özəldir, orijinallığa iddialıdır.

Part: təbəssüm...

Rejissor Moiseyi – Momonu (Murad İsmayılov) velosiped üstündə elə bil dinamit kimi səhnəyə "tullayıb" tamaşanı başlayır. Və "dinamit" partlayır da: çünki aktyoru Ərşad piç burulmuş avtomat mexanizm tərzində iş rejiminə daxil edir. Bəlkə rejissor bu cür templə Momonu repin sərhədlərinə yaxınlaşdırır? Əgər belə deyilsə, bəs onda nə üçün Murad İsmayılov öz qəhrəmanının tarixçəsini ürəyi ağzına gələ-gələ danışır, tongnəfəs danışır, orda-burda dəlisovcasına hoppanıb-düşüb danışır, personajının fiziksəl və ruhsal yaşantılarını tələsə-tələsə göstərərək danışır, komsomol uşaq kimi danışır? Nəticə etibarilə ilə bir də görürsən ki, tamaşada, xüsusilə lap əvvəldə küy və qışqırtı ziyadə çoxalır. Bədii mətndən xəbəri olmayansa, ümumiyyətlə, heç nə anlamır: seyrçi məqamlarca aktyorların nə söylədiyini, sadəcə aydın eşitmir.

Ərşad Ələkbərov bilə-bilə ki, Murad lap gənc birisidir və Moisey aktyorun teatrda ilk roludur, götürüb onu səhnədə yaman mürəkkəb bir vəziyyətə salıb. Vəziyyətin mürəkkəbliyi ondadır ki, Momo həm nağılcıdır və Allah bilir əhvalatı neçə yaşında danışır, həm də keçmiş səhnə koordinatorlarına proyeksiya eləyib özünün 11-18 yaşlarındakı hallarını oynayıp. Təəssüf ki, rejissor və aktyor bu Momoları bir-birindən fərqləndirməyi lazım saymayıblar. Burada dəqiq aksentli keçidlər olsaydı əgər, küy və qışqırtı önə çıxmazdı və Muradla bağlı firfıra effekti meydana gəlməzdi.

Bir yandan da velosiped... Momonun Müsyö İbrahim qədər yaxın dostu, aktyor Muradın dəmir tərəf-müqabil, tamaşanın cansız qəhrəmanı. Velosiped Murad üçün, bir növ, kamertondur: aktyora içini tarazlamaqda, gərginlikdən qurtulmaqda, rejissora isə tamaşanın plastik rəsmi müəyyənləşdirməkdə yardımçı olur. O biri yandan isə həmin bu velosiped rol partiturasını qəlizləşdirir, aktyorun davranışını özündən asılı eləyir.

Belə deyək də, bu "velosiped tempi", bu oyun manerası tamaşanın sonunacan saxlanılır, aktyorların səhnə mövcudluğunun texniki ifa məxrəci qismində təsdiqlənir: sanki rejissor onları qova-qova finala aparır.

Müsyö İbrahim, yaxud velosiped

Axırda əmin olursan ki, tamaşanı yüksək templi mizan dinamikasına kökləməkdə rejissor haqlıdır: çünki başqa cür tamamilən heç nə alınmazdı.

O yerdə ki, rejissor yaşantının, ovqatın, fikrin vizual məkan konkretliyini və bədii sözün içində "teatrı" tapır, tamaşa həmənəcə baxılır, semantikleşir, çözümlür; elə ki tamaşanın "velosiped tempi" yavaş-yavaş dayanır, aktyorlar "dil açıb" söhbətə qurşanırlar, nəyisə oynamağa cəhd eləyirlər, hər şey məhv olub gedir, ştamplar aktyor "şkafları"ndan sıçrayıb səhnəyə dağılır, tamaşada atmosfer əlamətlərinin yaranmasına mane olur.

Part: təbəssüm...

E.Şmittin "Müsyö İbrahim və Quran çıxəkləri" əsəri bir yəhudi yeniyetmənin fiziksəl və ruhsal kişiləşmə tarixçəsinin sosial-psixoloji, fəlsəfi-romantik, pritçavari təqdimidir. Bir gün Momo (yeniyetmə oğlan Moisey) donuz-daxılı yerə çırpıb sındırır.

Uşaqlığın divarlarını uçub sökülür?!

Rejissor buradan velosipedi sürətlə "sürüb keçir".

Pulla təmas Momonun kişi olmaq üçün atdığı ilk addımıdır. Sonra qadın... sonra günah... sonra yəhudi Ataya qarşı çıxmaq, onu bəyənənmək... daha sonra oğurluqlar zənciri və müsəlman İbrahimi Ata seçmək, onun vasitəsilə İdeyaya və İdeala çatmaq cəhdi... Bu, çətin, ağır və ağırlı prosesdir: elə proses ki, o, səni köhnə dünyanın köhnə kişisi eləyir və bütün kəşflərə meyili tükədir. Çünki alt-şüurda bilirsən ki, kişi olmağın alfa və omega yalnız pula və qadına sahiblənməkdir. Ayı nə varsa, ideologiyadır, siyasətdir, ədəbiyyatdır.

E.Şmittin fəlsəfi-romantik pritçası Momonun kişisel dünyanın növbəti nümayəndəsinə çevrilməsi, onun böyüməsi, köhnəlməsi və adıləməsi haqqındadır, Momonun gənclik dönəminin yeddiillik xatirə fraqmentləridir.

Part: təbəssüm...

Milli Teatrın tamaşasında isə Momo heç cür "böyümür" ki, "böyümür": necə əvvəldə travesti təəssüratı oyadırdısa, axıracan da eləcə qalır. Əsərdə, Momo E.Şmittin roman partiturasında ailə dramı yaşamış, həmyaşdılarından fərqli erkən formalaşmış çox düşüncəli, ağıllı və təklinli birisidir; elə bir yeniyetmədir ki, evi təkbəşinə idarə edə bilir: bazar-dükən, yemək bişirmək, təmir işinə baxmaq – hər şey onun boynunadır. Bizim tamaşada isə Murad sanki emosional yelbeyini, şuluq, sırtq küçə uşağını oynayıp. Belə olanda əsrin bütün ruhsal təmas qapıları qapadılır. Nədən ki, Momo balaca uşaqdır, inqiləbçidir: o, bir semantik strukturun digər semantik struktura yəhudi dərkəsilə adlayır və bu, onun duyğusal yox, şüurlu seçimidir.

Düzdür, birinci hissənin sonunda yəhudilərin xalq arasında "sem sorok" kimi dəbə minmiş sevimli oyun havası çalınır və rejissor improvizə şəkildə guya ki Moiseyin yuxusunda onun intihar eləmiş Atasının ruhu ilə məzəli bir rəqsini qurur: fraqmentin mənası, mənə, budur ki, Ata öz oğlunu bir yəhudi, oğul da Atasını bir valideyn kimi itirmək istəmir. O bundan yapıb, bu – ondan: amma onun çuvalıan kimi rəqs eləyirlər; çünki hər ikisi bir-birinə yüküdür, bir-birinin əngəlidir. Birinci hissəni rejissor virtuozasına tamamlayır: epizodun yumoruna kinayə qalarları qatır və Atadan qurtulmuş Momonun azadlığını rəqsədə fiksə edir: daha heç kim onun seçiminə mane ola bilməz.

Rəqs başqa bir dəfə də seyrçiləri öz semantikasını və yumorunu ilə "tərpədə" bilir: Müsyö İbrahim və Momo maşın salonuna gəlirlər. Avtomobil satıcısı (Vüsal Mustafayev) mamba ritmində burcudaburcudada, pudel itlər kimi hər-lənə-hər-lənə yaltaq və ləyaqətsiz xidmətkarlığı vizuallaşdırır. Bu, özgür, demokratik burjuva cəmiyyətinin şıq geyimli, hər işə hazır savadlı köləsinin biabırçılıq rəqsidir.

Rejissorun məxsusi "imzaladığı" belə epizodların sayı tamaşada bir neçədir: Qız (Fidan Cəfərova) Momoya vedrə içində ayağını yudurdur. Bir dəfə də söz yoxdur: sakitcə baxırsan, baxırsan, baxırsan və birdən...

Part: təbəssüm...

Və ya Müsyö İbrahimplə Momo səhnə önündə, olsun ki, gilənar qurusu və ya ayrı tumlu bir nəse yeyib çəyirdəyini həvəslə uzağa tüpürürlər: tüpürürlər, gülürlər, tüpürürlər, gülürlər. Bir dəfə, iki dəfə, üç dəfə... Axırı bezirsən... Elə ki aktyorlar ifrata və absurda bir təhər çatırlar (belə epizodları oynamaq aktyordan böyük məharət tələb edir) və ya çatdıqlarını imitasiya eləyirlər, bax onda...

Part: təbəssüm...

Amma görək, İbrahimplə ünsiyyətə qədər Moisey kimdi? Onun dini vardı mı? O, həqiqətən, yəhudi idimi? Axı yəhudilikdə dini, soyadı uşaq Anasından alır! Anası isə Momonu hələ körpə ikən atıb getmişdi. Deməli, faktiki olaraq onun soyadı və dini yoxdur. Odu ki, Moisey asanca yəhudilikdən qırıla bilir, asanca Momo ("Muhaməd" sözünün qısaldılmış forması) ola bilir, müsyö İbrahimin oğlu ola bilir.

Razılışaq ki, çox aktual və yerincə konfliktli bir mesaj... Bir fransız, mümkün ki yəhudi əsilli fransız, mən müəllifi nəzərdə tuturam, öz əsərində bir yəhudi yeniyetməni götürüb müsəlman eləyir. Heç kimin də buna təkisi yox: hər şey normaldır. Bax, budur Avropa; budur avropalının düşüncə tərzini Moiseyin Momo olması onlar üçün problem deyil.

Part: təbəssüm...
Bütövlükdə, Ata fiquruna Ərşad Ələkbərov tamam fərqli bir modusdan yanaşmış. Sosial statusuna görə Moiseyin atası klerkdir, vəkilliklə məşğuldur və kasıb birisidir. Tamaşada isə onun bir yazı masası, bir stolüstü lampası, bir kitab-dəftəri var ki, gəl görəsən... Bu masa səhnədə əsas dekor predmetidir, mərkəzdə mövqelənib və mizanlar onun ətrafında bir karusel kimi qurulub.

Sabir bu rolda inanılmaz dərəcədə effektivdir və hər jesti, mimikası ilə (masa arxasında lal-dinməz əyləşəndə də, ağcaqanadları ovcunda keflə öldürəndə də) Atanın bütün xarakter qəribəliyini mənalandıra bilir, hətta Ataya münasibətdə öz ironiyasını oynamağı da unutmur.

Bu azmış kimi rejissor masadan yararlanaraq aktyorlar üçün əla və qısa bir təzim də qurur: hərə bir dəfə masa arxasında kəpənək kimi ani görünüb ani də yox olur.

Part: təbəssüm...
Mən baxış günü tamaşanı seyr eləmişdim: rejissuranı bəyənmişdim, Sabiri fərqləndirmişdim, xırda-para qeydlər aparmışdım, vəssalam. Düzü, inanmırdım ki, bu tamaşa "nəfəs alacaq". Odur, premyera günü özümü bir teatrşünas kimi məcbur elədim ki, təkrarən tamaşaya gedim.

Momoya qarşı olan ata sevgisinə inandıra bilmir və nəticədə, yalnız bir ustad, bir tərbiyəçi kimi qalmaq-la kifayətlənir. Odur ki, Müsyö İbrahim – Momo münasibətləri seyrçini təsirləndirmir. Momo Fuadın Müsyö İbrahimi üçün qocalıq oyuncağı kimi bir şeydir. Olsun ki, bu, rejissorun yozumu ilə diktə edilmiş bir məqamdır: bəlkə də rejissor aktyorlara emosiyalar qatında yalnız akvareldən faydalanmağı məsləhət bilib: nədən ki, akvareli yumurta qatışdırmaq daha rahatdır. Bu, rejissorun konsepsiyasında irəli gələn bir məqam kimi də çözülmək imkanına malik: yəhudi yəhudiliyindən dönməyəcək, nə qədər dəyişsə də, Momo olsa da, oğlunu İbrahim adlandırsa da. Hərçənd İbrahim Xəlilullah hamumuzun əcdadlarının əcdadı... Onda nəyin dərdini çəkirik ki?... Sonuca yaddaşımız ki eynidir...

salaməleyküm, çərxi-fələyküm

Rejissor Ərşad aktyor Sabir Məmmədovla birgə Atanı tamaşanın ilk yarısının bəlkə də ən mühüm personajına çevirirlər və birinci hissədə "Momo və Atası" adlı bir tamaşa oynayırlar. Sabirin təqdimatında Ata görkəmcə heç də tərk ediləsi, ya da intihar astanasında dayanmış adam təəssüratı oyatmır, əksinə, az qala yorğun alimə, intelliqentə bənzəyir. Hərçənd duyulur ki, biraz əz-vay və maymaqdır.

Digər bir fakt da isbatlayır ki, Momonun Atasına və onun "intelligent" masasına səhnənin mərkəzində yer yoxdur. Diafloq diqqət ələyin. Momo gecə istisində hünüləri öldürən (bu, rejissor improvizəsidir) Atasından soruşur: "Ata, sən Allaha inanırsan?" Sükut. Handan-hana Ata cavablayır sualı: "Deyəsən, kişiləşmişəm a, oğlum". Pauza. Sonradan əlavə eləyir: "Yox, Allaha iman götürmək mənə heç vaxt nəsb iməyib".

Super diafloqdur və simptomatikdir. Dolayısı yolla Momonun Atasını etiraf eləyir ki, həyatda kişi olmağı bacarmayıb. Çünki Allaha inanmayıb. Məntiqlə düşünəndə aydınlaşır ki, səhnənin mərkəzi ilə əlaqədar mən düz fikirdəyəm. Ancaq bura teatrdir və burada hər şey mümkündür: hətta məntiq məntiqsizliyin məntiqini alqışlaya bilər.

Rejissor masanı səhnə oyunu ilə əla bağlayıb ki... onu tamaşanın teksturasına əla daxil edib ki... və aktyoru masa arxasında əla işlədib ki, sən ixtiyarı olmadan ona "əhsən" deyirsən. Ən mühümüsə budur ki, rejissor Ərşad aktyor Sabir Məmmədova səhnədə yenidən ləzzətlə oynamağın dadını yaşadıb, onu teatra yox ha, çoxdan bəri uzaqlaşdığı sənət qapılarına qaytarıb.

Buna heyfəsilənmirəm: gözlərimin önündə tamaşa "yaşayırdı", ritmə düşürdü, seyrçilərlə təmas qururdu. Bilirsiniz nə baş vermişdi? Baxış günü sərt, cəld, kobud Müsyö İbrahimin – Fuad Poladovun premyera tamaşasında "buzu ərimişdi". O, səhnədə işləməyə, öz səhnə cazibəsini teatrın fəzasına daşımağa, tərəf-müqabilərlə paylaşmağa başlamışdı, Quran çiçəklərilə süfiləmiş "ipək" Müsyö İbrahim olmuşdu.

Əgər Momo səhnəyə velosipedlə gəlsə, mürgülü, başıkepkalı, ahl Müsyö İbrahim supermarketlərin çarxlı dəmir zənbili üstündə seyrçi önünə çıxarılır. Mizan əladır, işarə konkretidir: əgər Momonun velosipedi varsa, İbrahimin çarxlı zənbili var; yəni tənlik bərabərləşir və estetik bütövlük yaranır. Müsyö İbrahim öz-özünə qane, tərkidünya bir kimsədir və dükandır, fransızlar üçün ərəbdir; çünki alverlə məşğul olur. Onun özü isə deyir: "Mən ərəb deyiləm, müsəlmanam". Məncə, Müsyö İbrahim nə ərəbdir, nə farsdır: o, türkdür. Çünki vətəninə qayıdanda Momo ilə birgə öncə təkkələrə gedir, harada ki, dərvişlər fırlanırlar, fırlanırlar, fırlanırlar və orada səma eləyir, Momoya da səma eləməyi öyrədir. Müasir dünya məhz Türkiyəni dərvişliyin emblemi qismində qavrayır.

Fuad Poladovun ifasında Müsyö İbrahim daha çox xeyirxah müsəlmandır, nəinki Momonu oğlu kimi görmək istəyən bir kimsə. Onun İbrahimi Momoya yuxarıdan aşağı baxır, necə ki Əmir Teymur təfərrüata baxırdı. Fikrimcə, aktyor özünü heç cür əhvalatın mümkünlüyünə və Müsyö İbrahimin səmimiyyətinə, onun altruizminə,

Part: təbəssüm...
Rejissor Müsyö İbrahimin "səması"nu da əla fikirləşib. Aktyor velosipedə əyləşir, personajın son sözlərini deyir və dümağ süd yolu kimi görünən işıq selinin altında, bir nur içində əbədiyyətə qovuşur. Müsyö İbrahim, velosiped çərxi-fələyküm...

Bundan sonrasına Momo da İbrahim kimi ərəbdir; dükən işlədir və Anası ilə "mən səni tanımadım, sən məni" oyununa başlayır, öz adı həyatının dadını çıxarı, evlənilib oğul-uşaq sahibi olur. Premyera günü Mehriban Zəki də baxış tamaşasından fərqli çox sakit idi, tələb olunan artıq oynamırdı, əsl yəhudi qadını kimi xırda-xırda "sındırırdı", Ərşadın 60-cı illər "foto"sunun atmosferinə tam uyuşurdu.

Tamaşanın mizan rəsmi bir çiçəyin ləçəkləri konfigurasiyasında düşünüülüb sanki. Ya da mümkün ki, mən bunu öz təsəvvürümdən tamaşaya proyeksiya eləyirəm. Amma, həqiqətən, dekorlar (quruluşçu rəssam samirə Həsənova) səhnənin ortasında çiçək ləçəkləri kimi sıxdır, ətrafda isə bir rahatlıq və boşluq var. Bu həm də tamaşaya bir dinamika, bir genişlik gətirən faktor kimi dəyərləndirilə bilər. Hətta Ərşadın tamaşasını "Çiçək və velosiped" də adlandırmaq olardı.

Məncə, bu, Milli Teatrın müasir tarixinin dönüş nöqtəsidir: artıq geriye yol yoxdur. Ərşad Azərbaycan səhnəsində çağdaş rejissorun dili ilə çox sadə və orqanik bir şəkildə danışmağa başladı, ruhən cavan bir tamaşa hazırladı...

Heç elə bir teatr günüm olmur ki, mən İbrahimin oğlu Vaqifi xatırlamayım...

Part: təbəssüm...

Fikrət Əmirovun "Sevil"i qayıdır

Oktabrın 11-də Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrının səhnəsində, görkəmli bəstəkar Fikrət Əmirovun "Sevil" operası yenidən nümayiş etdiriləcək.

Teatrın AzərTAC-a bildirilib ki, tamaşanın rejissoru, Əməkdar incəsənət xadimi, Opera və Balet Teatrının baş rejissoru Hafiz Quliyevdir.

Tamaşada əsas rolları Xalq artisti Azər Zeynalov (Balaş), Əməkdar artistlər Zəmfira İsmayılova (Sevil) və Gülnaz İsmayılova (Dilbər) ifa edəcəklər. Operanın dirijoru Əyyub Quliyevdir.

Qeyd edək ki, Fikrət Əmirovun 1953-cü ildə Cəfər Cabbarlının eyniadlı dramı və Tələt Əyyubovun librettosu əsasında yazdığı bu opera, elə həmin ildə də Opera və Balet Teatrında tamaşaya qoyulub.

"Tilsimli meşə" səhnəyə çıxır, ...

Yeni mövsümünə uğurla start verən A.Şaiq adına Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrında daha bir tamaşanın məşqləri gedir.

Teatrın mətbuat xidmətindən AzərTAC-a bildirilib ki, balacaların sevimli məkanında bu dəfə klassik nağıl qəhrəmanlarının iştirakı ilə bir nümunə ərsəyə gətirilir.

Teatrın baş rejissoru Qurban Məsimovun hazırladığı "Tilsimli meşə" adlı nağıl-tamaşa kuklaların rəngarəngliyi və say çoxluğu ilə də seçiləcək.

Məhəmməd və Xəlil adlı iki qardaşın macərələrini, qəhrəmanlıq və sehir dolu aləmdəki mənfi qüvvələrlə mübarizəsini əks etdirən tamaşa uşaqlara mərdlik, cəsarət, əzmkarlıq və mübarizlik kimi hisslər aşılayır.

Tamaşa müəllifinin sözlərinə görə, öz cəsarətini nümayiş etdirmək istəyən iki qardaş uşaqlıqdan qorxulu sehirli ilə hər kəsi vahiməyə salan tilsimli meşəyə gedib, orada əsir saxlanılan padşahın qızını xilas etməyə çalışırlar. Anasının və ətrafdakıların etirazlarına rəğmən meşəyə gedən və ifritələr, sehir dolu cadugərlərlə mübarizə aparan qardaşlar əzmləri, qorxmazlıq və fəndgirlikləri sayəsində bütün girovları, eləcə də padşahın qızını xilas edib qəhrəman kimi öz evlərinə dönürlər.

Zəngin səhnə tərtibatlı birhissəli tamaşada 17-dək kukladan istifadə edilir. Teatrın baş rəssamı İqbal Əliyevin quruluşçu rəssamı olduğu tamaşanın musiqi tərtibatı da dünyaca məşhur klassik musiqilərdən seçmələr əsasında tərtib olunub.

Tamaşada əsas rolları teatrın gənc aktyorları Elnur Xəlilov, Cavid Telman, Nərim Nəbiyeva, Sona Quliyeva, Aygül Ağayeva və İlahə İmanova ifa edirlər.

Döşəmə kukllarının istifadə olunduğu yeni səhnə işi oktyabrın sonlarında balaca tamaşaçıların ixtiyarına veriləcək.

... "Xəcalət" isə təqdim edilib

Füzuli Dövlət Dram Teatrı Hüseynbala Mirələmovun "Xəcalət" əsərini Horadiz şəhər 3 nömrəli tam orta məktəbin müəllim və şagird kollektivi qarşısında nümayiş etdirib.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyindən AzərTAC-a bildirilib ki, tamaşanın quruluşçu rejissoru Asif Şirinov, quruluşçu rəssam Ellinaz Balaşova, musiqi tərtibatçısı Sənan Sevindikzadədir. Tamaşada əsas rollarda Əli Hüseynov, Sevinc Məmmədova, Fatimə Səfərləyeva, Elçin Məmmədov və başqaları çıxış edib.

Tamaşadan sonra bildirilib ki, son bir il ərzində məktəblilərin teatra marağı daha da artıb. Vətənpərvərlik mövzusunda olan bu əsər şagirdlərdə vətənə sevgisi hissi aşılayır.

"Rast" simfonik muğamı əsasında balet

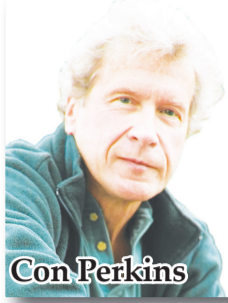
Oktabrın 11-də Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrında görkəmli Azərbaycan dirijoru və bəstəkarı Niyazinin "Rast" simfonik muğamı əsasında səhnələşdirilmiş eyniadlı baleti nümayiş etdiriləcək.

Teatrın AzərTAC-a bildirilib ki, ikipərdəli balet-tamaşanın süjeti Azərbaycanın tarixinə aid faktlar əsasında qurulub. Baletə Xalq artisti, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı Tamilla Şirəliyeva quruluş verib. Libretto müəllifi Əjdər Hacıyev, quruluşçu rəssamı Xalq rəssamı Rafis İsmayılovdur.

Xalq artisti, professor Yalçın Adıgözəlovun idarə edəcəyi baletdə Tomris rolunu Tamilla Məmmədovada, Atr rolunu Timur Oduşev, Banu obrazını isə Səlmənaz Mirzəyeva canlandıracaq.

Qeyd edək ki, Niyazi "Rast" simfonik muğamını 1949-cu ildə bəstələyib.

Con Perkins

1974-cü ildə Səudiyyə Ərəbistanından olan bir diplomat mənə ölkəsinin paytaxtı Ər-Riyadın şəkillərini göstərdi. Şəkillərdən birində hökumət binasının lap yanındakı zibil qalağında otlayan keçi sürüşə görünürdü. Diplomattan bu barədə soruşanda aldığı cavab məni heyrləndirdi. O mənə bildirdi ki, şəhərin zibildən təmizlənməsində əsas işi keçilər görür.

“Səudiyyəliyərin qüruru onlara imkan vermir ki, zibil yığılırsınız, - deyə, sözünü davam etdirdi. - Biz bunu heyvanların öhdəsinə buraxırıq”.

Keçi! Yer üzünün ən böyük neft krallığında. Bu mənə dəhşətli görünürdü.

O zamanlar mən neft böhranından çıxış yolu axtaran məsləhətçilər qrupunda idim.

Səudiyyə Ərəbistanının tarixi, zorakılıq və dini fanatizmlə doludur. XVIII əsrdə yerli rəhbər Məhəmməd ibn Səud öz fəaliyyətini ifrat mühafizəkar vəhhabilər sektasından olan fundamentalistlərin səyləriylə birləşdirdi. Bu çox güclü bir ittifaq idi və sonrakı iki yüz il ərzində Səud ailəsi və onların vəhhabi müttəfiqləri Ərəbistan yarımadasının Məkkə və Mədinə kimi müqəddəs şəhərlər də daxil olmaqla, əsas hissəsini tutdu.

Səudiyyə cəmiyyəti onun təməlini qoyanların puritan idealizmini əks elətdirirdi, orda Quranın hər kəlməsinə ciddi riayət etmək vacib sayılırdı. Din polisi gündə beş dəfə namazın əhali tərəfindən qeydşartsız qılınmasına nəzarət edirdi.

Qadınlar üzvlərini və başdan-ayağa bütün bədənlərini örtməyə borlu idilər. Cinayətə görə verilən cəzalar çox qəddar idi, açıq edamlar və daşqalaq adı bir şey sayılırdı. Ər-Riyada ilk dəfə gələndə sürücü mənə dedi ki, yerli bazarın yanında öz fotoaparatımı, çantamı, hətta pulqabımı açıq maşında rahatca buraxıb gedə bilərəm, təəccüb qaldım.

“Burda kimsə oğurluq etməyi ağına belə gətirməz, - dedi. - Burda oğruların əlini kəsirlər”.

Elə həmin gün sürücü məndən soruşdu ki, Çik-Çik adlanan meydana gedib edama tamaşa etmək istəyirəmmi? Bizim ifrat puritanlıq sayə biləcəyimiz şeylərə vəhhabilərin sadıq qalması küçələri oğruların təmizləmişdi və bütün cinayətkarlara ən sərt cismani cəza tətbiq edirdi. Mən bu dəvəti rədd etdim.

Səudiyyənin dinə siyasətin və iqtisadiyyatın ən vacib elementi kimi baxması neft embarqosuna əhəmiyyətli bir töhfə verdi və bu töhfə bütün Qərbi dünyasını sarsıtdı. 1973-cü ilin 6 oktyabrında (yəhudilərin əsas bayramlarından biri olan Yom Kipur) Misirli Suriya İsrail üzərinə hücum etdi. Bu, Oktyabr müharibəsi - Ərəb-İsrail müharibələrindən dördüncüsü, həm də ən dağıdıcı idi və həmin müharibə başər tarixində dünyanın inkişafına ən ciddi təsir göstərən müharibələrdən biri oldu.

Misir prezidenti Sədat, Səudiyyə Ərəbistanının kralı Feysələ təzyiq etdi ki, Birləşmiş Ştatların İsrail tərəfindən müharibəyə qoşulmasına, Sədatın öz diliylə desək, “neft silahı”nı işə salmaqla, mane olsun. Oktyabrın 16-da İran və Fars körfəzinin Səudiyyə Ərəbistanı da daxil olmaqla, daha bir neçə dövləti neftin qiymətlərini 70 faiz qaldırdıqlarını elan etdilər.

Ərəb dövlətlərinin sənaye nazirləri vəziyyəti müzakirə etmək üçün Küveyt-Sitiyə toplaşdılar. İraq nümayəndəsi ABŞ-ın maraqlarına sarsıdıcı zərbə endirməyin qızgın tərəfdarı kimi çıxış edirdi. O, təklif verdi ki, ərəb dünyasında Amerikanın maraqlarını təmin edən bütün kommersiya qurumları milliləşdirilsin, Birləşmiş Ştatlara və

İsrailə dost ölkələrə neft satışına total embarqo qoyulsun, ərəb aktivləri ABŞ banklarından çıxarılsın. O, ərəblərin Birləşmiş Ştatların banklarında olan hesablarındakı maliyyə vəsaitinin məbləğini söyləyir və deyirdi ki, bu pulların geri çəkilməsi ölkədə elə bir çöküşə səbəb olacaqdı ki, onu yalnız 1929-cu ilin panikası ilə müqayisə etmək mümkündür.

Digər ölkələrin nazirləri isə belə radikal addımların tərəfdarı deyildilər, amma 17 oktyabrda onlar məhdud embarqo variantı ilə razılaşdılar. Bu tədbir neft istehsalının 5 faiz aşağı salınması ilə başlanacaqdı. Bunun dalınca, embarqodan gözlədikləri siyasi nəticə əldə olunana kimi, hər ay istehsalın daha 5 faiz aşağı salınması nəzərdə tutulurdu. Nazirlər razılaşdılar ki, Birləşmiş Ştatlar İsrailin müdafiəsi mövqeyində durduğu üçün mütləq cəzalandırılmalı, çox ciddi embarqo ilə üz-üzə qalmalıdır.

Görüşdə iştirak edən bir neçə ölkə isə neft istehsalını 5 faiz əvəzinə, 10 faiz azaldacağını elan etdi.

19 oktyabrda Nikson Konqresdən İsrailə kömək üçün 2,2 milyard dollar vəsait istədi. Ertəsi gün Səudiyyə Ərəbistanı və digər ərəb neft dövlətləri ABŞ-a neft satışına total embarqo elan etdilər.

Neft embarqosu 1974-cü il mart ayının 18-də başa çatdı. Bu tədbir o qədər uzun sürməyə də təsiri əzəmətli oldu. Səudiyyə Ərəbistanı neftinin bir barrelinin qiyməti 1,39 dollardan, 1 yanvar 1974-cü ildə 8,32 dollaradək artdı... Siyasətçilər və gələcək dövlət xadimləri 1970-ci illərin birinci yarısında aldıkları dərsi heç vaxt unutmayacaq. Son nəticədə həmin bir neçə ayda dəyən ziyan korporatokratiyanın və onun üç sütununun - iri korporasiyalar, beynəlxalq banklar və hökumətlərin - möhkəmlənməsinə xidmət etdi, onlar bir-birinə qabaqlar heç vaxt olmadığı qədər yaxınlaşdılar. İndi bu yaxınlaşmanı gücləndirmək lazım idi.

Embarqo xarici siyasətə baxışları da əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdi. Uoll-Strit və Vaşinqton əmin oldular ki, belə bir şeyə daha heç vaxt yol vermək olmaz. Neft təchizatının qorunması əslində 1973-cü ilədək də prioritet sayılırdı, amma o hadisədən sonra artıq nevroitik-qarayaxa bir ideyaya çevrildi. Embarqo Səudiyyə Ərəbistanının dünya arenasında bir oyunçu kimi statusunu qaldırdı və Vaşinqtonu məcbur etdi ki, krallığın ABŞ iqtisadiyyatı üçün strateji əhəmiyyətini etiraf etsin.

Bundan başqa o, korporatokratiyanın liderlərini neft dollarlarının yenidən Amerikaya qaytarılması üçün üsullar tapmağa vadar etdi. Həmçinin onların məcburiyyət qarşısında qoydu ki, Səudiyyə rejiminin durmadan artan kapitalını idarə etmək üçün inzibati və institusional strukturlara dəhşətli ehtiyac duyması faktı üzərində daha ciddi düşünsünlər.

Səudiyyə Ərəbistanı üçün neft qiymətinin artımı ilə əlaqədar əlavə vəsaitin axını şübhəli bir nemət oldu. O, milli xəzinəni milyardlarla dollar vəsaitlə zənginləşdirdi, lakin eyni zamanda vəhhabilərin ciddi dini normalarını laxlatdı. Varlı səudiyyəliyələr bütün dünyanı gəzirdilər. Onlar Avropa və Birləşmiş Ştatlarda məktəblərə, universitetlərə gedirdilər. Bahalı maşınlar alır, evlərini qərb mallarıyla doldururdular. Mühafizəkar dünyagörüşü öz yerini materializmin yeni formasına verdi və bu materializm gələcək neft böhranları probleminin həlli yolunu göstərdi.

Neft embarqosu başa çatan kimi, Vaşinqton Səudiyyə Ərəbistanı ilə texniki dəstək, hərbi təchizat və təhsil sahəsində danışıqlara başladı. Onlara iyirmi birinci yüzilliyə daha modern keçid təklif olunur, gələcəkdə embarqonun baş verməyəcəyinə zəmanət verdikləri təqdirdə bolluca neft dollarları vəd edilirdi. Danışıqlar qeyri-adi bir təşkilatın - Amerika-Səudiyyə birgə iqtisadi komissiyasının (United States-Saudi Arabian Joint Economic Commission) yaranmasıyla nəticələndi. JECOR adıyla tanınan bu qurum ənənəvi xarici yardım proqramlarına daban-dabana zidd idi - nəzərdə tutulurdu ki, yeni Səudiyyə Ərəbistanının faktiki inşasını Amerika şirkətləri ilə Səudiyyənin öz pullarıyla həyata keçirsin.

Ümumi idarəçilik və maliyyə məsuliyyətinin ABŞ Xəzinədarlığına öhdəsinə düşdüyünə baxmayaraq, bu komissiya çox müstəqil idi. Axı həmin komissiya, iyirmi beş il ərzində milyardlarla dolları Amerika Konqresinə heç bir hesabat vermədən xərcləyəcəkdi. Bu işə Amerika maliyyəsi cəlb olunmadığından, ABŞ Xəzinədarlığının iştirakına baxmayaraq, Konqres komissiyanın fəaliyyətinə qəti müdaxilə edə bilməzdi. JECOR-un fəaliyyətini geniş araşdıran dan sonra Devid Holden və Riçard Cons belə nəticəyə gəldilər: “Bu müqavilə Amerika Birləşmiş Ştatlarının nə vaxtsa Üçüncü Dünya ölkələriylə imzaladığı sazişlərin ən əhəmiyyətlisidir. Bu, Birləşmiş Ştatlara imkan verir ki, Krallığa daha dərindən nüfuz edərək özünün qarşılıqlı əlaqələr konsepsiyasını gələcək üçün daha da möhkəmləndirsin”.

(Davamı gələn sayımızda)

Con Perkins “İqtisadi killerin etirafları” sənədi romanı

“Səudiyyənin pullarını necə mənimsədik”

İlqar Əlfinin araşdırmaları “Tam məxfi” layihəsində

Azərbaycan kinosunda neft mövzusu böyük bir araşdırma tələb edən sahədir. Kinematoqrafın Azərbaycana gəldiyi ilk vaxtlardan neft ekranın başlıca nüfuz sahələrindən olub, XIX əsrin 20-50-ci illərində onlarla bədii və sənədli ekran əsərinin yaranmasına təkan verib. Janrın ən böyük nailiyyətləri isə Roman Karmenin «Xəzər neftçiləri haqqında dastan» (1953) və «Dəniz fatehləri» (1959) tammetrajlı sənədli filmləri ilə bağlıdır.

Roman Lazareviç Karmen (1906-1978) Odessada, yazıçı Lazar Karmenin ailəsində doğulub, ÜDKİ-nin (Ümumittifaq Dövlət Kino İnstitutu) operatorluq fakültəsini bitirib (1932). Həmin vaxtdan Mərkəzi Sənədli Filmlər Studiyasında çalışan R.Karmen çoxsaylı sənədli lentlər çəkib. O, kino yaradıcılığına görə üç dəfə (1942, 1947, 1952) SSRİ Dövlət mükafatına, Lenin mükafatına (1960), Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına (1975) layiq görülüb.

«Xəzər neftçiləri haqqında dastan» (sənədlər N.Osipov, İ.Qasimov, R.Karmen, operatorlar C.Məmmədov, A.Zenyagin, S.Medinski, sualtı çəkilişlər operatoru F.Leontoviç, bəstəkar Q.Qarayev, səs operatoru A.Kərimov) yazıçı N.Osipovun 1951-ci ildə yazdığı «Yeddi gəmi adası» ədəbi öçerki əsasında çəkilib. Ssenarinin əsasında materialın əsas faktları saxlansa da, müəllif bir sıra dəyişikliklər etməklə, dəniz mədənlərində baş verən sürətli inkişafı nəzərə çatdırmağa müvəffəq olub. Bununla yanaşı, çəkiliş prosesində də əvvəlcədən nəzərdə tutulmayan çoxlu epizodlar lentə alınıb, nəticədə, filmin təsviri materialı xeyli zənginləşib. Filmin başlıca mövzusu neft olsa da, süjet xəttini Azərbaycanın dəniz neftçilərinin qəhrəmanlığı, axtarışları, yeniliyə həvəsi, yaradıcı məqsədyönlülüüyü təşkil edir. Kinodastanın qəhrəmanları təbiətlə çarpışmadan alınacaq, üzünə çıxırlar.

R.Karmen Bakı manzərələri ilə başladığı kadrları Xəzərin dalğaları arasındakı adada davam etdirib. 50-ci illərin neft qəhrəmanı Mixail Kaverokinin briqadasının axtarışları, qayğıları filmin sonrakı epizodlarında başlıca yer tutur. Neftçilər dalğalarla, təbiətin nəhəng qüvvələri ilə döyüşürlər, nəhayət, gözlənilən məqsədə çatırlar: qazılmış buruq neft verir. Rejissor filmi kompozisiyasına görə iki yerə bölür: Neft Daşlarının yaranma tarixi və dəniz şəhərinin indiki dövrü. 1948-ci ildə özlüklü qoyulmuş neft daşlarının 4 il ərzində keçdiyi yolun görüntülərini ustalıqla bərpa edən R.Karmen yazırdı: «...hadisələrin bir sıra anlarını bərpa etmək, kadrların çərçivələrini genişləndirməyə imkan verir. Yalnız nəzərdə tutmaq lazımdır ki, faktın bərpasının təşkili bizi kinoxronikanın, kinoreportajın həqiqi ustalığından yayındırmasın. ...Mən faktların çox diqqətlə bərpası yolu ilə getdim. Adamları salnamə materiallarına uyğun olaraq, dəqiqliklə toplayırdıq. Ən xırda detallarına qədər hamısı eyni adamlar, eyni materiallardı».

Filmin birinci üç hissəsində tamaşaçıya çatdırılan bərpa işləri hadisələrin xronoloji ardıcılığı ilə həyata keçirilir. R.Karmen neftçiləri özlərinin keçmiş hərəkətlərini təkrarlamağa ustalıqla məcbur edib. Məhz rejissorun və operatorların ustalığı nəticəsində faktların bərpası düzgün və inandırıcı şəkildə ekrana çıxıb.

R.Karmen ilk nefti gözləyən neftçilərin gizli həyəcanının doğurduğu mühiti ustalıqla canlandırır. O, yaradıcı insanın obrazını, onun əməyinin gözəlliyi pafosunu xarakterik detallarla ifadə edir. Çəkilişlərdə müşahidə üsulundan geniş istifadə olunması, obrazların, eləcə də, hərəkətlərin səmimi və inandırıcı alınmasını şərtləndirir. Rejissorun insan obrazını hadisələrdən keçirib yaratmaq bacarığı əksər epizodlarda uğurlu həllini tapıb. Neftçilərin yanğına mübarizəsi epizodu bu mənada təkrarsızdır. R.Karmen, eyni zamanda, iri planın ifadə imkanlarından yetərinə yararlanır, bu üsulla qəhrəmanlarını tamaşaçılara təqdim edir. Neftçilər özlərini kamera qarşısında sərbəst aparır, zahiri effekt xətrinə yox, reallığa uyğun şəkildə iş prosesini tamamlayırlar.

R.Karmenin yüksək rejissorluq və operatorluq mədəniyyəti, fərdi dəstxətti, həmçinin operatorlar C.Məmmədov, A.Zenyagin və S.Medinskinin ustalığı və peşəkarlığı filmin bütün epizodlarında qabarıq duyulur. Romantika və sadəliyin vəhdəti lentin qəhrəmanlarının obrazlarında bütün çalarları ilə ifadə edilib. Sənədli kinematoqrafa xas olan inandırıcılıq ekranda özünü bütövlükdə göstərə bilib. Kinematoqrafçılarla neftçilərin uzun müddət bir yerdə yaşaması, bir-birinə dərindən bələd olması filmin səmimi və inandırıcı alınmasına səbəb olub. Nəticədə, neftçilərin bəzəksiz-düzəksiz, təbii hərəkətləri, çəkiliş priyomları və təsirli kino detalları tamaşaçıların gözü qarşısına rejissor fantaziyasının məhsulu kimi yox, gördüklərindən heyrətə gəlmiş, lentə aldığı adamlara vurulmuş şahidin şəhadəti kimi canlanır.

Rejissor detallardan filmə çoxplanlı və özünəxas şəkildə istifadə edir, bu təsiredici priyomun bütün imkanlarını dərindən başa düşür. Çəkilişin müşahidə üsuluna üstünlük verən R.Karmen filmin ideyasına, mövzusunun açılmasına, qəhrəmanların obrazının tamamlanmasına xidmət edən bütün detalları ustalıqla birləşdirməyi bacarıb. Süjet xəttinə daxil edilən lirik və yumoristik detallar materialı canlandırır, lentin daha ifadəli və duyğusal hətdən zəngin olmasına xidmət edir.

Bir-birinin peşəkarlığına, dəstxətinə yaxından bələd olan operatorların bir-birini tamamlaması lentin kompozisiya, üslub, təsviri həll cəhətdən bütöv alınmasını şərtləndirir. Onların hər biri ayrı-ayrı kadrları, epizodları, detalları çəksələr də, mövzusunun, rejissor ideyasının daşıyıcıları rolunda çıxış edirlər. Operator ustalığının üç forması – işıq həlli, kompozisiya görümlü və total zənginlik filmin bütün kadrlarından qırmızı xətt kimi keçir.

Məhz bu keyfiyyətlər nəticəsində rejissor filmin montajı prosesində böyük üstünlük qazanır.

«Xəzər neftçiləri haqqında dastan» filminin uğuru digər komponentlərlə – musiqi, səs yazılışı, diktör mətninin oxunuşu və s. – də bağlıdır. Diktör (L.Xmara) mətndəki ifadəliliyi və obrazlılığı təsviri görüntülərlə vəhdətdə tamaşaçıya çatdırır. Q.Qarayevin parlaq musiqisi öz dramatikləşmə ilə filmin emosional məzmununu açmağa yardım edir. R.Behbudovun neftçilər haqqında ilhamla oxuduğu mahnı, obrazları daha da bütövləşdirir. Səs operatorları A.Kərimov və A.Minçenkunun peşəkar işi filmə təbii səs muhitinin yaranmasına xidmət edir. Epizodların tutumluluğu və lakonikliyi, kompozisiyanın aydınlığı və bütövlüyü də filmin başlıca uğurlarından biri kimi qeyd edilməlidir. Təsədüfi deyil ki, ekran əsəri sovet sənədli kinosunun ən gözəl nümunələri arasında dünya ekranlarını dolaşdı. Xəzər neftçilərindən sanballı sənət zəfəri ilə ayrılan R.Karmen vurulduğu mövzudan əl çəkmək fikrində deyildi.

O, sonrakı illər ərzində başladığı işi davam etdirmək arzusu ilə yaşayırdı. Rejissor 1958-ci ildə eyni çəkiliş qrupu ilə (bu dəfə R.Karmen ssenarini İ.Qasimovla birgə yazmışdı, operatorlar A.Zenyagin və F.Leontoviç yox idilər, qrupa rejissor Məmməd Əlili daxil edilmişdi).

Neft daşlarında ikinci kinodastanın – «Dəniz fatehləri» tammetrajlı sənədli lentinin çəkilişinə başladı.

Aradan keçən 6 il ərzində Neft Daşları dəniz şəhərinə çevrilib: yaraşığı küçələr, mağazalar, idman meydançaları, poçt-teleqraf Bakını xatırladı. Qış olsa da, mədənlərdə iş davam edir. Lakin firtınanın başlanması ilə iş dayandırıldı. Neftçilər təbiətlə əlbəyaxa döyüşdədirlər. Bütün bu kadrlar nadir neft şəhərinin gündəlik həyatıdır. Artıq əmək növbəsinə gələn yeni neftçilər nəslilə ilk neft kəşfiyyatçılarının işini davam etdirir. «Dəniz fatehləri» bütün bunlar haqqında ustalıqla lentə alınmış böyük sənədli hekayətdir. «Xəzər neftçiləri haqqında dastan»la eyni həyatı material üzərində qurulduğundan, eyni mövzu və üslubla birləşdiyindən, «Dəniz fatehləri»ni ayrı kontekstdə götürmək olmaz. R.Karmen birinci filmə söykəndiyi yaradıcılıq prinsiplərini inkişaf etdirib, daha da cilləyir, sənədli kinoda münaqişəli dramaturgiyaya malik ekran əsərinin yaradılmasının mümkünlüyünü bir daha təsdiq edir.

Aradan keçən müddətdə R.Karmen ona tanış olan mövzu üzərində ən kiçik detallarına qədər işləmək imkanı qazandığından, materiala münasibətdə düzgün mövqe seçməyə nail olub. Birinci filmin hekayət forması, hadisələrin və qəhrəmanların istisna təşkil etməsi ikinci filmə yoxdur: burada filmin əsas qəhrəmanı ayrı-ayrı adamlar yox, Neft Daşlarının çoxsaylı sakinləridir. Müəlliflər dəniz şəhərinin adı günlərini uğurlu detallarla ifadə edir, yumor elementlərini dramaturji vəziyyətlərin inkişafı ilə paralel surətdə tamaşaçıya təqdim edirlər. Həyat hadisələrinə şəxsi münasibətləri rejissorlara və operatorlara səmimi duyğularla zəngin epizodları lentə almağa imkan verib. C.Məmmədovun və S.Medinskinin yüksək peşəkarlıqla lentə aldıkları epizodlar inandırıcı və baxımlıdır.

R.Karmenin yaradıcılıq xüsusiyyətinin bir cəhəti olan həyatı müşahidələrinin dəqiqliyi və zənginliyi «Dəniz fatehləri» filmində də aydın görünür. Onun ideyasını həyata keçirən operatorlar hər bir xarakterdə ən təsirli detalları «tutmaqla» parlaq və özünəməxsus portretlər qalereyası yaradırlar. Təbiətlə insan arasındakı münaqişə böyük bədii qüvvə ilə aşkara çıxır, bütövlükdə obraza çevrilir. Rejissor və operatorlar öz qəhrəmanlarını təkcə müşahidə etməklə kifayətlənmir, onların səsinə, düşüncələrini də eşidirlər. Bu cəhətdən filmdəki sinxron çəkilişlər «kinoreportaj» effekti daşıyır. «Dəniz fatehləri»ndə sözcüklükdən imtina edən rejissor musiqi ilə obrazın yaradılmasına böyük üstünlük verir. Q.Qarayevin musiqisi tamaşaçılara emosional təsir kimi qüvvətlidir, filmə güclü dramatik pafos və milli koloritlə yüklənmiş intonasiya gətirir, epizodların təsirliliyini dərinləşdirir, özünün sadəliyi və melodikliyiylə fərqlənir. Y.Dolmatovskinin sözlərinə yazılmış mahnılar da məhz obrazların tamamlanmasına xidmət edir. R.Karmen filmin musiqisi haqqında deyirdi: «Mən Qarayevlə böyük sevinclə işləyirdim, hiss edirdim ki, nəhəng talantla rastlaşmışam. Qara Qarayevin musiqisi iliyinə qədər millidir, o, öz respublikasına, öz xalqına vurğundur. Bununla belə, onun yaradıcılığı hədsiz beynəlmillədir».

«Dəniz fatehləri» filmi 1959-cu ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti öngünüyündə nümayiş etdirildi və əsl sənət hadisəsinə çevrildi.

Bakı neftçilərinin qəhrəmanlığı haqqında «Xəzər neftçiləri haqqında dastan» və «Dəniz fatehləri» filmləri 1960-cı ildə Lenin mükafatına layiq görüldü.

Roman Karmenin yaratdığı dəniz neftçilərinin həqiqi həyatı, parlaq və unudulmaz portretləri sənədli ekranın ən böyük nailiyyətləri sırasında özünə layiqli yer tutdu.

Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

Roman Karmen və kinomuzda neft mövzusu

Atalar və oğullar mövzusu bəşər övladının yarınışından mövcud olub. Bu məsələ məişətdən tutmuş elmin, sənətin müxtəlif sahələrində də zaman-zaman bəzən yunsaq, bəzən isə çox sərt formada ifadə olunan fikir ayrılıqları, yaxud oxşarlıqları şəklində təzahür edib. **Elə biz də rubrikamızda bu məsələlərə toxunmağa, yaşı və gənc nəslə təmsil edən sənət adamlarını sözlün yaxşı mənasında üz-üzə qoymağa, onların müxtəlif hadisələrə yanaşmalarını aydınlaşdırmağa və bu yanaşmaları sizlərə təqdim etməyə çalışacağıq.** **“Atalar-oğullar” rubrikasının budəfəki qonaqları tərcüməçilər Kamran Nəzirli və Qismət Rüstəmovdur.**

- İlk bədii tərcümə əsərinizi xatırlayırızmı? Daxilinizdəki tərcüməçi potensialından necə xəbər tutdunuz?

Kamran Nəzirli: Orta məktəbdə oxuyarkən rus, Azərbaycan və fars dillərində kitablar oxuyurdum. Anam da, xalam da o zamanlar təzə və maraqlı kitablar oxıxanda mənə verirdilər, deyirdilər ki, burda məktəblilər üçün maraqlı yazılar var. Bəlkə bunu oxuyub tərcümə edəsən. Amma mən ürək eləmir-dim. Özüm yazırdım - şeir, hekayə, nəsə bir xatirə... Ali məktəbə gələndə istədim sənədlərimi şərq-şünaslıq fakültəsinə verəm, lakin qəbulumlarımızdan biri dedi ki, ora cəmi 25 yer var, gəl ingilis dilinə ver, yəni qəbulsünaslığa... Beləliklə, Xarici Dillər İnstitutuna daxil olanda elə birinci kursdan başladım ingiliscədən tərcümələr etməyə. İlk tərcüməm Bayrondan olub. “Ayrı-landa biz” şeirini tərcümə eləmişəm. Unudulmaz müəllimim Ənvər Rzaya göstərdim. Çox bəyəndi, elə ayaqüstü mətnin yanına nəsə qeyd etdi və mənə dedi ki, şeiri “Azərbaycan müəllimi” qəzetində Məhyəddin müəllimin yanına aparım. Aparardım, çap elədilər.

Qismət Rüstəmov: Səhv etmərsə, ilk tərcüməm ingilis mistic şairi Con Donn haqqında türk müəllifinin bir essesi idi, onun bir şeirinin də türk, rus və ingilis versiyalarını tutuşdurub dilimizə çevirmişdim. Şeir heca vəznində yazılmışdı, məsnəvi formasını xatırlırdı. Görək ki, essenin adı “İngilis metafizik şeiri” idi. Hərçənd, mətn normal qarşılandı, amma onu peşəkar adlandırmazdım. Təbii, bu, mənim üçün ilk təcrübə idi, üstəlik, tərcüməyə başlayan bütün adamlar kimi eyni səhvi etmişdim - düşündürdüm ki, yaxın dildən - türkcədən tərcümə etmək çox asandır. Amma zaman keçəndən sonra baxıb gördüm ki, o çevirməmdə kifayət qədər səhvlər varmış. Anladım ki, yaxın dildən tərcümə etmək daha çətinidir, sözlər bir-birinə bənzərsə də, bəzən tamam başqa məna verir, sintaksis fərqlidir. Yəqin ki, indi o mətnə yenidən qayıtmalı olsam, heç redaktə etməyə də ehtiyac görmərəm, onu yenidən, tamam başqa cür çevirərəm.

- Tərcümə prosesində orijinal formanı, üslubu saxlamaq nə dərəcədə əsasdır? Tərcüməçi bu məsələlərdə nə dərəcədə azaddır?

K.N.: Bu məsələdə dünyanın aparıcı tədqiqatçıları, alimləri və tərcüməçiləri əsas iki əks mövqədə dayanır: birincisi, doğma dilin ruhuna uyğun tərcümə edəsən, oxucunu orijinal mətnə yaxınlaşdırasan. İkincisi, oxucuya özgə təfəkkürünü öyrətmək lazımdır.

Qoy oxucu özgə bir yazıçını, özgə bir mədəniyyəti qəbul etməyi öyrənsin. Bunun üçün lazım gələrsə doğma dila zor işlətmək də olar. Bu mənada birincilər, azad tərcümə, ikincilər isə sətri tərcümə tələfdarıdır. Mən azad tərcümə tərəfdarıyam.

Q.R.: Şeir tərcümə edərsənsə, formanı saxlamaq vacibdir. Məsələn, soneti sərbəst formada tərcümə etmə effekt vermir. Yəni sən öz dilində o formanı - bəndlərin daxili bölgüsünü, qafiyə sistemini saxlamasan, bunun sonet olub-olmadığı gələndə istədim sənədlərimi şərq-şünaslıq fakültəsinə verəm, lakin qəbulumlarımızdan biri dedi ki, ora cəmi 25 yer var, gəl ingilis dilinə ver, yəni qəbulsünaslığa... Beləliklə, Xarici Dillər İnstitutuna daxil olanda elə birinci kursdan başladım ingiliscədən tərcümələr etməyə. İlk tərcüməm Bayrondan olub. “Ayrı-landa biz” şeirini tərcümə eləmişəm. Unudulmaz müəllimim Ənvər Rzaya göstərdim. Çox bəyəndi, elə ayaqüstü mətnin yanına nəsə qeyd etdi və mənə dedi ki, şeiri “Azərbaycan müəllimi” qəzetində Məhyəddin müəllimin yanına aparım. Aparardım, çap elədilər.

- Necə düşünürsünüz, tərcüməçi mətnədən kənara çıxa bilər, yoxsa onun buna hüququ yoxdur?

K.N.: Bəzən tərcümədə məna itkilərindən də qaçmaq mümkün olmur. Lakin elə hallar da ola bilər ki, tərcüməçi orijinal mətnədən kənara çıxır. Bu da yolveriləndir. Belə tərcüməyə ekvivalent, eyni dəyərlə malik olan tərcümə, bəzən də məişət tərcüməsi deyilir. Təxminən evə aldığın televizoru, yaxud telefonun texniki pasportundakı tərcüməyə bənzəyir. Burada tərcüməçi əsas diqqəti ona yönəldir ki, oxucu, yaxud istehlakçı lazım olan məqamda hansı düyməni basmalıdır.

Siyasi və işgüzar sənədlərin tərcüməsində tələblər daha daqıq və sərtidir. Lakin burada tərcüməçini bəzən standart formalar xilas edir. Çünki siyasi və işgüzar dildə söz və ifadələr çox vaxt bütün dillərdə eyni məna və anlam daşıyır. Bu da tərcüməçiyə kömək edir ki, təfərlər arasında anlaşma vasitəsi ola bilsin. Bədii tərcümənin isə öz spesifik xüsusiyyətləri və problemləri var. Bədii tərcümə sahəsi daha mobil sahədir. Bədii tərcümənin ən mühüm cəhətlərindən biri müxtəlif nitq vasitələrindən istifadə bacarığıdır ki, mətni maksimum dərəcədə açsın. Məsələn, sözləri oynatmaq hər dildə var. Lakin tərcümə olunan mətnə bütün nitq fiqurlarını saxlamaq çox çətinidir. Tərcüməçiyə nəinki dili yaxşı bilmək, həm də föhm, dərriakə, zəkə da lazımlıdır.

- Çevoxun tərcümə ilə bağlı çox mübahisəli bir fikri var: tərcümə qadına bənzəyir – gözəldirsə, düriüst deyil, düriüstürsə, gözəl ola bilər. Bu mülahizə ilə razılaşırmızsınız?

K.N.: Belə deyək də, dillər dünyaya müxtəlif gözə “baxırlar”, öz daşıyıcılarını müxtəlif cür formalaşıdırırlar. Məgər dünyagörüşü, dünyabaxışı tərcüməoləmə mümkünür? Xeyr. Buna görə də tərcümənin imkanlarını həm də yalançı imkanlar hesab etmək olar. Bir misal deyim: qədimdə Bibliyanı yunan dilindən italyan dilinə tərcümə edərkən Roma tərcüməçilərini daqıqlıq o qədər də maraqlandırmırdı; çünki o vaxtkı Roma oxucusu hazırlıqlı oxucu hesab olunmurdu.

Kamran Nəzirli 1958-ci ildə Astara rayonunda anadan olub. Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunu ingilis dili fakültəsini bitirib. Nasir, publisist və tərcüməçi kimi tanınır. Amerika və ingilis ədəbiyyatının klassik təmsilçilərinin – C. London, C.Qolsuorsi, S.Moyem, E.Heminquey, E.Po, U.Folkner, O. Uayld və s. yazıçıların əsərlərini orijinaldan dilimizə çevirib.

Kamran Nəzirli: **“Tərcümə etdiyi əsər yazıçıya mövzu və ya ideya verə bilər”**

Personajların təsvirində bəzən çalarlar itir, onların nitq və davranış xüsusiyyətləri yox olur. Məsələn, ingilis, yaxud fransız fəhləsinin nitqindəki spesifik cəhətləri Azərbaycan dilində vermək sadəcə çətin və müşkül məsələdir. Əlbəttə, bədii tərcüməni sözbəsöz də vermək çətinidir. Burada emosional nitq çalarlarının itkisi qaçılmazdır.

Q.R.: Düşünürəm ki, tərcüməçi mətnədən kənara çıxmamalıdır. Ən başlıcası, şeirdə misranın, nəsrədə cümlənin məntiqinə sadıq qalmalıdır. Təbii, elə ifadələr var ki, onu bizim dildə vermək üçün dörd-beş sözədən istifadə etməli olursan və ya əksinə. Bu mənada çətinliklər yaranır. Amma maksimum dərəcədə çalışmaq lazımdır, ayrı-ayrı cümlələrin, ya misraların məzmununu saxlayasan. Məntiq yerindədirsə, müəyyən xırda-para qeyri-dəqiqlik ola bilər. Bundan qaçmaq mümkün deyil.

- Çevoxun tərcümə ilə bağlı çox mübahisəli bir fikri var: tərcümə qadına bənzəyir – gözəldirsə, düriüst deyil, düriüstürsə, gözəl ola bilər. Bu mülahizə ilə razılaşırmızsınız?

K.N.: Belə deyək də, dillər dünyaya müxtəlif gözə “baxırlar”, öz daşıyıcılarını müxtəlif cür formalaşıdırırlar. Məgər dünyagörüşü, dünyabaxışı tərcüməoləmə mümkünür? Xeyr. Buna görə də tərcümənin imkanlarını həm də yalançı imkanlar hesab etmək olar. Bir misal deyim: qədimdə Bibliyanı yunan dilindən italyan dilinə tərcümə edərkən Roma tərcüməçilərini daqıqlıq o qədər də maraqlandırmırdı; çünki o vaxtkı Roma oxucusu hazırlıqlı oxucu hesab olunmurdu.

Camaat bilmirdi harda gülmək olar, harda qorxmaq olar. Buna görə də tərcüməçilər tragediyada tragik notları daha qabarıq, komediyada isə komedik maqamları daha güclü çatdırmağa çalışırdılar. Xarakterləri sadə, bəsit formada, yumoru kobud, qaba formada çatdırmağa çalışırdılar. Hətta bir pyesdən bir parçanı götürüb, o bir pyesin tərcüməsinə yapırdılar, beləliklə, elə bil bir əsərin əlavəsi, yaxud qarışıq bir icmal alınır. Bu da hamunu qane edirdi. Bundan başqa, tərcümədə fərq təkcə sözlərdə deyil; məsələn, bir dildə sözədən istifadə etməli olursan və ya əksinə. Bu mənada çətinliklər yaranır. Amma maksimum dərəcədə çalışmaq lazımdır, ayrı-ayrı cümlələrin, ya misraların məzmununu saxlayasan. Məntiq yerindədirsə, müəyyən xırda-para qeyri-dəqiqlik ola bilər. Bundan qaçmaq mümkün deyil.

Q.R.: Mənim üçün şeir tərcümə etmək daha çətinidir. Mətni oxuyursan, onun formasından tutmuş ədəbi məcazlar sisteminədək hər şeyi başa düşürsən, amma onu öz dilində almaq züllum-zillətdir. Edqar Ponun “Qarğalar” şeirini neçə ildir ki, dilimizə tərcümə etmək istəyirəm, orijinala, rus və türk dilinə çevirməyə baxıram, amma onu həmin sözün izahatını vermək də münasibdir.

Q.R.: Mənim üçün şeir tərcümə etmək daha çətinidir. Mətni oxuyursan, onun formasından tutmuş ədəbi məcazlar sisteminədək hər şeyi başa düşürsən, amma onu öz dilində almaq züllum-zillətdir. Edqar Ponun “Qarğalar” şeirini neçə ildir ki, dilimizə tərcümə etmək istəyirəm, orijinala, rus və türk dilinə çevirməyə baxıram, amma onu həmin sözün izahatını vermək də münasibdir.

Qismət Rüstəmov 1986-cı ildə Bakıda anadan olub. Odlar Yurdu Universitetinin jurnalistika fakültəsini bitirib. Şair, esseist və tərcüməçi kimi tanınır. X.Borxes, E.V. Matas, R.Vaqner, V.Nabokov və digər müəlliflərin mətnlərini dilimizə tərcümə edib.

Qismət Rüstəmov: **“Tərcümənin yazıçıya təsirini yaxşı hal hesab edirəm”**

Q.R.: Əslində, çox nadir mətnlər olur ki, orada forma da, məzmun da tərcümədə yüzə yüz orijinallığını saxlasın. İstənilən mətn başqa dildə çevrildə o dilin qayda-qanunlar sistemində, onun sintaksisinə uyğunlaşır. Yəni öz “sadiqliyini” 30 faiz itirir. Bu mənada qanadlı ifadə olsa da, məcazla deyilsə də, Çexovun sözlərində həqiqət var.

- Hansı mətnləri tərcümə etmək daha çətinidir?

K.N.: Ən çətinini bədii-fəlsəfi, dini mətnlərin tərcüməsidir. Belə mətnlərdə hər sözün bir məna yükü var. Elə müəlliflər var ki, onların dili sadədir, məntiqlidir (Heminquey, Qolsuorsi, Oskar Uayld və s.), elə müəlliflər də var ki, dilləri çox mürəkkəbdir (Folkner, Melvil və s.), orda bədiyyatdan başqa elm, fəlsəfə, zəngin çalarlar var... Bizim müəllifləri də tərcümə etməyə belə hallarla qarşılaşırıq. Məsələn, man Füzulinin şeirlərini, yaxud Sabirin satirik qəzəllərini tərcümə edə bilmərəm, bu məfkurə sahiblərinin dili o qədər koloritli və zəngindir ki, onları gərək ayrı-ayrı oturmaq xarici mütəxəssislərin köməyi ilə izah edəsən, sonra tərcümə edəsən.

Q.R.: Mənim üçün şeir tərcümə etmək daha çətinidir. Mətni oxuyursan, onun formasından tutmuş ədəbi məcazlar sisteminədək hər şeyi başa düşürsən, amma onu öz dilində almaq züllum-zillətdir. Edqar Ponun “Qarğalar” şeirini neçə ildir ki, dilimizə tərcümə etmək istəyirəm, orijinala, rus və türk dilinə çevirməyə baxıram, amma onu həmin sözün izahatını vermək də münasibdir.

Q.R.: Mənim üçün şeir tərcümə etmək daha çətinidir. Mətni oxuyursan, onun formasından tutmuş ədəbi məcazlar sisteminədək hər şeyi başa düşürsən, amma onu öz dilində almaq züllum-zillətdir. Edqar Ponun “Qarğalar” şeirini neçə ildir ki, dilimizə tərcümə etmək istəyirəm, orijinala, rus və türk dilinə çevirməyə baxıram, amma onu həmin sözün izahatını vermək də münasibdir.

Qismət Rüstəmov 1986-cı ildə Bakıda anadan olub. Odlar Yurdu Universitetinin jurnalistika fakültəsini bitirib. Şair, esseist və tərcüməçi kimi tanınır. X.Borxes, E.V. Matas, R.Vaqner, V.Nabokov və digər müəlliflərin mətnlərini dilimizə tərcümə edib.

Qismət Rüstəmov: **“Tərcümənin yazıçıya təsirini yaxşı hal hesab edirəm”**

Mətndəki daxili qafiyələr, keçidlər çox mürəkkəbdir. Bu şeiri arzuolunan səviyyədə tərcümə edə bilməyimin məni narahat edir.

- Tərcüməçi üçün redaktor nə dərəcədə önəmlidir?

K.N.: Bütün mətnlər üçün redaktor önəmlidir, xüsusən də tərcüməçi üçün. Amma təəssüf ki, Sovet İttifaqı dağılandıqdan sonra bizdə bu sahədə bir qədər boşluq hiss olunmaqdadır. İndi nəşriyyatlarda redaktor bir yana, normal korrektor da tapmaq çətinidir. Görək ki, Orxan Pamukun belə bir fikri var: yaxşı yazıçının bəxti onda gətirir ki, qarşısına yaxşı redaktor çıxır. Və ya Markes bir dəfə demişdi ki, əsərim çəxandan sonra orada 70 sahv tapdım ki, onları heç kəs tuta bilməmişdi.

Q.R.: Redaktə bütün bədii mətnlərin üçün vacibdir. Bizdə problemi məsələlərdən biri də yaxşı tərcüməyə heyətlərinin arzuolunan şəkildə formalaşdırılmasıdır. Üstəlik, müəlliflər bir-birini həzm edə bilmirlər, eqlər toqquşur, mənə “müdaxiləni” qəbul edə bilmirlər. Bununla belə, redaktorluq sistemini normal qəbul edib, bunu formalaşdırmağa çalışmaq lazımdır. Bu, tamamilə ayrı, müstəqil, məxsusi bir şeydir. Redaktorla işləmək, onu dinləmək mədəniyyəti müəllif üçün də, tərcüməçi üçün də çox vacib məsələdir.

- Bədii tərcüməçinin yazıçı, şair olmasa şərtdirmi? Yoxsa ədəbiyyata bələd olma faktoru kifayət edir?

K.N.: Tərcüməçi mətni çevirərkən təkcə onun ekvivalenti barədə düşünür, həm də həmin mətni təzadən yazmaq, təzadən yaratmaq barədə düşünür. Burada yazıçılıq köməyə gəlir.

Qismət Rüstəmov 1986-cı ildə Bakıda anadan olub. Odlar Yurdu Universitetinin jurnalistika fakültəsini bitirib. Şair, esseist və tərcüməçi kimi tanınır. X.Borxes, E.V. Matas, R.Vaqner, V.Nabokov və digər müəlliflərin mətnlərini dilimizə tərcümə edib.

Qismət Rüstəmov: **“Tərcümənin yazıçıya təsirini yaxşı hal hesab edirəm”**

Bilirsiniz, yazıçılıq, ya da publisitika, məsələn, həkimlik, vəkillik, rəssamlıq, ya da mühəndislik və s. kimi sənət deyil. Yazıçılıq üçün heç bir diplom, yaxud sertifikat lazım olmur. Bu, insanın qəlbi, duyğuları, istedadı, zəhməti, düşüncə və fikirləri, dünyaya münasibəti, var-dövləti və digər məsələlərlə bağlı bir məşğuliyyət növüdür. Tərcümə isə sənətdir. Fərq bundadır. Amma indiki halda söhbət bədii tərcümədən gedirsə, əlbəttə, burada yazıçılıq da köməyə gəlir. Amma mütləq deyil ki, bədii mətni tərcümə edən kəs ədəbiyyatçı olmalıdır. Yaradıcı qabiliyyəti və bədii-məntiqi təkəkkürünün olması kifayət edir.

Q.R.: Belə bir məşhur fikir var və mən də hardasa o fikirlə razıyam ki, yaxşı tərcüməçi özü də 70-80 faiz yaradıcı adamdır. Bu mənada tərcüməçiliyi də məxsusi bir istedad hesab edərkən, tərcüməçi mətnin orijinal müəllifi qədər zəhmət çəkən adamdır. Çünki o da bir dildən başqa dillə çevirərkən sifirdən mətn yaradır, bəlkə, onun zəhməti daha çoxdur – biri var, boşluqdan mətn yaradasan, biri də var, gözünlün önündəki mətni başqa dildə sifirdən transformasiya edərsən, bu, bədənən orqanını başqasına köçürməyə bənzəyir.

- Tərcüməçi ham da özü bədii yaradıcılıqla məşğul olursa, deyək ki, şeir ya nəsr yazırsa, o, tərcümə etdiyi müəlliflərin təsirindən sığortalana bilərmi? Ümumiyyətlə, belə təsirlərdən qaçmaq üçün nə etmək olar?

K.N.: Tərcüməçi mətni çevirərkən təkcə onun ekvivalenti barədə düşünür, həm də həmin mətni təzadən yazmaq, təzadən yaratmaq barədə düşünür. Burada yazıçılıq köməyə gəlir.

Qismət Rüstəmov 1986-cı ildə Bakıda anadan olub. Odlar Yurdu Universitetinin jurnalistika fakültəsini bitirib. Şair, esseist və tərcüməçi kimi tanınır. X.Borxes, E.V. Matas, R.Vaqner, V.Nabokov və digər müəlliflərin mətnlərini dilimizə tərcümə edib.

K.N.: Təsir mütləqdir; hər hansı əsəri oxuyanda belə onun istər mənəvi-əxlaqı, istərsə də, ədəbi-estetik təsirindən çıxa bilmirsən. Sadəcə, bu təsiri öz yaradıcılığına ötürməmək üçün bilik, təcrübə və istedad olmalıdır. Amma mənim, bəlkə də üstünlüyüm burasındadır ki, yaddaşım əvvəldən yaxşı olmayıb. Məsələn, mən həmişə sizin redaktorunuz, yazıçı Yaşarın ədəbi hafizəsinə heyran qalmışam, sözlün yaxşı mənasında ona həsəd aparmışam. Yaşar oxuduğu kiçik bir epizodu on il sonra belə daqıqlıqla xatırlaya bilir. Məndə belə deyil... Amma, ümumiyyətlə götürdükdə, mənçə, tərcümə etdiyim, yaxud oxuduğum əsərin təsiri mütləqdir və olmalıdır.

Q.R.: Belə bir məşhur fikir var və mən də hardasa o fikirlə razıyam ki, yaxşı tərcüməçi özü də 70-80 faiz yaradıcı adamdır. Bu mənada tərcüməçiliyi də məxsusi bir istedad hesab edərkən, tərcüməçi mətnin orijinal müəllifi qədər zəhmət çəkən adamdır. Çünki o da bir dildən başqa dillə çevirərkən sifirdən mətn yaradır, bəlkə, onun zəhməti daha çoxdur – biri var, boşluqdan mətn yaradasan, biri də var, gözünlün önündəki mətni başqa dildə sifirdən transformasiya edərsən, bu, bədənən orqanını başqasına köçürməyə bənzəyir.

- Tərcüməçi ham da özü bədii yaradıcılıqla məşğul olursa, deyək ki, şeir ya nəsr yazırsa, o, tərcümə etdiyi müəlliflərin təsirindən sığortalana bilərmi? Ümumiyyətlə, belə təsirlərdən qaçmaq üçün nə etmək olar?

K.N.: Tərcüməçi mətni çevirərkən təkcə onun ekvivalenti barədə düşünür, həm də həmin mətni təzadən yazmaq, təzadən yaratmaq barədə düşünür. Burada yazıçılıq köməyə gəlir.

Qismət Rüstəmov 1986-cı ildə Bakıda anadan olub. Odlar Yurdu Universitetinin jurnalistika fakültəsini bitirib. Şair, esseist və tərcüməçi kimi tanınır. X.Borxes, E.V. Matas, R.Vaqner, V.Nabokov və digər müəlliflərin mətnlərini dilimizə tərcümə edib.

Qismət Rüstəmov: **“Tərcümənin yazıçıya təsirini yaxşı hal hesab edirəm”**

Orada belə bir maraqlı fikir irəli sürülür ki, dünyanın ən böyük yazarlarını formalaşdıran amillərdən biri də onların vaxtilə kiminsə təsirində düşüb, sonradan bu təsirdən uzaqlaşmağı bacarmalarıdır. O, belə bir misal da gətirir: Şekspirə eyni dövrdə eyni mövzuda yazan bir neçə yazar olub. Onlar bu qarşılıqlı təsirdə və təsirlərdən qaçma məhitudində formalaşmışlar. Zətan bunsuz da böyük yazıçı olmaq mümkün deyil.

- Xaricdə tərcüməçilər bəzən bu və ya digər bir yazarın tərcüməçisi kimi ixtisaslaşırırlar. Bizdə isə hələlik bu sahədə boşluq hiss olunmaqdadır...

K.N.: Bəli, məsələn, Ekonu 30 ildir italyancadan rus dilinə çevirən tərcüməçi xanum var. Və ya Orxan Pamukun əsərlərini holland dilinə Marqaret adı bir xanum tərcüməçisi çevirir. Onlar bilirlər ki, daim sifarişləri və yaxşı qonorarları olacaq. Bilirlər ki, tərcümə etdiyi əsəri nəşriyyat göyde alaçaq. Və ya Türkiyədə Yunis İmranın əsərlərini rus, ingilis və sair dillərə tərcüməsi ilə bağlı ayrı-ayrı komissiyaları fəaliyyət göstərir. Deyək ki, Orxan Kamalın əsərlərini ingilis dilinə tərcüməsi ilə məşğul olan xüsusi işçi-tərcüməçilər qrupu fəaliyyət göstərir. Bizdə də son vaxtlar bu sahədə işlər yavaş-yavaş sistemə salınır. Yeni yaradılan Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi də bu istiqamətdə uğurlu işlər görür. Yaxşıdır. Təqdir etmək lazımdır. Çox istərdim ki, xarici təcrübə də öyrənilsin, yaxşı nümunələrin tətbiqi üçün sərəit olsun.

Q.R.: Taəssüf ki, bizdə bu institut formalaşmayıb. Bu olsa, tərcüməçilər özlərindən sonra məktəb qoyub gedə bilərdilər. Məsələn, bizdə orijinaldan çevirən məşhur tərcüməçilər olur, amma təəssüf ki, özlərindən sonra məktəb qoymurlar. Düzdür, indi vəziyyət elədir ki, biz ən müxtəlif müəllifləri çeviririk. Amma bununla yanaşı korifeyləri çevirən xüsusi ixtisaslaşmış adamlar olmalıdır. Məsələn, bir tərcüməçi ingilis, ispan və ya italyan ədəbiyyatı üzrə ixtisaslaşsın. Qonşu Türkiyədə də, Rusiyada da belədir. Bizdə proses yeni başlayır. Bu mənada Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin təsis olunması da olduqca mühüm addımdır. Son illər orijinaldan olunan tərcümələrin sayı artıb. Halbuki biz əvvəllər dünyə ədəbiyyatını 80-90 faiz hallarda rus dili, 10 faiz halda isə türk dili vasitəsilə tərcümə edirdik, orijinaldan tərcüməçilərin sayı o qədər az idi ki, onları adbaad sayı bilərdik. Amma son illərdə vəziyyət getdikcə düzəlir. Proses gənclərin axınla qoşulması çox təqdirəlayiq haldır. Artıq ispancadan, italyancadan tərcümələr görürük, ola bilsin, keyfiyyət hələ istədiyimiz kimi deyil, amma faktın olması artıq uğurdur. Fikrimçə, bu məsələdə Tərcümə Mərkəzinin yaranması, onun gördüyü işlər, o cümlədən “Dəfnə yarpağı” bədii tərcümə müsabiqəsinin keçirilməsi də xeyli stimül verdi. Yaradıcı gənclər görürlər ki, tərcümə şöhrətə yanaşı həm də maddi qazanc gətirir. Tərcüməçilərin sayının günü-gündən çoxalmağı məni sevindirir. İstərdim ki, bir mətnin bir neçə tərcümə versiyası olsun, say artıqca mübahisə və müqayisələr üçün zəmin, seçim imkanlarımız olacaq.

Q.R.: Taəssüf ki, bizdə bu institut formalaşmayıb. Bu olsa, tərcüməçilər özlərindən sonra məktəb qoyub gedə bilərdilər. Məsələn, bizdə orijinaldan çevirən məşhur tərcüməçilər olur, amma təəssüf ki, özlərindən sonra məktəb qoymurlar. Düzdür, indi vəziyyət elədir ki, biz ən müxtəlif müəllifləri çeviririk. Amma bununla yanaşı korifeyləri çevirən xüsusi ixtisaslaşmış adamlar olmalıdır. Məsələn, bir tərcüməçi ingilis, ispan və ya italyan ədəbiyyatı üzrə ixtisaslaşsın. Qonşu Türkiyədə də, Rusiyada da belədir. Bizdə proses yeni başlayır. Bu mənada Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin təsis olunması da olduqca mühüm addımdır. Son illər orijinaldan olunan tərcümələrin sayı artıb. Halbuki biz əvvəllər dünyə ədəbiyyatını 80-90 faiz hallarda rus dili, 10 faiz halda isə türk dili vasitəsilə tərcümə edirdik, orijinaldan tərcüməçilərin sayı o qədər az idi ki, onları adbaad sayı bilərdik. Amma son illərdə vəziyyət getdikcə düzəlir. Proses gənclərin axınla qoşulması çox təqdirəlayiq haldır. Artıq ispancadan, italyancadan tərcümələr görürük, ola bilsin, keyfiyyət hələ istədiyimiz kimi deyil, amma faktın olması artıq uğurdur. Fikrimçə, bu məsələdə Tərcümə Mərkəzinin yaranması, onun gördüyü işlər, o cümlədən “Dəfnə yarpağı” bədii tərcümə müsabiqəsinin keçirilməsi də xeyli stimül verdi. Yaradıcı gənclər görürlər ki, tərcümə şöhrətə yanaşı həm də maddi qazanc gətirir. Tərcüməçilərin sayının günü-gündən çoxalmağı məni sevindirir. İstərdim ki, bir mətnin bir neçə tərcümə versiyası olsun, say artıqca mübahisə və müqayisələr üçün zəmin, seçim imkanlarımız olacaq.

Qismət Rüstəmov 1986-cı ildə Bakıda anadan olub. Odlar Yurdu Universitetinin jurnalistika fakültəsini bitirib. Şair, esseist və tərcüməçi kimi tanınır. X.Borxes, E.V. Matas, R.Vaqner, V.Nabokov və digər müəlliflərin mətnlərini dilimizə tərcümə edib.

Qismət Rüstəmov: **“Tərcümənin yazıçıya təsirini yaxşı hal hesab edirəm”**

Qədim vaxtlardan insanlar ayrı-ayrı bitkilərin xüsusiyyətlərinə bələd olmuş, onların köməyi ilə tutulduqları azarlardan xilas olmağa çalışmışlar.

İllər, əsrlər ötdükcə, xalq təbabəti ilə məşğul olan mütəxəssislər yetişdi və yazı mədəniyyəti ortaya çıxdıqdan sonra təbabətin təcrübələri qələmə alındı.

Müxtəlif müalicə üsullarına həsr edilmiş əsərlər yüzilliklər boyunca katib və xəttatlar tərəfindən köçürülür və kitabxanalarda saxlanılırdı.

Təbabət sahəsində yazılmış risalələr digər xalqların dillərinə tərcümə edilir və beləliklə, təbabət barədəki biliklər zənginləşirdi.

Orta əsrlərdə təbabətə aid çoxsaylı dəyərli əsərlər yazılıb.

Onlar ayrı-ayrı xəstəliklər, onların əlamətləri və müalicə üsulları, insan bədəninin xüsusiyyətləri, dərmanlar, ədviiyələr, sürtmə məlhəmləri, otlar, meyvələr, təbiblərə verilən məsləhətlərdən ibarət idi.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda elmin müxtəlif sahələrini əhatə edən əlyazmalar arasında təbabətə həsr edilmiş çoxlu sayda abidələr qorunub saxlanılır.

Onların arasında Zeynəddin bin Əbu İbrahim İsmail ibn Həsən ibn Əhməd ibn Məhəmməd Əl-Hüseyni Əl-Qorqaninin "Xəfi-əlayi" ("Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərh") əsəri xüsusi yer tutur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Qorqani öz vaxtının tanınmış və müdrik şəxsiyyətlərindən olub. Mənbələrin verdiyi çoxsaylı məlumatlara görə, olduqca savadlı və dərin elmi biliyə malik olan Zeynəddin Əl-Qorqani ərəb və fars dillərini mükəmməl bilib, dünyanın bir çox alim və təbiblərinin əsərləri ilə yaxından tanış olub.

Tibbi dərinədən bilən Qorqani dərmanlar hazırlayıb, xəstələri müalicə edirdi.

Müasir tibb elminin yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi bir zamanda xəstəliklərin təbii bitkilərlə müalicəsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Belə bir zamanda "Xəfi-əlayi" kimi əlyazmaların əsaslı öyrənilməsinə ehtiyac artır.

Odur ki, qədim və zəngin keçmiş olan tibb tarixini öyrənilib, gələcək nəsillərə çatdırmaq bizim müqəddəs borcumuzdur.

Zeynəddin ƏL-QORQANI

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Davamlı titrəmə - qızdırma

Bu növ qızdırmanın yaranma səbəbi qanın çoxluğu və istiliyi olur.

Əlamətləri üz və göz rənginin qızarması, qan damarlarının dolğunluğu, ağızda şirin dad və yüksək hərarətdir.

Belə qızdırma zamanı xəstə isti hamamdan çıxmış insana bənzəyir.

Əlacı qan almaq və bir neçə gündən sonra bişmiş mirobəllər vasitəsilə xəstəni qusdurmaqdır.

Sonra belə xəstələrə sadə iskəncəbi verərlər.

Yandırıcı qızdırma

Bu qızdırma zamanı bədənin qan damarlarında, xüsusilə ürək, qaraciyər və mədə ağzının yarıdan keçən qan damarlarında toplanan üfunətli, yandırıcı səfərlə üfunətli duzlu bəlgəm ilə qarışır və qızdırmaya səbəb olur.

Qızdırma yüksəlir və yanğı xaricdən çox, daxildə özünü büruzə verir.

Bu xəstəlik zamanı hədsiz susama, dilin kobudlaşması və qaralması kimi əlamətlər müşahidə olunur.

Qızdırma qalxan zaman titrəmə meydana çıxır, sonra isə xəstəyə tər gəlir.

Belə xəstələrin yatdığı otağın havası sərin, əyinləri isə isti olmalıdır.

Onların qızdırmasını sadə iskəncəbi, rəvənd şərbəti, səndəl şərbəti, turş əvəlik, turunc (sitron) və kafur dərmanı vasitəsilə aşağı salmaq lazımdır.

Kudu suyu, hind yemişinin suyu, turş, yabani innab suyu və duru keşkab da belə xəstələrə xeyirdir.

Sifraqlı etməyə ehtiyac yaranarsa, bişmiş hind xurmasına sənəmki qatıb vermək məsləhətdir.

Xalis günaşırı qızdırma

Bəlgəmli xıtlar səbəbindən baş qaldıran qızdırma hər gün yüksəlir.

Səfralı xıtlar qızdırmaya səbəb olarsa, qızdırma günaşırı qalxar.

Belə qızdırmanın müddəti 7 saatdan 12 saata qədər olar. Nadir hallarda 4 saat da ola bilər.

12 saatdan çox davam edən qızdırma xalis qızdırma hesab olunur.

Xəfi-əlayi

(Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərh)

Bu qızdırmaya düçar olmuş xəstələr yataqdan qalxmasalar, qızdırma 7 günə keçib gedər.

Sifraqlı və ya ishal vasitəsilə səfralı xıtlar bədənə tez xaric olarsa, qızdırma 4 günə də düşə bilər.

Bu qızdırma növü güclü, nizamsız nəbz, qırmızı sidik və o biri qızdırma növləri ilə müqayisədə çox yüksək hərarət kimi əlamətlərlə özünü büruzə verir.

Belə qızdırmanın qarşısı tez alınmalıdır.

Bunu da bilmək lazımdır ki, bu qızdırmanın birinci günündə meydana çıxan üşütmə bədən üzvlərindəki rütubət səbəbindən baş verir. Bu rütubət əzələlərlə bütün bədəni yayılaraq, onu soyudur və nəticədə titrəmə əmələ gəlir.

Belə xəstəliyin əlacı hər səhər xəstəyə sərin iskəncəbi, qora şərbəti, rəvənd şərbəti və ya gavalı şərbəti verməkdir.

Titrəmə olan günü iskəncəbini isti su ilə qatıb vermək məsləhətdir ki, qusmağa kömək etsin.

Xəstə qusarsa, səfralı maddələr xaric olar və titrəmə kəsar.

Qızdırma düşən kimi, xəstəyə bir az keşkab vermək lazımdır.

Növbəti gün turş və şirin narın şirəsini verərlər.

Sonra şirəsi çıxardılmış narın çöyürdəyini döyərək, üzünə şəkər əlavə edib xəstəyə versələr, həm qızdırmanın salar, həm də səfranı dəf edər.

Bundan başqa, belə xəstələrə gavalı şərbəti, qızılqul şərbəti və ya iskəncəbiyə qarışdırılmış sərin meyvə şirəsi və hind xurması suyu vermək xeyirdir. Bura bir az sənəmki də qatmaq olar.

Qəndə qoyulmuş bənövşə və bitli bağayarpağının toxumunu gavalı suyuna qarışdıraraq içmək də bu baxımdan faydalıdır.

Adıçəkilən əlamətlər əsasında qızdırma növlərini ayırd etmək olar.

Növbələnən qızdırma – titrəmə və günaşırı qeyri-xalis qızdırma səfərlə rütubət səbəbindən meydana gəldikdə, səfərlə çoxluq təşkil etdiyi gün qızdırma daha şiddətli və qısamüddətli, rütubət çoxaldığı gün isə hərarət nisbətən zəif və uzunmüddətli olur.

Lakin növbələnən qızdırma zamanı bu maddələr birləşmir, qeyri-xalis qızdırma vaxtı isə onlar birləşir.

Sözügedən hər iki növ qızdırma zamanı ən birinci əlac bədənin hərarətinin salınması tədbirlərini görməkdir.

Belə xəstələrə sidikqovucu, məsamələri açan və sidiyi tez götürən dərmanlar verilməlidir.

Onların bədəninə səfradan təmizləmək lazımdır.

Xəstəlik yetişəndən sonra xəstəni sifraqlı etməyə lazımdır.

Onandan sonra 10 dirhəm bişmiş qızılqul ləçəyi, 3 dirhəm süsən, 5 dirhəm xiyar toxumu, 4 dirhəm kasni toxumu və 1 misqal gülqəndi qarışdıraraq, dərman düzəldib xəstəyə vermək məsləhətdir.

Bəlgəmli qızdırma təbii rütubətin tərkibinə üfunətli maddələrin nüfuz etməsi nəticəsində əmələ gəlir.

Belə qızdırmanın əlamətləri kəskin üşütmə və titrəmə olur. Xəstə qarın altında qalmış insan kimi üşüyür və onun bədəni gec isinir.

Bu üşütməyə səbəb "büllur bəlgəm" adlanan qəliz bəlgəmdir.

Xəstə iştahadan düşür, mədəsi zəifləyir.

Ağ duru sidik, zəif, nizamsız nəbz kimi əlamətlər meydana çıxır.

Qəşşətmə halları da baş verə bilər.

Əlacı bir həftə ərzində xəstəyə bal iskəncəbisi, tərkibində cirə toxumu, xiyar toxumu və bişmiş noxud olan keşkab verməkdir.

Bir həftədən sonra bal iskəncəbisi qarışdırılmış isti su vasitəsilə xəstəni qusdurmaq lazımdır.

Qusandan sonra məstəki ağacının kitrəsi və xırda zirə toxumlarını gülqəndlə qatıb xəstəyə verərlər.

10 dirhəm yumşaldılmış gülşəkəri 30 dirhəm iskəncəbiyə qarışdırıb vermək də faydalıdır.

Bundan başqa, hələsindən eyni qədər olmaqla turbəd ipomeyası, məstəki ağacının kitrəsi və zəncəfil döyərək bişirir, bir qədər duz əlavə edir və şərbətə qataraq xəstəyə içizdirirlər.

Bəzi hallarda bəlgəmli qızdırma titrəməsi ötüşür və uzunmüddətli qızdırma kimi özünü büruzə verir.

Bu zaman xəstəyə lətif şərbətlər vermək məsləhətdir.

Lakin onlardan ehtiyatla istifadə etmək lazımdır.

Baş ağrısı və beyin zəifliyi kimi əlamətlər meydana çıxarsa, gülqəndlə sadə iskəncəbi və ya bişmiş cirə toxumu ilə iskəncəbi vermək məqsədəuyğundur.

Beində zəiflik müşahidə olunmasa, bəlgəmi yem qarğızının toxumları və sidikqovucu dərmanlar vasitəsilə sifraqlı etməyə lazımdır.

Bundan sonra xəstəyə qızılqul dərmanı verirlər.

Dörd gündən bir təkrarlanan qızdırma zamanı xəstənin yeməyinə xüsusi fikir vermək lazımdır.

Belə xəstələr soyuq şərbət və soyuq su içməməlidirlər.

Qızdırmadan bir gün qabaq onlara noxudlu cücə şorbəsi, bir gün sonra isə quzu ətinin noxudlu şorbəsini vermək lazımdır.

Qızdırma qalxan günü yemək olmaz.

Əvvəlcə xəstəni qusdurmaq, sonra isə iskəncəbiyə gülşəkər qatıb vermək lazımdır.

Bir neçə saatdan sonra noxudlu keşkab vermək olar.

Bəlgəmli qızdırma zamanı görülən tədbirlər də belə xəstələrə münasibdir.

Beş, altı, yeddi gündən bir qalxan qızdırma növlərinin müalicəsi də eyni cür aparılır.

(Davamlı gələn sayımızda)

**Farscadan tərcümə edən:
Zemfira MƏMMƏDOVA**

Baş ağrısı meydana çıxarsa, xəstəyə bənövşə və oxyarpaqlı sarmaşıqdan hazırlanan şam dərmanı və ya imalə qoymaq lazımdır.

Növbələnən qızdırma – titrəmə və günaşırı qeyri-xalis qızdırma növləri səfərlə bəlgəm səbəbindən meydana çıxır və bu xıtların tərkibinin dəyişməsindən asılıdır.

Səfranın miqdarı bəlgəmin miqdarından çox və ya az olarsa, tərkibi isə yandırıcı və yandırmayandır.

Bəzi hallarda bu xıtlar damarların içinə nüfuz edir, bəzən də xaricində toplanır.

Belə hallar da olur ki, xıtlardan biri damarların daxilində sirayət edir, digəri isə xaricində qərarlaşır.

Azərbaycan əsilli görkəmli türk yazıçısı, siyasətçi və dövlət xadimi Səməd Ağaoğlu (1909-1982) çağdaş Türkiyədə memuar ədəbiyyatın görkəmli nümayəndələrindən biri kimi tanınır. Onun oxuculara təqdim olunan "Atamın dostları" kitabında atası, XX əsrin ilk onilliklərində Azərbaycanın və Türkiyənin fikir həyatında müstəsna xidmətlər göstərmiş Əhməd Ağaoğlunun (1869-1939) türkcülük hərəkətində, sənət və siyasət aləmində, yeni Türkiyənin qurulması uğrunda mübarizədə çiyin-çiyinə addımladığı bir sıra görkəmli şəxsiyyətlərin portretləri yaradılıb. Müəllifin ad çəkmədən son dərəcə səciyyəvi cizgilərlə rəsm etdiyi bu portretlər özlərinin, eləcə də Əhməd Ağaoğlunun həyatının, mübarizə və ideallarının bir sıra xüsusiyyət və keyfiyyətlərini aşkara çıxarır.

Səməd AĞAOĞLU

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Anlaşılmayan adam

Bəzi insanların taleyində nə qərribə dəyişikliklər baş verir! Comərddir, amma xəsis kimi tanınır. Cəsurdur, amma qorxaqlıqda ittiham olunur. Xətibdir, amma güllünc vəziyyətdə qalıb. Ən gözəl fikirləri söyləyir, lakin dedikləri sayıqlama kimi qarşılır. Aradan bir müddət ötəndən sonra bir diribaş adam həmin fikirləri alır, özünün düşüncələri kimi cəmiyyətə satıb qazanc yiyəsi olur.

Birinci Türkiyə Böyük Millət Məclisinin stenoqramında taleyi məhz belə olan bir xətibin nitqlərinə tez-tez təsadüf etmək mümkündür.

Atamın ən yaxın dostlarından idi. İkisi də türkcü, ikisi də milliyətçi, ikisi də qərbçi kimi tanınırdılar. Hətta ikisinin də üzvləri bir az biri-birininə bənzəyirdi. Gur, dağınıq saçları dalğa-dalğa axıb çiyinlərinə tökülən bu qarayarı, çirkin başda atəşlə parıldayan iri gözlər insana etimad və yaxınlıq hissi təlqin edirdi.

Gənliyində gözəl imiş, çox gözəl imiş! Təhsil aldığı Parisdə qadınların üzərində bütün dostlarını qışqandıran, hətta onları özünə düşmən edəcək dərəcədə qışqandıran güclü təsiri varmış! Yaşadığı çoxsaylı eşq macərələrinin ən sonuncusu ilə evlənilib Türkiyəyə dönmüşdü. İndi bu incəgörünümlü qadını çox çətinliklə xatırlayıram. Xəstə idi. Bəlkə də həyatının barmaqla sayılacaq illəri qalmışdı. Solmuş, ərimiş, canlı kölgəyə çevrilmişdi. Amma yenə gözəl idi!

Atamın bu dostundan milli ədəbiyyat tariximizə, milli siyasi nətiqlik sənətimizin klassik nümunələri arasına daxil edilməyə layiq çoxlu fikirlər, kəlmələr, ifadələr qalıb. Türk millətinə, türk ordusuna topdan "Mehmetcik" adını ilk dəfə verən o olmuşdu. Türk kəndlisinin anlaya bildiyi dildə ilk şeirləri, ilk səhnə əsərlərini yazan yenə də odur.

Hələ bunlar da hamısı deyil. Birinci Böyük Millət Məclisində qərblə olmaq, Qərb mədəniyyətinin ideyalarını, müəssisələrini qəbul etmək uğrunda ən inadlı mübarizə apararlardan biri də o idi. Qadınların kişilərlə bərabər haqlara sahib olmasını, köhnə ifadə ilə desək "təəddüdü zövcətin" (çoxarvadlılıq, birdən artıq qadınla nikaha girmək - V.Q.) aradan qaldırılmasını ilk dəfə tələb edən də o olmuşdu. Bu fikrini Böyük Millət Məclisi tribunasından müdafiə edərək zərblə masalara vurulan yumruq səsləri, "Sus!" bağırılan, hədələr, fitəbasmalar arasında aşağıda gətirdiyim hiss və sənət dolu cümlələri söyləyəcək, ən başlıcası isə digərlərinə eşitdirəcək dərəcədə özünə hakim olmağı bacarmışdı:

"Əfəndilər, yumruqlarınızı masalara, ayaqlarınızı döşəməyə deyil, mənim, bizim, sizin, hamumuzun zavallı analarımızın, nənələrimizin, qızlarımızın başına vurunuz!"

Heyhat! Birinci Türkiyə Böyük Millət Məclisində onu anlamayanlar yalnız əleyhdarları, müxalif fikirlilər, mühafizəkarlar deyil, həm də öz dostları idi. Hər tərəfdən səsinin kəsilməsi, susdurulması istənilirdi. Elə bir zaman gəlib çatdı ki, artıq başda oturanlara yalvarıb söz istəmək məcburiyyətində qalmışdı:

"Bircə kəlmə söyləyəcəyəm, rica edirəm, mənə söz verin".

"Artıq beş-altı kəlməni beləcə söyləmiş oldunuz!"

Ətrafı bürümüş qəhqəhələr arasında dayanmadan "Söz istəyirəm! Söz istəyirəm!" - deyə bağırıb dururdu.

Birinci Millət Məclisinin son məşhur simalarından biri, deyəsən, Xoca Vəhbi Əfəndi özü də aralarında olmaqla bütün mühafizəkarların qənimini kimi tanınan bu xətibin nitqlərini, çıxışlarını Xoca Nəsrəddinin eşşəyi ilə bağlı əhvalata bənzədərək aşağıdakı lətifəni danışmışdı:

Nəsrəddin Xocanın eşşəyi bir dağ cığırlı ilə gedərkən yan tərəfdəki uçuruma yuvarlanır. Xoca heyvanın ayaqlarının dördünü də qanad kimi çırparaq uçmasına heyrətlənir, "Bizim eşşək nə gözəl uçur!" - deyə bağırır. Amma biçərə eşşək bütün sürəti, bütün ağırlığı ilə yerə çırpılıb param-parça olanda Xoca qaşqabağını töküüb deyir: "Uçmağı yaxşı idi, təəsüf ki, yerə qonmağı bacarmadı".

Vəhbi Əfəndi lətifəni danışib sözlərini belə davam edirdi:

"Bizim filankəs də sözə gözəl başlayır, amma necə qurtaracağını bilmir".

Arvadının xəstəliyi, Millət Məclisindən gördüyü rəftar, ətrafında yaranan anlaşılmaqlıq haləsi onu əvvəldən də düşkünü olduğu içkiyə daha çox bağlayırdı. Bəzən günlərlə evindən çıxmırdı. İş otağına qapanıb alkoqolla, lağ və istehza hədəfinə çevrilən fikirləri, qırılmış qəlbi ilə baş-başa qalırdı.

Dumlupınar Meydan Müharibəsinin birinci ildönümü böyük təntənə ilə bayram edildi. Atam mərasimə böyük qardaşım Əbdürrəhmənlə mənə də aparmışdı. Bayram təntənələri bitəndən sonra İstanbula gedirdik. Səhərə yaxın vaqonun koridoruna çıxmışdım. Qəflətən bir az aralıda iki kölgə gözümə sataşdı.

Birisi digərinin qolundan yapışmışdı, ən ağır söylüşlər söyür, həqarət edirdi. Digəri yavaş səslə "Dayan, qardaşım, bağırma, rica edirəm, sus!" - deyə yalvardıqca söylüş söyən daha da coşur, basqılarını daha da artırır. Diqqətlə baxanda qarşıdakı kölgələrdən birinin çox məşhur bir şair, söyən isə atamın dostu olduğunu başa düşdüm...

Onu sonuncu dəfə Ankarada, günəşli bir payız günü Kavaklıdərədəki evinin bağçasında gördüm. Məni yanında oturdub qolunu boynuma doladı. "Sizi də öz övladların qədrə çox istəyirəm" - dedi. Bir az susub durduqdan sonra sözlərinə davam etdi: "Mən xəstəyəm. Çox xəstəyəm. Atana söylə!"

Çox xəstəyəm. Atana söylə!"

Həmyerlilik baxımından özünə yaxın saydığı dostlarından biri - Ziya Göyöl milliyətçi fikrin mürsüdlüyünü, digəri - Süleyman Nazif ümmət və islamçılıq düşüncəsinin rəhbərliyini çoxdan əllərinə almışdılar. Millətlər və dinlər yığını imperatorluğun idarəçilik müvazinətini saxlayan bu mühüm mənavi postlar itirildikdən sonra ona ya azsaylı millətlərdən özünə ən yaxın saydığı birinin rəisliyi, ya da bütünlükdə millət və ümmət anlayışlarının yerli-dibli inkarına yönələn fikir cərəyanının bayraqdarlığı missiyası qalırdı. Birinci yolu tutmağa cəsarəti çatmazdı. Odur ki, ikinci yolu seçib xalqı özünə dinsiz dedirtməkdən çəkinmədi. Artıq dinsizliyi uğrunda döyüşəcəyini qayə kimi qəbul eləyəndən sonra həyatını da dəyişdirməyin zəruriliyi barədə düşünməyə başladı. Özü kimi sakit, bəyaz üzvlü, balıq əti kimi yumşaq bədənli, azdanışan, amma çox gülən birinci arvadını heç bir səbəb olmadan boşayıb incə, uzunboylu, həmişə şux görünən, ərinin dostları yanında sıxılmadan gülüb-danışan, hər yerdə açıqfikirli və məlumatlı görünməyə çalışan başqa bir qadınla evləndi. Həmin gündən sonra da məndən ötəri yanqaranlıq koridordakı qıfıla salınan açar səsi, alatoran anbarın dadlı qoxusu, o rəngarəng quru yemişlər həmişəlik yox oldu.

Atamın dostu yalnız bir çox fikirlərinin əksər hallarda insanlara, cəmiyyətə, onu söyləyən şəxsə nifrət doğuracaq dərəcədə yad və yabançı olması ilə fərqlənmirdi. İncə, uzun boyunun, ensiz çiyinlərinin üstündəki çiçək ləkələri bürümüş qarışın üzünün çirkinliyi ilə də diqqəti çəkirdi. Çıxardığı məcmuənin hər sayında bir çirkin üzün bəzən bir, bəzən isə iki və daha çox rəsmi mütələq əks olunurdu.

Üzü daha çox qaraya çalan sarı rəngdə idi. Canlı skeletə bənzəyirdi...

Dinsiz mütəfəkkir

Hafizəmdə, uşaqlıq illərimə dair xatirələrin ən dərin qatında yarıdad, yarı qoxu, bir az səs, cizgiləri silinib getmiş bir neçə üzədən ibarət tablo yatmaqdadır. Alaqaranlıq koridorda yumşaq, isti bir qadın əli qolumdan yapışdırıb iti addımlarla məni harasa aparır. Sol tərəfdə dayanır. Bir açarın qıfıl işində çevrildiyini eşidirəm. Pəncərədən düşən işığın xəfifcəsinə aydınladığı otaqda burnuma alma, armud qoxusu gəlir. Gözlərim rəflərdə parıldayan rəngbərəng mürəbbə balonlarına sataşır. Divardan salxım-salxım sucuqlar asılıb. Döşəmədə, divar dibinə düzülmiş ağzıcaq sandıqlarda ərik və gilənar qurusu, fındıq, badam, ceviz rəngdən rəngə çalaraq durmaqdadır.

Qadın ciblərimi quru meyvələrlə doldurur. Dolabların birindən qəhvə fincanı boyda şüşə qab götürüb mənə uzadır. Onu əlimə alarkən sevincimdən titrəyirəm. Bu çox sevdiyim və o zaman "mürəbbə" dediyimiz qatı, ağızda saqqız kimi çeynənə bilən gilənar rıçalıdır. Qadının yumşaq əli üzümü oxşayır. "Yenə də bir şey istəyirsənmi?" - deyən şirin səsinə eşidirəm.

Azuqə anbarının sahibi, qadının əri dövrün çox çeşidli fikir cərəyanları arasında mütəfəkkir düha olmaq həvəsinə düşən zaman ətrafının birdən-birə tamamilə bomboş qaldığını fərqlənə varmışdı.

- Xoca Vəhbi Əfəndi - Mehmet Vehbi Çelik (1862-1949) - türk din və siyasət adamı. Osmanlı Məclisi-Məbusanını, I və IV Türkiyə Böyük Millət Məclisinin üzvü olmuşdu.*
- Mustafa Kamal Paşa döyüşə rəhbərlik etdiyi üçün bəzən Başkomutanlıq Meydan Müharibəsi də adlanır. Kutahyaya bağlı Dumlupınar adlı yerdə 1922-ci il avqustun 30-da başlanan və türklərin yunanlar üzərində tam qələbəsi ilə başa çatan son dərəcə mühüm və tələyüklü döyüş əməliyyatı.*
- Əbdürrəhman Ağaoğlu (1907-1955) - Əhməd Ağaoğlunun ikinci oğlu. Qrenoblda elektrik mühəndisliyi təhsili almış, Türkiyənin elektrik sənayesinin qurulmasında iştirak etmişdi.*
- Süleyman Nazif (1870-1927) - Osmanlı imperatorluğunun son dönəmində və Türkiyə Cümhuriyyətinin ilk illərində ictimai fikirdə yaxşı tanınan şair, yazıçı və ictimai xadim.*

Davamı gələn sayımızda
Tərcümə edən: Vilayət QULİYEV, professor

XVIII əsrin birinci yarısı – Səfəvilər sülaləsinin son dövrü və Nadir Şah Əfşar imperiyasının mövcud olduğu qısa müddət Azərbaycan tarixinin ən gərgin və maraqlı dövrlərindən biridir. Bu da təsadüfi deyil ki, həmin dövrdə yazılı və şifahi ədəbiyyat, xəttatlıq, miniatür sənəti inkişaf edib, baş verən hadisələri əks etdirən salnamələr qələmə alınıb. Nadir Şahın münsisi Mirzə Mehdi xan Astrabadi məhz həmin dövrün ən etibarlı salnaməçisi sayılır. Onun mətbuatda tam şəkildə ilk dəfə işıq üzə görəcək tarixi sənədlər toplusundan ibarət “İnşa” əsərini qəzetimizin oxucularına təqdim edirik.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Buna əlavə olaraq Qəndəhardan getmiş başqa bir elçinin ədəb və qanuna zidd olaraq saxlanması və humayun məktuba cavabın verilməməsi¹ xaqanın izzətli və cəllalı sarayında oturanların nəzərinə çatacaqdır. Yuxarıda qeyd olunmuş müqəddiminin, sadıq dostların öz diqqətlərini Hindistana tərəf yetirmələrinə bais olduğu bir zamanda adı çəkilən böyük padşah bütün qoşunlarını Hind ölkəsinin uzaq yerlərindən toplayıb tam hazır vəziyyətdə və sözlə ifadə olunmayan təmtəraqla Şahcahanabaddan² hərəkət edib, Şahcahanabadın iyirmi dörd fərsəliyində³ Kərnal⁴ adlı alınmaz qala və möhkəm hasar düzəldib müharibə aparmaq əzmi ilə dayandı və İlahi dərgahının bu niyazməndi⁵ də sarayda oturanlara xəbərdarlıq vermək məqsədilə Kərnalın on beş fərsəliyindəki mənzilə daxil olandan sonra Allaha mütəvəkkil olub zilqədəül-haram ayının on beşinci günü üsyançılardan qisasını aldı və Tanrının köməyi ilə o həyasız güruha od salıb darmadağın etdi. Onun xanları və əmirləri Hindistan ordusunun qırx min nəfəri ilə döyüş meydanına girib, silah ilə canlı qüvvəni ələ keçirib padşahın topxanasına, döyüş surətəsinə və xəzinəsinə yiyələndilər. Məhəmməd şah məğlub olub öz qalasına salındı. Üç gündən sonra onun özünü yenik və çarəsiz halda, sağ qalan əmirləri və qoşunu ilə birlikdə humayun ordugahına gətirdilər. O, Allahın dərgahına ehtiyacı olan ilə görüşüb səltənətin tacını və möhürünü təslim etdi. Biz isə həmin mənzildən çıxıb Şahcahanabada yola düşdük və oraya daxil olan kimi uzaq məmləkətlərdə və möhkəm qalalarda oturmuş bütün xanlar, özbaşına iş görən, qara niyyətli fərmanverənlər, qoçaq əmirlər və başları rüsvətxorluğa qarışmış racələr ətrafdan itaət və tabelik məqamında peyda oldular. Bu ölkənin vilayətlərinin fəth edilməsi və işlərin qaydaya salınması asanlaşdı təkmilləşəndən bir az sonra İlahi dərgahına möhtac olanın türkman və adıçəkilən padşahın da Türkmaniyyə ümmətinin və cəllatlı Gürqaniyyə sülaləsinin nümayəndəsi olduqlarını nəzərə alaraq, bundan əvvəl olduğu kimi, el və birlik qaydası ilə Hindistan padşahlığını adı zikr olunmuş o aliməqama həvalə etdik və xütbə ilə sikkəni onun adına düzəlttik.

Ətək⁶ çayının şimal səmtində yerləşən Qəznin və Kabil şəhərləri Xorasan məmləkətinin şəhərlərindənirdilər, buna görə də həmin diyarın Sind vilayəti ilə və Ətəkin o tərəfindəki qalaları ilə Təbbət⁷ və Kəşmirin sərhəddindəki adıçəkilən çayın dənizlə əlaqəsi var,

Çəməşkərki Əli Mərdan xanın yerinə təyin etdik və mərhuma tapşırılmış işləri yerinə yetirməyi adı çəkilən alicaha həvalə etdik ki, Haçan xan o hüdudlarda dayanmış dostları ilə yola düşüb öncədən şərtlənmiş və gecikdirmə düyünü ilə bağlanmış işlərin o ali dövlətin müşavirlərinin köməyi ilə qəbul edilməsinə nail olsun.

dostluğun üstünü açıb şərh etməkdən və zahiri yoldaşlığın ümumi cəhətlərini xatırlamaqdan sonra əslində şəfa ilə nicat qanununu əhatə edən və Rəbbani kamil sənətin sirlərini özündə saxlayan ali gerçəkliklərə əsaslanmış müayinə rəyini bildirirlər. Həqiqətin mələklər bağında təvaf edən hörmətli xadimlər can ətrafındakı təvaf yerinə cən-

behiştvari söhbətlərlə tez vaxtda sağaldıb, yalançı sözlərin bais olduğu iltihabın hərərətini bərkət gətirən dərmanların həbi və ruhani məclislərin reyhani şərabı ilə dəf, quluncutmanın əziyyətinə isə ürəkaçan vədənin gözəl rayihələri ilə rəf edib təkrar ömür yaşamağın intizarında qalarlar. Hal-hazırda sözügedən yerdən vədəyə xilaf yolu ilə irəliləyənlər Bistam qəsəbəsindən keçiblər və sədaqətli yoldaşlarla etibarlı dostlar ürəkaçan qonşuluqda şənəndirici görüşlə və mübarək hüsurda rahatlandırıcı söhbətlə bizi sevindirməyiblər, lakin uğursuzluğun acı maddəsi bədəndəki könlüdə yer alan məhəbbətin vasitəsilə ortadan qalxar və bu minvalla yas ilə məhrumiyyətin qırıq parçaları daxildəki fərəh və sevincə dönərlər. İnşallah, səhhətin düzəlməsi üçün yerinə yetirilən ziyarətlər ilə ibadətlər qəbul ediləcək və nicat tapmaq üçün hazırlanan dərman məcunu qarşıda qoyulan məqsədə yetişdirəcəkdir. Doğma və şərəfətli söhbətin fəlsəfəsi ruzi gətirəndir. Yoldaşlıq sevincinin səmimiyyəti, dostluğun möhkəm sağlamlığı və nəbzə öyrənmə məsələsində birlik olan yerdə insanın hər cəhətdən kamil və qüsuruz daxili aləmi ədəb-ərkanın rəsmi qanunlarından uzaqlaşmamağa kömək edər. Bunu ərz buyurub gizli fikirləri aqlın fərsətinə həvalə edərək adlı-sanlı cənabların başağrısına səbəb olan ətalətdən pəhriz edib yelin gəzməyindən nasazlığın və ayrılıqdan məzəcin korlanmasının əmələ gəldiyi günlərdə yazışmaq görüşmək həyat cövherinin ən yaxşı halı və kədər maddəsini aradan götürməyin ən yaxşı yoludur. Təvəqqemiz odur ki, şərəfətli məktubları yazmaqdan ötrü qara mürəkkəbli qələmi və qüvvətləndirici cövherlə dolu ecazkar midadı¹⁰ ələ almaqla sevgililərin qəlblərinin birləşməsinə və dost könuüllərindəki xəstəliklərin şəfa tapmasına nail olub gözyadımlıq işarələrindən faydalanaraq birlik qanunlarına riayət etsinlər.

Mirzə Mehdi xan Astrabadi və onun “İnşa” əsəri

Bəhbəha, Bənadiriyə⁸ və tabelikdə olan qalalara qatib İran dövlətinin torpaqlarına əlavə etdik və səfər yüyəninin döndərilməsinə əmr verdik. İlahi dərgahına ehtiyacı olana məxsus məmləkətlərin içində önəmli yer tutan Ətək çayının ətraflarına daxil olandan sonra dostluq münasibətimizi nümayiş etdirərək bu xəbəri bildirmək və müzəffər rəyi yaymaq üçün elçini humayun hüzuruna göndərdik ki, Hindistanın nəfəslərindən və bu bütövlükdə bir bustan olan diyarın güllərindən o dost rəhbərin dərgahına çatdırınsın. Həmin vaxt Sivasdakı elçi Əli Mərdan xan Filinin vəfatı xəbəri sarayda olanların ərzinə yetişdi. Bu səbəbə görə, xaqan dərgahına yaxın bir əyanı, bu sarayda uzun müddət xidmət göstərən və səfirlik qaydalarına bələd olan Xorasanın çarxçıbaşısı Haçan xan

Dost məktubun boş qalması üçün sonda əlavə olaraq əqdə⁹ hüsurunuzda və müqəddəs qarşınızda qəbul məqamına yetişməsi ümidilə bəzi əşyaları Hindistan hədiyyəsi və sovqatı şəklində göndəririk.

Mirzə Mehdi xanın bir təbibə yazdığı məktub

İnşallah-təala, canqurtaran həkim və məzəc ilə huşu müalicə edən təbib kamil qüdrət əcxanaxanasından və hər şeyi əhatə edən hikmət şəfaxanasından gündüzün titrətməsinə meyvələrin şəfalı şərbəti ilə və gecə zülmətinin başağrısına ulduzların dairəsi, Ayın parıltısı və sədaqətli sübhün ağ səndəli ilə çarə qılır. Gözəl simalı şəxslər və İsa sifətli zatlar əmin-amanlığın məhsulunu və əbədi yaşamağın həyat maddəsini nuş edərək batini

nətlərin nurunu bəxş edərlər ki, külliyyətin (toplunun) xülasəsini (məğzini) kəsib ayırmaq mümkün olsun və sevgililərin qəlbləri şadlıqla dolduğu məqamlarda istəklərinə yetişdikləri bu şirin anların balını düzəltmiş olurlar ki, arı kimi öz qanadları ilə əziyyəti uzaqlaşdırıb naxoşlara tərəf lütf nəzərini salaraq onların dərdlərini qovarlar və bir neçə günə meyvə tərkibli nəfəsləri və sehr mahiyyətli söhbətlərilə xəstə yatağına düşənlərin vəziyyətini islah edərək dərəcəklərlərin ürəklərindəki qəmi dost səmimiyyəti ilə çıxarıb atarlar. Aşıqlərin könuüllərini rahatladaraq onlara ayrılıq günlərinin ağır ağırlarını səbrin vasitəsilə aradan götürməklə təskinlik gətirib, hicran zamanının şiddətli azarını dad ilə fəryad çəkmə məcunu ilə və qan içində olan ürəkləri

¹ 1737-ci ildə Nadir şah adı müxtəlif mənbələrdə Məhəmməd Əli və ya Məhəmməd Hüseyin göstərilən elçini Məhəmməd şahın yanına göndərüb qırx gündən sonra cavab məktubunu gətirməyi ona tapşırmış, lakin Məhəmməd şah cavab verməyib həmin xəbəri uzun müddət Hindistanda saxlamışdır.

² Şahcahanabad (və ya Cahanaabad) – Dehli şəhəri.

³ Fərsəx (fərsəng) – təqribən altı kilometrə bərabər olan uzunluq ölçüsü, ağac.

⁴ Kərnal – müasir Hindistanın şimal-qərbində yerləşən şəhər.

⁵ Niyazmənd – möhtac, ehtiyacı olan.

⁶ Ətək – Sind (İnd) çayı.

⁷ Təbbət – Tibet.

⁸ Dehli ilə Kərnal arasındakı məntəqə.

⁹ Əqdəs – ən müqəddəs.

¹⁰ Midad – qələm, karandaş.

(Davamı gələn sayımızda)

Osmanlı imperiyası. Bu çoxmillətli və çoxdini türk dövləti tarixin ən böyük imperiyalarından biri və bütün dünyada yaşayan türklərin qürur mənbəyidir. Dövlətin əsası 1299-cu ildə oğuzların Qayı boyundan olan Osman bəy tərəfindən qoyulub. Banisinin Osmanogulları Bəyliyi adlandırdığı dövlət, sonralar nəhəng imperiyaya çevrilib – dünya tarixinə, siyasətinə böyük təsir göstərmiş. Üç qitəyə yayıldığı illərdə ən qüdrətli dövrünü yaşayan Osmanlı imperiyası mahiyyətcə əsası Səlcuqlar tərəfindən qoyulan Türkiyə dövlətinin ikinci mərhələsi hesab olunur.

Osmanlı sultanlarının həyatına nəzər salmaqda məqsədimiz bir türk imperiyasının yaranışı, mövcudluğu, dünya gücünə çevrilməsi kimi tarixi məqamları bir daha göz önünə gətirməkdir.

Osmanlı tarixçilərinin Murad-rabi adı ilə təqdim etdiyi 17-ci Osmanlı padşahı və 96-cı islam xəlifəsi Sultan IV Murad 1623-1640-cı illərdə hakimiyyətdə olub. O, Osmanlı tarixinə İrəvanı və Bağdadı fəth edən sultan kimi düşüb.

IV Murad İstanbulda doğulmuşdu. O, Sultan I Əhmədin əsl adı Anastasiya olan rum əsilli arvadı Kösəm Sultandan olan oğlu idi.

Muradın böyük qardaşı Sultan II Osman Yeddiqüllə zindanında bir qrup yeniçəri tərəfindən öldürülmüş, əmisi I Mustafa taxta çıxmışdı. I Mustafa intriqaqların qurbanı olub taxtdan endiriləndən sonra isə sarayın daxili qərarı ilə Murad hakimiyyətə gətirildi.

Taxta çıxanda Muradın cəmi 11 yaşı var idi...

İlk qadın sultan

IV Murad hakimiyyətə gələndə ölkə dəhşətli kaos içində idi. Ordudakı bir çox strateji vəzifələri hələ də əlində saxlayan və hakimiyyəti qiyamla təhdid edən yeniçərilərin itaətsizliyi, ən təhlükəli düşmən hesab edilən Səfəvilərin Bağdadı ələ keçirməsi, Qərbdə gündən-gündən böyüyən Avstriya təhlükəsi, Səfəvilərin siyasi-ideoloji dayağı olan Cəlalü üsyanları, Anadoluda meydan sülayan quldur dəstələri yeni padşahı və komandasını çətin vəziyyətə salmışdı.

Sultan Murad taxta çıxan kimi anası Kösəm Sultan sarayın ən yaxşı müəllimlərini onun təlim-tərbiyəsinə cəlb elədi. 11 yaşlı sultan qısa vaxt ərzində çox şeyi öyrənməli idi...

Oğlu müəyyən yaşa çatana kimi Kösəm Sultan bir müddət səltənət anası vəzifəsini icra etdi. Osmanlı tarixində ilk dəfə idi ki, dövləti bir qadın idarə edirdi. Bu dövrdə imperiya anarxiyaya, qorxunc xaosa sürükləndi. Bağdadı ələ keçirən Səfəvilər bir müddət sonra Mardinə qədər irəlilədi. Osmanlı nəzarətində olan Kırım, Yəmə, Livan və Misirdə böyük üsyanlar baş verdi.

Hakimiyyəti anasından alan sultan

Kösəm Sultan Anadoludakı üsyanları yatırtmaq üçün böyük səy göstərir, danışıqlar aparır. O, anarxiya dövründə ölkəni dirçəltməkdən ötrü çox əziyyət çəkdi. Kösəm Sultan təxminən 10 il davam edən hakimiyyəti dövründə 8 vəzir-əzəm, 9 dəftərdar dəyişirdi.

O, xalq arasında oğlunun nüfuzunu artırmaq, hakimiyyətinin dayaqlarını gücləndirməkdən ötrü acları üçün aşxana açdı, müxtəlif xeyriyyə təşkilatları yaratdı, borcu ucbatandan həbsxanaya düşmüş məhkumların borc-

larını bağışlayaraq onları azad etdirdi. Bütün bu tədbirlər Osmanlı sarayının xalq arasındakı nüfuzunu xeyli artırdı, üsyanları səngitdi.

Gənc sultan idarəçiliyi ələ keçirir

IV Murad özünü yetərincə güclü və ölkəyə nəzarəti ələ ala biləcək səviyyədə hiss etməyə başlayan kimi yeniçəriləri hərbi parad üçün Sultan Əhməd meydanına topladı. Gənc sultan məqsədli şəkildə hərbiçiləri meydanda bir xeyli gözlətdi. Sultanı gözləməyi özünə sığışdırmayan zabidlərdən biri buna çox qəzəbləndi və padşah əsgərləri salamlayanda ona yaşının azlığını xatırladıb IV Muradı alçaltmaq istədi.

Onların tələbləri içində qərribə bir bənd var idi. Yeniçərilər iddia edirdilər ki, sarayda Osmanlı soyundan olan şahzadələrin həyatından narahatdırlar və indiki sultanın onları öldürəcəyindən qorxurlar.

Növbəti uzun-uzadı danışıqların nəticəsində şeyxülislamın və vəzir-əzəmin zəminliyi ilə yeniçərilər geri çəkildilər.

Hakimiyyətinin ilk illərində anasının nəzarətində olması, dövlət işlərində heç bir fikrinin nəzərə alınmaması IV Murad üçün əsl zədə oldu. Osmanlı sarayı, sultanın yaşının az olmasından istifadə edib tez-tez qiyam qaldıran yeniçərilər özləri də bilmədən gələcəkləri üçün çox qorxulu düşmənlər böyüdürlər.

Sultan bir göz qırpmında qılıncını çıxarıb həmin yeniçərinin ortadan iki böldü. Bu hadisə Osmanlı tarixinə düşdü. Murad öz qətiyyəti, sərt xarakteri hesabına bütün yeniçəriləri qorxutdu, onların özbaşınalığına son qoydu.

Hakimiyyətə qarşı yönələn təhlükələri aradan qaldırdandan sonra IV Murad ilk olaraq orduda və mülki həyatda geniş yayılmış rüşvəti aradan qaldırmaq üçün tədbirlər görməyə başladı. O, İstanbulda spirtli içkini və tütünü qadağan etdi. Bu yasağın səbəbi isə 1631-ci ildə İstanbulda baş verən yanğın idi. Araşdırmalardan sonra məlum olmuşdu ki, yanğın tütün çəkmə sarıxos yeniçərilərin diqqətsizliyi ucbatından baş verib.

Padşahın qoyduğu qadağalara əməl olunub-olunmamasına ciddi nəzarət edilirdi. Sultan Murad dövlətin əvvəlki nüfuzunu bərpa etmək üçün qanunların işləməsinə, qadağalara əməl edilməsinə çox həssaslıqla yanaşırdı. Diqqət o dərəcədə ciddi idi ki, yasağa əməl etməyən yeniçərilər edam olunurdular.

Bu sərt tədbirlər dövlətin, səltənətin əvvəlki nüfuzunu bərpa elədi və saray müxaliflərinin qarşısında Sultan Muradın tabeçiliyinə keçib, onun idarəçiliyini qəbul etməkdən başqa yol qoymadı.

Hərbi uğurlar

IV Murad dövründə hərbi sahədə ən ciddi hadisə səfəvilərə osmanlılar arasında baş tutan və 1623-1639-cu illərdə davam edən Osmanlı-Səfəvi müharibəsi oldu. Bu müharibədə Osmanlı orduları İrəvan səfəri ilə Şərqi Anadolu, Axısxa, İrəvan və Qafqazın əhəmiyyətli hissəsini nəzarət altına aldılar. Anadoluda sarsılan dövlət nüfuzunu bərpa etməkdə Bağdadın fəthi böyük əhəmiyyət daşıdı.

IV Muradın Anadolu yürüşünün başqa bir tərəfi də var idi: Sultan Süleyman Qanunidən sonra ilk dəfə idi ki, padşah Anadolu əhalisinin qarşısına çıxırdı.

Səfəvilərin nəzarətində olan Bağdadın fəthindən sonra Sultan Murad çox böyük siyasi manevr elədi. O, sünni məzhəbləri içində ən geniş yayılmış təmayül olan hənəfiliyin banisi – İmam Əzəm Hənəfinin məzarını ziyarət edərək burdakı sünnilər arasında böyük nüfuz qazandı, onları özünün tərəfdarına çevirdi. Sünnilər onu Qüdsü səlibçilərdən xilas etmiş Səlahəddin Əyyubi ilə müqayisə etdilər və Bağdadı bir daha Səfəvilərə verməmək üçün canlarından belə keçəcəklərinə and içdilər.

Şairi boğdurmuş sultan

IV Muradın dövründə Osmanlıda çox böyük alimlər, elm-sənət xadimləri, şairlər yaşayıb-yaradırdılar. Onların arasında Nəfi, Əhməd Çələbi, Övliya Çələbi kimi məşhur simalar var idi.

Tanınmış divan şairi Nəfi həm də həvələri ilə tanınırdı. O, öz dövrünün dövlət adamlarını, saray xadimlərini ən acı dillə tənqid edirdi. Bu şeirlər Osmanlı sarayında ciddi narazılıqla qarşılanırdı. Sultan ona bir neçə dəfə xəbərdarlıq etsə də, Nəfi sarkazmla dolu həvələr yazmağa davam etmiş, bundan qəzəblənən IV Murad 1635-ci ildə şairi boğdurub öldürmüşdü.

Ölümü

IV Murad 1640-cı ildə (28 yaşında) gözlənilmədən vəfat etdi. Deyilənə görə o, xəstə yatağında olanda belə Avropaya hərbi yürüş hazırlıqları görürmüş.

IV Murad ölüm yatağında olanda qardaşı I İbrahim öldürülməsini əmr edib. Lakin ölüm ayağında olan Muradın əmri yerinə yetirilməyib və Murad öləndən sonra I İbrahim taxta çıxıb.

Osmanlı tarixçiləri iddia edir ki, IV Murad qardaşının dayanıqsız bir insan olduğunu düşündüyünə görə onun öldürülməsini əmr edibmiş. O İbrahim hakimiyyətə gələcəyi təqdirdə imperiyanın parçalanacağından qorxmuş.

İbrahim necə sultan olduğunu isə növbəti yazımızda biləcəyik...

MÖVLUD

Taleh MANSUR

Avtobusun qapıları yuxudan hövlnak duran adamın gözləri kimi, bir göz qırpmında açıldı. Göygöz konduktor avtobusa minənləri özünəməxsus səxavətlə qarşılayıb, tələsik, əsəblə ödəniş etdikdən sonra düşənləri isə yola salmağa başladı. Bu zaman qarabəniz bir qız utana-utana avtobusa mindi. Salonunda sərnəşin elə də çox deyildi. Adətən, belə vəziyyətlərdə sərnəşinlər sevinirdilər. Nədənsə, bu vəziyyət qara gödəkcəli qızın heç də xoşuna gəlmədi. Pəncərənin önündə oturan oğlandan başqa bunu hiss edən olmadı. Təkcə onun nəzərləri qızın dərya kimi dərin gözlərinə tuş gəlmişdi. Sərnəşinlərdən kimisi qızın əynindəki səliqəli, ancaq nimsə paltarına, kimisi, sadəcə gözəl bədən quruluşuna tamaşa edirdi.

Qızın "çək-çeviri" çox çəkmədi: ayaqlarını sürüyə-sürüyə keçib pəncərə önündəki oğlanın yanında əyləşdi. Oğlan, dizinin üstündəki kitabçanı vərəqləmək bəhanəsi ilə gözücu bir daha qıza nəzər yetirdi. Bu dəfə təkcə qızın bayaq nəzərəcarpan köhnə dəri gödəkcəsini deyil, həm də didilib bir tərəfi yırtılmış ayaqqabısını da gördü. Başındakı qara yun papağın və kətan şərfinin də "qocaldığı" tiftiklərindən məlum olurdu. Papağının altından kənara çıxmış qarpqara saçları təndirə salınmış göyçək Fatma kimi boy göstərirdi. Qabarıq yanaqlarını soyuq külək sığalayaraq azacıq qızartmışdı. Papağın qaşlarının üstünə qədər çəkmişdi. Sanki bununla alın yazısını hamudan gizlətmək istəyirdi. Təmiz siması, sağ yanağındakı qara xalı, şabalıdı gözləri, azacıq dik burnu, nazik dodaqları – tanrının çəkdiyi bir tablo... və bu tablonun büküldüyü nimsə paltar. Bütün bunlar yanında oturan oğlanın qəlbinin sınıq-salxaq qapısından içəri girib, ruhuna işləyirdi.

"Könülsüz" avtobus hər gün keçdiyi yollarla şütüyür, könüllü sərnəşinləri getdikləri mənzillərə çatdırıb, onları ölümlərinə bir az da yaxın edirdi. Pəncərənin önündə oturan oğlanın iri, qəhvəyi gözləri dolmuşdu.

Nədənsə, yanındakı qıza sitayiş etməyi gəlirdi. Lakin pəncərədən sonsuz səmaya baxır, nəfəslə salona dolan havanı ciyərlərinə çəkir, döyünən ürəyinin səsinə qulaqlarında duyur, ruhunun sahibi Tanrını xatırlayıb günahdan çəkinməyə can atırdı. Axı, bu nimsə paltarlı qıza, onu günaha sürükləmək haqqını kim vermişdi? Birdən oğlanın gözlərinə qaranlıq çökdü. Qabırğası kirkirənin üyüdüyü buğda dənəsi kimi əzilməyə başladı. Ona elə gəlirdi ki, yanında oturan qızla Adəm və Həvva kimi bu dünyada tək qalıblar; Adəm və Həvvadan fərqli olaraq dünyanın ilk insanları kimi yox, son insanları kimi. Bu ilahi ağırdan doğan zövqdən onu, paltosunun cibinə girən əl ayırdı. Öncə nə baş verdiyini anlamadığına görə dilucu özünü söymək istədi. Ona elə gəlirdi ki, pıçılıtlı ilə söysə, beyninə qan sızacaq. Bir az keçdi... Deyəsən, nələrisə anlamağa başlamışdı: yanında oturan qızın sol əli oğlanın sağ cibinə uzanmışdı; günahlar ölkəsi savablar ölkəsinə soxulmuşdu. Oğlanın nəzərləri qızın gözlərinə toxunan anda, qızın barmaqları bir qalaq pulu toxundu. Oğlan qeyri-ixtiyari əlini cibinə saldı, qızın yumaq kimi yumşaq əllərindən tutdu. Qızın barmaqları boşaldı, pul sürüşüb cibin küncünə düşdü. Susdular... Hər ikisi qorxurdu: biri əllərinin tutulmasından, o biri tutduğu əlləri buraxmaqdan. İki qorxunun dueli uzun çəkmədi. Oğlan qızın barmaqları arasından düşən pulu yenidən qızın ovcuna basıb, əlqarışığı, cibindən çıxartdı, sınaq şüşə kimi, ehmalca qızın dizinin üstünə qoydu.

Avtobus dayanacağına çatıb dayandı. Qız oğlanın düşəcəyini anlayırmış kimi, qalxıb yol verdi. Oğlan konduktorun qulaqbatırını "nitqinin" sədaləri altında qarıya çatdı. Əlini cibinə saldı, əli cibinin divarlarına toxundu. Qızın əllərini axtardı, tapmadı. Artıq cibində pulu olmadığını unutmuşdu. Sürücü ara vermədən konduktoru tələsdirirdi. Konduktor isə oğlana əsəbi halda: - "Düşəsisən, düş. Nə durmusan? Qrafikdən geri qalmıyıq!" - qışqırdı. Bu zaman arxadan bir əl uzandı. Oğlan cibindən çıxan pulu tanımasa da, o pulu tutan əli anıncaca tanıdı. Qız pıçılıtlı ilə: - "İki nəfər çıxın", - dedi və oğlanın ehmalca küreyindən itələdi. İkisi də düşüb, dayanacağına qarşısında üz-üzə dayandı. Oğlana elə gəlirdi ki, nəzərlərini qızdan çəksə, onun gözlərindən süzülən saf baxışlar şəhərin çirkli asfaltına töküləcək. Qız oğlanın nəzərlərinə tab gətirmədi. Tutduğu əməli xatırlayıb, gözlərini yerə dikdi. Saf baxışları asfaltın üstünə tökülüb çilik-çilik oldu. Yenə pıçılıtlı ilə: - "Bu mənim ilk oğurluğumdur. Mən oğru olmağı fahişə olmaqdan üstün tutdum", - dedi. Qəhər onu boğdu, danışa bilmədi. Dönüb cəld yolu keçmək istəyirdi ki, sol tərəfdən gələn ağ rəngli "BMW" onu haqladı. Zərbədən qız maşının bir tərəfindən o biri tərəfinə, dünya isə oğlanın başına fırlandı. Maşın sürətini azaltmadan, heç nə olmayıbmuş kimi, ötüb keçdi. Qız utancaq mələk kimi üzünü üstə yerə dəydi, yun papağı başından düşdü, saçları asfaltın üstünə dağıldı. Dənizdən xəzri əsdi, tər pətdi qızın saçlarını: "Sağsan?.." Cavab gəlmədi.

Ətrafdakılar qıza tərəf qaçdılar. Oğlan adamlar qaçmağa başlayanda artıq qızın yanındaydı. Bundan sonra yüz il də yaşasaydı, ona tərəf necə qaçdığını xatırlaya bilməzdi. Tanrı o zaman kəsiyini onun və hadisə şahidlərinin yaddaşından nəyə görə silmişdi. Çatıb qızın başını dizinin üstünə aldı. Onun alından və ağzından qan gəlirdi. Dolmuş gözlərini oğlanın gözlərinə zilləyib nə isə demək istəyir, boğazına yığılan qan danışmasına imkan vermirdi. Gicgahından və alından axan qan saçlarını bulamışdı. Ortayaşlı sarışın bir qadın - "Təcili yardım çağırın!" - dedi. Bu cümlənin kədərli notlarının sədaləri altında qızın sinəsi qalxıb-düşür, əl-qolu bağlanmış adam kimi şüursuz çapalayır. Artıq gec idi... O sanki hissə-hissə ölürdü: əvvəl külək saçlarını tər pətmədi, dodaqları titrəmədi. Gicgahından və alından axan qan nəzərəcarpacaq qədər azaldı. Sonra sinəsi bir dəfə qalxıb düşdü; ayaqları asfaltta ram oldu. Bircə gözləri ölməmişdi. Sanki oğlana - "Göz yaşım yanağımdakı xalı islatmasa, əzab çəkəcəyəm; bütövlüklə ölməyəcəyəm," - deyirdi. Oğlan: - "İlahi!" - dedi. Qızın başını bərk-bərk sinəsinə sıxdı. Bir damcı göz yaşını yanağındakı xalı islatdı. Və o an xəyalən görünən həqiqət gerçək oldu: qızın sinəsinə sıxdığı sol əli yanına düşdü, ovcunda bir qalaq pulun qana batmış bir hissəsi görünürdü. Oğlan dəhşət içində qızın başını sinəsindən ayırdı. Şüuru dumanlanmış oğlan avtobusa minəndən bəri ilk dəfə idi ki, ona belə sərbəst baxırdı.

Qan, asfaltın tozu, köhnə paltarları və ovcundakı pul onu eybəcər göstərməyə çalışsa da, o, sanki ana bətnindəki döl kimi, saf və günahsız idi. Bu şabalıdı gözlü qızın cansız bədəni, ona, bütün bədbəxtliklərə qoyulmuş monumental bir abidə kimi göründü.

Səs-küylü insanların arasına dərin sükut çökdü. Ətrafdakılar, içi oğlan qarışıq, donub qalmışdılar. Nəinki göz yaşları, gözlər belə unudulmuşdu. Təkcə öz müqəddəs vəzifəsini unutmayan Tanrı kədərli-kədərli baxırdı. Göy üzünə payız fəslinə xas olmayan bir topa ağ bulud gəldi. Deyəsən, Tanrı o buludun arxasına keçib ağlayırdı. Birdən ağ buludun tam ortasında qızın xalı boyda nazik, lakin güclü işıq seli peyda oldu. Işıq seli aşağıdan-yuxarıya doğru sovrulub yoxa çıxdı.

"Bu pıçılıtlı ilə danışan qız kim idi?" - sual oğlanın başını gicəlləndirdi. Var gücünü toplaıyaraq qızın başını ehmalca asfaltta qoydu. Qana batmış əllərini ağır-ağır göyə qaldırdı, səcdə edirmiş kimi, başını asfaltta qoydu və qəfildən sağ böyrü üstə yığıldı. Gözləri nöyüt lampasının işığı kimi öləzidi. Göz qapaqları yavaş-yavaş örtüldü. Qanlı əllərini düyünləyib qızdırmalı adamlar kimi sayıqlamağa başladı:

- Onun ruhu səmaya toxundu. O, öz bədbəxtliyini etiraf edib qurtaran anda xoşbəxt oldu. Niyə?... Axı, niyə anlamırıq ki, xoşbəxtlik deyilən məfhum biz düşündüyümüz kimi deyil? Əsl xoşbəxtlik - günahların arasında mələk kimi ölməkdir.

Kimsə: - "Oğlana su verin, yazıq huşunu itirib," - dedi.

Bir cib günah

(hekayə)

Svetlana ALEKSEYEVİÇ

Svetlana Alekseyevich (1948) Ukraynada, belorus-ukrayna ailəsində dünyaya gəlib, Belorusda yaşayıb, sonralar belorus ədəbiyyatının tanınmış simalarından birinə çevrilib.

O gəncliyində özünü bir çox peşələrdə sınamayıb, jurnalistika ilə ciddi məşğul olub, sonra isə peşəkar yazıçı kimi tanınıb. "Müharibə qadın işi deyil" (1985), "Sink oğlanlar" (1989), "Ölümlə sarsılanlar" (1993),

"Çernobil duası" (1997), "Son şahidlər. Uşaq səsi üçün solo" (2004), "Sekond hend vaxtı" (2013) kitablarının müəllifidir. O N.Ostrovski, K.Fedin, K.Tuxolski, Herder, Remark, R.Kapuşinski, "Zəfər", Leypsiç Kitab Yarmarkasının, Alman Kitab Ticarətçilərinin sülh mükafatlarına və s. layiq görülüb.

Bədii-sənədli nəsrin parlaq ustası olan, 2000-ci ildən Avropada yaşayan S.Alekseyevich 2013-2014-cü illərdə Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına namizəd olub.

Dünən layiq görüldüyü Nobel mükafatı ona "Zəmanəmizdə əzab və mərdlik abidəsi olan çoxsəslə əsərlərinə görə" verilib. Yazıçının oxuculara təqdim etdiyimiz bu hekayəsi 2014-cü ildə "Russkiy Stil" (Almaniya) müsabiqəsində nəsr nominasiyasının qalibi seçilib.

Hamı yalan danışıq. Balaca, sıxaq Pervuşin reanimasiya masasının sağ küncündə çömbəlmişdi, yorğun, etinasız nəzərlərlə özünün ətrafında bir neçə yaşıl pijamalı və mavi ağızlıqlı həkimin qaşnaşdığı nəhəng cəsədinə baxırdı. Sonunda işıq görünən bir tunel olması kimin ağına gəlmişdi? Yalan deyiblər.

Heç bir tunel yox idi, o yalnız tünd-qırmızı və bənövşəyi parıltı, düz gözlərinin qabağında böyüyən, göbləklərə oxşayan, deşik-deşik olmuş çətirləri xatırlayırdı.

Öz bədəni onun xoşuna gəlmirdi. Eynilə cizgi filmindəki Dovşan Qardaşın dabanına oxşar iri boz dabanlı yəndəmsiz, nazik qıçları, gövdəsinin böyründə gəmi kanatları sayaq uzanmış çəlimsiz qolları vardı. Sifətinə plastik maska taxılmışdı, bu da onu ölüyə oxşadırdı, maskadan balıq qəlsmələri tək şişib-çəkilib, ucunda kisəcik olan qısa botu sallanırdı. Amma Pervuşin bu mənzərəni hissiz-duyğusuz qəbul elədi, elə bil, indi tamam borucuqlarla dolu olan soyuq reanimasiya blokunda özü yox, başqa bir yad adam uzanmışdı.

- Fasilə! Bir də fasilə! - Pervuşin bu sözləri eşitdi. Kinolardakı kimi "Onu itiririk" və buna oxşar bir şey söylənmirdi. Lap cavan tibb bacısı defibrilyatorun "ütülər"ilə bədənin üzərinə ayıldı, o baxdığı yerdən qızın elastik gözəlliyinə tamaşa elədi. Kardiomonitor xoşagəlməz tərzdə fişıldayıb, yaşıl üfqi xətti göstərirdi. Tibb bacısının müdaxiləsindən sonra xətt titrəyir, səs çalarını dəyişir, həkimlər daha fəal tərpənirdilər.

Pervuşin adəti üzrə əlilə ağızını yumub əsnədi, öz-özünə də təəcübləndi: onun əsnəməyini burda kim görəcək?

- Tərpədək! - Görünür, başçı olan həkim var səsilə dilləndi. - Xlorlu kalsi, adrenalin!

- Pal Sanıç, adrenalinin son ampulasıdır!

- Atropin! Həm də ikinci bud kateteri, cəld!

"Afərin, - Pervuşin beynindən keçirdi, - çalışsınlar. Amma bütün bu vurnuxmanın xeyri yoxdu!"

Çevik tibb bacısı titrəyən əllərilə Pal Sanıça nəşə verdi, sonra geri çəkilib ağ rəngli divara söykəndi, gözlərini yumdu. Pervuşin mavi kağız maskanın kənarlarında iki qara ləkənin yarandığını sezdi - qızın kirpiklərinin tuşu axmışdı.

"Yəqin, mən onun birinci xəstəsiyəm, - fikirləşdi. - Heyif qızdan. İlk ölün münasibətilə təbrik eləyirəm, əzizim!"

Pervuşin güldü, ona elə gəlirdi ki, özünün xırıltılıthər səsinə eşidir.

Heyrətindən dikəlib balaca boyunu düzəltdi, elə bu vaxt da Kseniyanı gördü...

Kseniya qonşu masanın üzərində uzanmışdı, onun ətrafında da elə bu cür tamaşa gedirdi. Pervuşin gördü ki, qız hələlik gözəldi, onun gözəlliyinə nə "nəfəs alan", kisəcikli, meymunsayaq plastik maska, nə körpücük sümüyünün altından salınan kateter, nə altından bir çəngə buğdayı, pırpız saçının çıxdığı nazik rezinli əzik kağız qalpaq xələl gətirir.

O bütün ötən günü və ağırlı sevgilərinin çoxillik tarixçəsini xatırladı.

Maşın şəhəratı fəşəylə sütiyür, salondakı sıxıcı sükut şişmiş beynini doğrayırdı. Birtəhər söhbətə başlamaq lazım idi. O radionu işə salmaq istədi, amma Ksyu Pervuşinin əlindən yapışdı saxladı, uzun barmaqlarıyla ovcunu sıxdı. Yox, bu dəfə onun çıxıb getməsinə imkan verməyəcək. Pervuşin asanlıqla əlini çəkib xilaskar sükandan yapışdı. O iki il bu qadına sevgidən boğulurdu, iki dəlisoğlu keçirmişdi! Onunda ağına gələrdimi ki, qadının bircə təması ondan ötrü dozül-məz olacaq. O gözücü Ksyuya nəzər saldı, hiss elədi ki, bu gözəl, sığalılı sifətin

bütün cizgilərinə nifrət eləyir. Bu nə vaxt baş verdi? Pervuşin buna cavab verə bilmirdi. Sevdii adam vardı, tamamilə yox oldu, indi yanındakı oturmaqda bir vaxtlar arzuladığı qəşəng, cəlbədiçi ayaqlarını bir-birinin üstünə aşırımsız yad bir qadın əyləşib.

- Ksyu, nəşə bir qərara gəlməliyik. Mən daha bu cür bacarmıram.

- Lazım deyil, Maksim. Hər şey olduğu kimi qoy qalsın.

Cındırdı ki, cındırdı! Bir həftədən sonra qırx yaş tamam olacaq, amma yenə iradəsiz Maksimka kimi qalıb. Daxili səsi ona pıçıldayırdı: "Hə, gəl ona de ki, sənə nifrət eləyirəm, yataqda birgə uzanmağa məcbur olanda iyrənməməyə çalışsın!" Amma digər mehriban gur səs birinciyə cavab verirdi:

"Qadınlarla belə rəftar eləmək olmaz. O, pis heç bir hərəkət etməyib. Sadəcə, sən soyuyubsan, bunun günahkarı o deyil".

Amma birinci pıçıldayan "Onun, onun günahı, qadın həmişə günahkardı", deyirdi.

Pervuşin maşını kəskin sürətlə döndərdi, Kseniya qorxuyla ona baxdı.

- Ehtiyatlı ol, əzizim, aşa bilərik. Aşmaq? Gülməli... Bütün həyatı alt-üst olub. O özünə Ksyudan artıq nifrət eləyirdi, zəifliyinə, birdəfəlik hər şeyə nöqtə qoya bilməməyinə görə nifrət eləyirdi.

Pervuşin Ksyunu iki dəfə atıb getmək istəmişdi. Birinci dəfə qız onun qayıdışına ağlamışdı. Maksim onda fikirləşmişdi: ay axmaq, sənə daha nə lazımdı, gözəl-göyçək qızdı, sənə sevir, sənə yaşaya bilmir. Bu "sənə yaşaya bilməməyi" o ikinci dəfə çıxıb gedəndə lap dəqiq hiss eləmişdi. Ksyu çoxlu həb içmişdi, onu zorla həyata qaytarmışdılar. Şübhəsiz, Pervuşin qərarını dəyişdi. Bəs indi necə olacaq?

Dostları onları kabab qonaqlığına gözləyirdilər, şəhəratı evə çatmaq üçün hələ iyirmi dəqiqə yol getməliyidilər. Maşının pəncərəsinin o tərəfində sarı-qırmızı payız rənginə bürünmüş, bir azdan hər şeyin ötüb-keçəcəyini xatırladan meşə görünüb yox olurdu. Pervuşin fikirləşdi ki, beynində fırladılan kinolentdə ölüm obrazları şübhəli dərəcədə tez-tez peyda olmağa başlayıb.

(hekayə)

Pervuşin nəzərlərini qonşu masadakı bədəne zilləmişdi, qəfildən eynilə özü kimi sıxqa, iri dabanlıyla yanında büzüüb oturmuş Kseniyanın özünü gördü. O, gözünü çəkmədən öz ağ, nazik boynuna, reanimatorların müdaxiləsindən içərisində həşərat olan kəhrəbə medalionun atılıb-düşdüyü yerə baxırdı. Bağlı metaldandı, metalı-filanı yoxdu, həkimlər onu çıxarmağa vaxt sərf etmədilər, onluq vaxtları yoxdu.

Kəhrəbadakı milçək

Ksyu nəşə danışırdı. O bunu çoxdan arxa plan kimi qəbul eləmişdi, bu günsə beynindən keçirdi: bu qadını belə dərinədən nəyə görə sevmək olar axı? Cavab da tapmadı.

O söhbətin sonunu aşıxma, arvadının adəti üzrə onun əllərini zəhərli ilan kimi özündən aralayıb başını çiyinə qoyacağı və bütün axşam ərzində ilk dəfə susacağı vaxta saxlayırdı. Getdikləri evin sahibəsi Ksyunun yaxın rəfiqəsiydi, üstəlik, onun ərinədən o qədər də xoşu gəlmədiyindən şübhələnirdi. Ksyuya demək istədiyinin hamısını deyəcək, - həttə əməlinin uğurlu olması, onun dərhal qara-qışqırlıq salmaması, sözünü bitirməyə imkan verməsi üçün cəf dərəcəsinə sözləyəcəklərinin mətnini bir neçə dəfə yazıb-pozmuşdu.

Həm də arvadının rəfiqəsinə böyük ümidlər bəsləyirdi, o, təskinlik verəcək, ərinə nifrət bəslədiyindən gecənin qalan hissəsini Ksyu ilə xilasedici söhbət aparacaq: qoy alçaq hara gedir getsin, belə daha yaxşıdır, qoy rədd olsun.

Ksyu şosenin geri qaçan şəridinə baxır, tanışlıqlarının ilk həftəsində onun bağışladığı sadə medalionu oynadırdı: bir parça kəhrəbadan ibarət olan medalionun şəffaf qızılı dərinlikliyində balaca qara milçək donub qalmışdı. Pervuşin özünü bir vaxtlar Allah saydığı qadının can alan, sürüşkən sevgisinin məhvedici qatranında batıb qalmış həmin səfeh həşərat kimi hiss eləyirdi. O eynilə həmin bədbəxt milçək kimi caynaqlarının və bədəninin hərəkətsizliyini, donuqluğunu, özünün azadlığa çıxmaq cəhdində gücsüzlüyünü duyurdu.

"O məni buraxmayacaq, buraxmayacaq", - sözləri gicgahlarında zoqquldayırdı. Qəfildən qolları gücdən düşdü, barmaqları quruyub taxtaya döndü, Kseniyanın qulaqbatırıcı qışqırtısı altında, elə bil yavaşdılmış sürətlə qabaq şüşəyə yaxınlaşan yol kənarındakı fənərin beton dirəyini gördü, saniyənin yüzdə birinin necə yavaş ötdüyünə təəcübləndi: budur, beton dirək onu, kiçik həşəratı uddu, əbədi olaraq özünün rəng-bərəng qatranına bürüdü, düşməni mühitdən təcrid elədi, çoxdan gözlənilən rahatlığı və sakitliyi gətirdi.

Amma onun sifətinə, masanın üstündə öz bədəninə tamamilə etinasız halda, yırgalana-yırgalana oturuş tərzinə baxıb qəfildən dəhşətlə dərk elədi: arvadı "ora" qayıtmayacaq, ömürlük onunla olacaq. Ömürlük...

Yox!!! Yox!!! Bircə bu olmasın! O, sevmədiyi qır-saqız məxluqla yanaşı cəhənnəmdə yaşamışdı, amma əbədi yanaşı olmaq cəhənnəmdən də pisdi!

- Get görək, Ksyuxa! - Pervuşin onun qulağına qışqırdı. - Geri qayıt!

Arvadı uzanmış sifətini ona çevirdi, mənasız-mənasız baxdı, amma Pervuşin qadının onu başa düşdüyünə əmin deyildi.

- Tez ol, Ksyu! Onların səni xilas eləmələri üçün iki dəqiqələri qalıb.

- Əzizim, - arvadı ölgün halda xırdaca əllərini ona uzatdı, mən səni atıb getməyəm, Maksimim!

Pervuşin yerindən dik atıldı, onun çiyinlərindən yapışdıb silkələməyə çalışdı, amma ovucları qadının bədəninə keçib gedirdi. Ksyu ona gülümsünür, qucaqlamağa çalışır, amma onun qolları da sürüşürdü. Onun monitoru fişıldayıb, düz üfqi xətt göstərirdi.

Vəssalam. Onlar indi əbədi bir yerdədilər! Bu fikir, elə bil iti iynə kimi Pervuşinin "mən"inə sancıldı, qızgın maye kimi gözəgörünməz damarlarıyla axıb beynini partlatdı. "Mən özümə and içmişdim ki, heç zaman ayrılmayacağıq. H-Ə-M-İ-Ş-Ə-L-İ-K!" Ksyu masanın kənarında barmaqlarının ucunda elə özünün ölgün, ağ qıçlarının üstündən o tərəf-bu tərəfə atıla-atıla rəqs eləyir, həddən artıq xoşbəxt görünürdü. Tibb bacıları onun bədəninə kateterləri çıxarırdılar.

Pervuşin yumruq kimi sıxılıb, naməlum bir şeyin qatı mayesinə çevrilib, elə bil tennis topu kimi qolaylanıb öz kəlləsinə dəydi, orda qəddini düzəltdi, damarlarıyla axdı, öz ürəyini eynilə yerə düşmüş boksçu hədəfi sayaq ayaqlarıyla təpikləməyə başladı. "Həmişəlik! Həmişəlik ayrılıq!" - Onun beyninin qaralıq bir küncündə döyünürdü və bu döyüntü yavaş-yavaş soyuyan bədəninə yayılırdı. Pervuşinin monitorundakı xətt titrəyib şahə qalxdı.

- Lənət şeytana! - Qulağının lap yaxınlığında həkimin var səsi guruldadı. - Sağdı! Qızlar, işləyirik!

Qızlar işə başladılar. O, ürəyinin necə peşəkarcasına işlədiyini duydu, dərmanların kəskin qoxusunu, donmuş sinəsində cihazların soyuqluğunu hiss elədi. Pervuşin hələ öz beyninin bir küncündə qalıb yenidən ölmüş Ksyunun uzandığı yerə baxdı. Onun xırdaca eybəcər varlığı gözəl bədəninin üzərində uçurdu. O pəri kimi bağlı illüminatorun lyukuna çirpilib çıxış yolu axtarırdı. Ksyu bütün gücünü onu, sağ, naşükür adamı tutub saxlamağa, öz mövcudluğuyla həyatını zəhərləməyə sərf eləmişdi. Onun cəsədini cihazların borucuqlarından ayırdılar, balaca medalion yırğalanan masayla dərman damcılardan dəmir borusu arasında qalıb xırıldadı, bir hissəsi sınıb güclə eşidilən səslə, parıldayan kafel döşəməyə dəyib cingildədi. Həmin kiçik parçada Nuh ayyamından qalmış milçək ləkə kimi qaralırdı.

- Ölvida, dostum. Nəhayət, bu gün ayrılıq.

...Amma Pervuşin şüurunu itirən məqamda qəfildən onun təbəssümünü aydınca gördü.

- Görüşənədək, sevgilim. Mən gözləməyi bacarıram.

Tərcümə edən: Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq.

Amma bu heç də o anlama gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyükklər zövq almayacaq. Mütələq alacaq, çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişə-cavan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib. Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir, çünki dünənə kimi qarşımızda bir sirt olaraq qalan çox mətləblər artıq çözümlə-çözülə gedir, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiyimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq.

Səhifəmizi müntəzəm izləsəniz, minlərlə mürəkkəb sualın sadə cavabını tapacaqsınız. Bu mətləblərin əksəriyyəti ilə orta məktəbdə rastlaşmışıq, amma təəssüf ki, dərslərimizin, nədənsə həmişə qəliz olan elmi dili ucbatından çox şey əxz edə bilməmişik.

Biz heç də o iddiada deyilik ki, "Hər suala bir cavab" rubrikamızı izləyə-izləyə savadlanacaq, alim olacaqsınız. Məqsəd uşaqlarımızın dünyagörüşünü genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir. İlqar ƏLFİ

Oyun kartlarını kim fikirləşib?

Bu gün Böyük Britaniyanın on evindən səkkizində kart oyunları möhkəm dəbdədir, amma qalan iki evdə də yaxşıca axtarsan mütləq kart taparsan. Bizlərin çoxu üçün də kart oynamaq o qədər adi şeydir ki, adama elə gəlir, bu oyunlar həmişə olub.

Bəlkə də oyun kartları adamlar təsviri sənətlə məşğul olmağa başladığı zamanlardan var imiş. Onların tarixi elə qədimlərə gedib çıxır ki, indi kartın ilk dəfə harada yarandığını söyləmək qəti mümkün deyil.

Uzun zaman belə hesab olunurdu ki, oyun kartları çinlilərin ixtirasıdır, çünki qabaqlar Çində kağız pullarla oyun kartları praktiki olaraq eyni idi. Bizə dəqiq bəlli olan budur ki, Çində oyun kartları min ildir ki var! Amma buna baxmayaraq, ilk kartı kimlərin – çinlilərin, ərəblərin, yoxsa hindlilərin düzəltdiyini söyləmək olmaz.

Kartlar yaranandan, onlardan insanın gələcəyini söyləmək üçün bir vasitə kimi istifadə olunub. Çox mümkün ki, kartlardan əvvəlcə elə bu məqsədlə istifadə olunub, yalnız sonralar adamlar onu oyun, əyləncə alətinə çeviriblər. Orta əsrlərdə oyun kartları ilə cadugərlər gələcəyi söyləyirdilər.

Bəs Avropaya bu kartlar nə vaxt gəlib? Bəziləri fikirləşir ki, ilk kartları səlibçilər səfərlərindən qayıdarkən gətiriblər. Digərləri deyir ki, kartlar sarasınlar vasitəsilə İspaniyaya, yaxud İtaliyaya gəlib çıxıb. Üçüncülər bu fikirdədir ki, onları qaraçılar Şərqi Avropaya gətirib. Amma yəqin olanı budur ki, oyun kartları Avropaya XIII əsrdən bəri tanışıdır.

Əvvəllər oyun kartlarının çox növü vardı. Məsələn, fiqurlu kartlar (onların dəstində rəqəmli yox, cəmi 22 şəkili kart olurdu) və rəqəmli kartlar (onların dəstində isə 56 kart olurdu, hamısı da rəqəmli idi). 52 kartdan ibarət dəsti ilk dəfə fransızlar yaratdı. Onlar rəqəmli kartlardan istifadə etdilər və fiqurlu kartların üçünü saxladılar. Həmin bu 52 kartlıq dəsti ingilislər fransızlardan götürüblər.

İlk kartlar vərəq üzərində əllə çəkildirdi, amma ağac üzərində oyma işlərinin inkişafı ilə kartları basma üsulu ilə düzəltməyə başladılar, onlar ucuzlaşdı və sadə xalq arasında da yayıldı.

Poçt markalarını kim fikirləşib?

Onlara niyə "poçt markası" deyildiyini nə vaxtsa öyrənmək istəmişiniz? Bu sualın cavabı üçün biz qədim zamanlara – məktublara, bağlamaların bütün ölkə ərazisində əldən-

ələ keçərək ünvanına yetişdiyi dövrlərə qayıtmalıyıq. Bir qəsidi poçtu digərinə ötürdüyü stansiyalara "post" deyirdilər. Buna uyğun olaraq, ingilis dilində "postage" sözü isə poçt xidməti mənasını daşıyırdı.

"Marka" sözü (ingilis dilində "stamp" basma deməkdir) öz mənşəyini məktublara bağlanması zamanı istifadə olunan üsuldan götürüb. Məktubun üzərinə isti mum damcıladır, bərkiməmişdən üzərinə möhür, yaxud üzüklerini basırdılar. Bununla məktub göndərən şəxsiyyəti müəyyən edilirdi.

Məktublarda istifadə edilən ilk dəfə XIX əsrin 30-cu illərində ingilis Roland Hill tərəfindən təklif olunub. O belə hesab edirdi ki, markalardan istifadə poçt yazışmalarının həcmi kəskin şəkildə artıracaq və nəticədə dövlətin gəliri də çoxalacaq. O məktublara ünvan çatdırılmasının qiymətləri baxımından da yeniliklər təklif etdi.

Həmin vaxtdakı göndərilən məktubun qiyməti ondakı vərəqlərin sayından və hansı məsafəyə çatdırılacağından asılı idi. Məktub nə qədər uzağa yola salınırdısa, hər vərəqin qiyməti bir o qədər çox olurdu. Hill məktublara yalnız çəkiddən asılı olan standart tarifi müəyyən etməsini təklif etdi. Onun fikrincə məsafənin dəxli yox idi.

Poçt markalarından istifadə edən ilk ölkə Böyük Britaniya idi. Burdan yeni ideya qısa bir zamanda başqa ölkələrə, məsələn İsveçrəyə yayıldı, Sürix və Cenevrə şəhərlərində poçt markalarından istifadə etməyə başladılar. Qərb yarımkürəsində bu üsuldan ilk istifadə edən dövlət Amerika deyil, Braziliya oldu! Orada ilk markalar 1843-cü ildə çap olunmuşdu, Birləşmiş Ştatlar isə bu təcrübədən yalnız 1847-ci ildə bəhrələndilər. Lakin faktiki olaraq, dövlətin poçt işini öz üzərinə götürməsinə bəzi poçtmeyster və Amerikanın özəl poçt xidmətləri 1842-ci ildən etibarən öz markalarını buraxırdılar.

Şahmat necə yarandı?

Yəqin ki, bəşər tarixində elə bir oyun olmayıb ki, yüzilliklər boyu onun barəsində şahmat qədər yazılsın. Şahmata "şah oyunu" deyirlər, yəni şahmat oyunlarının şahı hesab olunur. Şahmat həm də, yəqin ki, bu gün bəlli olan oyunların ən qədimidir və bəziləri onun 5000 yaş olduğunu deyir!

Biz bilirik ki, "şahmat" sözü qədim fars kəlmələri olan "şah" və "mat" sözlərindən, yəni "şah öldü". Onda bəlkə bu oyun elə İranda yaranıb? Bunu dəqiq kimsə söyləyə bilməz, çünki eyni sözlər elə Hindistanda da var.

Problem bundadır ki, şahmatın yaranmasını müxtəlif zamanlarda yunanlara, babililərə, misirlilərə, yəhudilərə, iranlılara, çinlilərə, hindlilərə, ərəblərə və bir çox başqa xalqlara aid ediblər! Versiyalardan birinə əsasən, şahmat Hindistan buddistləri arasında yaranıb. Buddistlərin inancına görə müharibə və başqa bir insanın məqsədindən asılı olmayaraq, qətlə yetirilməsi bir cinayətdir. Və elə ona görə də müharibəni əvəz etmək üçün onlar şahmat oyununu kəşf ediblər! Bu sahənin mütəxəssisləri elə hesab edir ki, şahmat çox mümkün ki, elə Hindistanda yaranıb, sonra İrana, Ərəbistanı, axırda da Qərbi Avropaya gəlib çıxıb.

Şahmat fiqurlarının müxtəlifliyinə gəlincə, onlar bu oyunun uzun tarixi ərzində dəfələrlə dəyişib. Şah bir zamanlar əsir götürülə bildirdi ki, bu da bizim bu gün tanıdığımız şahmatda qəti mümkün deyil. Şahla Topun "rokirovka" adlanan yerdəyişməsi də şahmata təxminən 400 il əvvəl əlavə olunub.

Şahmat fiqurları arasında "ferz", "şahzadə" adlandırılan vəzirin tarixi çoxən maraqlıdır. Bir zamanlar onu yalnız "vəzir" adlandırırdılar, yəni "baş nazir"! Bu gün oyun zamanı vəzirini itirirsənsə, özünün şahmat taxtasındaki ən güclü fiqurun əlindən çıxır.

Hər suala

Lakin qədim zamanlarda bu fiqur diaqonal istiqamətdə cəmi bir dama gedə bilirdi və ona görə də ən zəif fiqur sayılırdı! Yalnız 500 il qabaq vəzir bu gün malik olduğu imkanları qazandı.

Toplar və atlar isə, deyəsən, elə dəyişməz qalıb. Yeri gəlmişkən, top fiqurunun ingiliscə adı "ruk" "əsgər" anlamını daşıyan hind sözü "rukh" və farsca "rok"dan götürülüb.

Bu gün şahmatı bütün dünyada oynayırlar və milyonlarla adam müntəzəm keçirilən beynəlxalq turnirləri maraqla izləyir.

Basketbol öz adını necə alıb?

Bilirsinizmi ki, Birləşmiş Ştatlarda ən çox tamaşaçısı olan oyun hansıdır? Yəqin bunun basketbol olduğunu eşidəndə yaman təəccüblənəcəksiniz.

Basketbola tez-tez "beynəlmiləl oyun" deyirlər, çünki onu dünyanın bütün mədəni ölkələrində oynayırlar. Lakin başqa oyunlardan fərqli olaraq basketbol əsrlər boyu tədricən inkişaf etməyib. Onu əslən kanadalı olan Ceyms Neysmit adlı bir nəfər 1891-ci ildə yaradıb.

Basketbolda da bir çox başqa oyunlar kimi, oyunçunun yeri onun spesifik xüsusiyyətləriylə müəyyən edilir. Dəqiq atışla xal qazanmağa qabiliyyəti daha çox olanlardan hücumda istifadə edirlər ki, rəqibin halqasına hücum həyata keçirsin.

Mərkəzdə oynayan oyunçu adətən, çox ucaboy olur. Oyun başlayarkən hakim topu atanda onu götürməli, yoldaşına ötürməlidir. Onun boyu həm də qeyri-dəqiq atış nəticəsində səbətin lövhəsindən sıçrayan topa nəzarət etməyə imkan verir.

Müdafiəçilər isə rəqibin hücumçularına xal qazanmağa imkan verməməlidir deyər, sürətli, çevik olmalı, eyni zamanda, komandanın hücumunda iştirak etməlidirlər.

Boks nə vaxt yaranıb?

Bir çox insanlar bu fikirdədir ki, boks qanunla qadağan etmək lazımdır. Boksun tarixində belə şeylər çox olub. Onun əleyhdarlarının gətirdiyi dəlil belədir: boks çox qəddar, hətta vəhşi idman növüdür.

Yəqin, anlayırsınız ki, sestusla vurulan zərbə necə sarsıdıcıdır!

Roma imperiyasının süqutundan sonra boks yoxa çıxdı və XVIII əsrin əvvəllərində İngiltərədə yenidən dəbə minənə-dək görünmədi. Bu dəfə boks geniş dəbdə olan bir idmana çevrildi və düz yüz il beləcə davam elədi.

İdmançılar yalın yumruqlarla döyüşürdülər. Belə döyüşlər hərdən saatlarla çəkirdi. Döyüşdə gülüş fəndlərinə də icazə vardı. Raund, döyüşçülərdən biri digərini yerə yıxmağa nail olanda başa çatırdı. O vaxtlar raundlar arasındakı fasilələr də müxtəlif ola bilirdi. Bu qəddar döyüş yalnız onda başa çatırdı ki, idmançılardan biri növbəti raundda rinqin ortasına çıxmaq halında olmasın.

Təbii ki, bu qədər qəddar yarış bütün ictimai fikri özünə qarşı köklədi. Maraqlı idman növünü xilas etmək üçün nəsə eləmək lazım idi. Bu məqsədlə içində nəsə yumşaq bir şey, məsələn pambıq doldurulmuş əlcəklərdən istifadə etməyə başladılar. Sonra yavaş-yavaş köhnə qaydalar daha da humanistləşdi.

XX əsrdə boks demək olar ki, cəmi iki ölkədə məşğul olurdular: İngiltərə və Birləşmiş Ştatlarda. Lakin o zamandan bəri idmanın bu növü bütün dünyada geniş yayılıb və bu gün yer üzündəki ən populyar idman növlərindən biridir.

Kriket və beysbol harada və nə vaxt yaranıb?

Hesab edirlər ki, kriket XV əsrdə İngiltərədə yaranıb. Hər halda dəqiq bəlli olanı budur ki, artıq o zaman bu oyunu oynayanlar var idi. Kriket oyunları haqda elanlar XVIII əsrin əvvəllərində o zamanın qəzetlərində yerləşdirilirdi. Qraflığın qeydə alınmış ilk kriket çempionatı 1719-cu ildə keçirilib. Artıq 1750-ci il üçün kriket meydançasının ötürmə xətləri arasındakı məsafə müəyyənləşdi – 20 metr və hündürlüyü 56, eni 15 santimetr olan qoşadirekli qapı. O vaxtlar toxmaq üçün heç bir məhdudiyət yox idi və o, indiki toxmaqlara az oxşayırdı. O zamanın rəsmlərində ağ köynək, bric adlanan dizdən aşağı şalvar və uzun corab geymiş, cürbəcür papaqlar, daha çox silindr qoymuş idmançılar təsvir olunur.

Kriketin tarixində mühüm rol 1750-ci ildə təsis edilən Uimblton klubu oynadı. Həmşirdəki bu kiçik kəndin şöhrəti qəfil parladı – onun komandası İngiltərənin qalan hissəsinin yığmasını məğlub edəndən sonra. O zamanlar topu oyuna yalnız aşağıdan daxil edirdilər ki, bu da tezliklə müdafiə olunanlar üçün elə bir təhlükə kəsb etmirdi.

1781-ci ildən mövcud olan "Lordların Kriket Meydançası" da kriketin inkişafında tarixi rol oynadı. 1814-cü ildə onu özünün indiki yerinə keçirdilər və Merilbon Kriket Klubu öz mənzil-qarargahını orada təsis etdi.

Əsası 1788-ci ildə qoyulmuş bu klub, kriketdə dəb qanunvericisinə çevrildi. XIX əsrin əvvəllərində kriket qapılarının ölçüsü birdəfəlik müəyyənləşdi: 69 santimetrin 23,5 santimetrə. 1840-cı illərdə zərbəni əks elətdirən topu oyuna daxil edən (boul) üzərində böyük üstünlüyə malik idilər və bu topun oyuna dairəvi zərbə ilə daxil edilməsi dəbə minənə-cən davam etdi. Üstdən zərbə düz 1864-cü ilədək qəbul edilmirdi.

Kriket üzrə ilk beynəlxalq yarış 1877-ci ildə Avstraliyada baş tutdu. O vaxt İngiltərədən gəlmiş turist qrupunun komandası Avstraliya yığmasına məğlub oldu. İlk rəsmi beynəlxalq görüş isə 1880-ci ildə İngiltərədə baş tutdu və müharibə illərini çıxmaq şərtiylə indiyədək davam edir.

1907-ci ildə Amerika komissiyası bu barədə bütün mübahisələrə son qoymaq üçün beysbolun yaranışını araşdırmağa başladı. 1908-ci ildə komissiyanın dərc etdiyi məlumatda deyilirdi ki, beysbol sırf Amerika oyunudur, heç bir xarici analoqun ona aidiyyəti yoxdur və bu oyunu Dabldey yaradıb.

Lakin bəziləri bu fikirdə idi ki, komissiya beysbolun yaranmasını dərinəndən araşdırmaq fikrində deyil, sadəcə bu oyunun amerikalılara məxsus olduğunu əsaslandırmaq istəyir. Bu fikrin təsdiqinə xeyli dəlillər, sübutlar toplandı. Onlardan bəzisini sizə də təqdim edirik. "Beysbol" adının özü İngiltərədə XVIII əsrdən bəri populyar olan bir oyuna verilmişdi. 1744-cü ildə İngiltərədə çap olunmuş və Birləşmiş Ştatlarda 1762 və 1787-ci illərdə təkrar nəşr edilmiş kitabda beysbol oyununu təsvir edən şəkil var. Şəkildə bazada durmuş toxmaqlı oyunçunu, arxasındakı ketçeri (topu tutan), pitçeri (topu oyuna daxil edən) və iki start meydançasını görmək olar. Əslində, 1830-cu ilədək çıxan kitablarda tək beysbol oyununun özü deyil, hətta beysbol klubları haqda da xeyli məlumat verilirdi.

bir cavab

Neysmit Massaçusets ştatında Springfild Universitetinin idman məktəbinin tələbələrini hansısa yeni bir oyunla təəccübləndirmək istəyirmiş. O, hinduların hokkeyə bənzəyən ənənəvi lakross oyununu ingilis futbolunu birləşdirərək qapalı otaqda oynamaq üçün bir oyun yaradıb.

Neysmitin fikirləşdiyi oyunda lakross kimi, toxmaqdan istifadə etmək, futbol kimi, topu ayaqla vurmaq olmazdı. Top burada oyunçular arasında əllə ötürülür, yaxud bir oyunçu tərəfindən aparılaraq hədəfə yalnız əllə atılırdı. Əvvəllər hədəf kimi, toxunma zənbildən istifadə olunurdu. Elə buna görə də Neysmit bu oyunun adını "basketbol" ("basket" ingilis dilində "zənbil" deməkdir) qoymuşdu.

Maraqlıdır, görəsən, onlar Qədim Yunanistanın Olimpiadalarında, başqa yarışlarındakı ilk boks döyüşlərinin şahidi olsaydılar, nə deyərdilər! O zamankı boksun bəzi qaydaları elə indikilərə oxşayır. Lakin bir böyük fərq hər halda var: döyüşçülər indiki boks əlcəklərinin yerinə sestus adlanan bir şey taxırdılar. Sestus qaba göndən düzəlmiş, içində qurğuşun, yaxud bürünc lövhələri olan, ələ taxılan bir şey idi.

Və nəhayət, 1867-ci ildə çox mühüm bir addım atıldı: markiz Kuinsberri son nəticədə boks reabilitasiya edən, ona keçmiş şöhrətini qaytaran bir qaydalar toplusu hazırladı. Bu qaydalar da yeni olan həm də o idi ki, artıq hər raund üç dəqiqə ilə məhdudlaşdı. Raundlar arasındakı fasilə isə bir dəqiqə davam edirdi. Markizin işlədiyi qaydalar bütün dünyada qəbul olundu və praktiki olaraq, bu gün də qüvvədədir.

○ **"Master və Marqarita" təkcə Mixail Bulqakovun ən məşhur romanı deyil, həm də ədəbiyyatın ən sirli əsərlərindən biridir. Neçə illərdir ki, tədqiqatçılar romanın sirrini çözməyə çalışır, axtarışlar aparırlar. Əksər araşdırıcıların fikrincə, əsərin sirrinin yeddi açarı var, həmin açarları dərk eləmək-lə "Master və Marqarita"-nı başa düşmək olar.**

1. Ədəbi mistifikasiya

Araşdırıcılara dəqiq məlumdur ki, Mixail Bulqakov XIX əsr alman mistisizmini ciddi surətdə öyrənirdi. Məhz Tanrı haqqındakı traktatları, xristian və iudaizm dinlərində İblis barədə rəvayətləri, Şeytan haqqında əfsanələri oxuyandan sonra belə bir kitab yazmaq həvəsinə düşmüşdü. Əsərdə onun bütün oxuduqları ümumi şəkildə əks etdirilib.

Bulqakov romanı bir neçə dəfə təzədən işləyib. 1928-1929-cu illərdə romanın ilk variantını qələmə alıb. Həmin vaxt o, əsərini "Dırnaqlı oyunbaz", "Qara sehrbaz" adlandırmaq fikrində idi, Master və Marqaritanın söhbət belə getmirdi. Romanın əsas qəhrəmanı Şeytan idi, yazılanlar İohann Volfhanq Hötenin "Faust" əsərində təsvir olunanlara mahiyyət-cə həddən artıq çox oxşayırdı, elə bil rus müəllif o əsəri təzədən işləmişdi. Amma həmin əlyazma çap olunmadı, aqibəti məlum deyil. Həmin vaxt Bulqakov "Müqəddəslərin kabbala-sı" adlı pyesinin qadağan olunması ilə bağlı sarsıntı keçirirdi, buna görə də, əlyazmanı yandırmaq qərarına gəlmişdi. Bununla yanaşı, o, alovdə yanmış Şeytan haqqında roman yazmaq barədə fikrini hökumətin nəzərinə də çardırılmışdı.

Mixail Bulqakovun romanının ikinci variantı "İblis, yaxud Böyük kansler" adlanırdı. Əsərin əsas qəhrəmanı kimi, miskin vəziyyətə düşmüş mələk seçilmişdi. Müəllif romanın bu versiyasında artıq Masteri və Marqaritanı düşünmüş, hətta Voland və onun ətrafındakıları da süjetə daxil etmişdi. Amma romanın həmin variantı da işıq üzü görmədi.

Bulqakov, təəssüf ki, tamamlaya bilmədiyi bu möhtəşəm əsərinə "Master və Marqarita" adını üçüncü variantda qoymuş və roman həmin adla da nəşirlər tərəfindən çap olunmuşdu.

2. Çoxsımalı Voland

Əgər romanı o qədər də dərinə getmədən oxusan, belə bir təəssürat yaranır ki, Voland müsbət qəhrəman, insanlara xas çatışmazlıqlarla mübarizə aparmağa cəhd göstərən, yaradıcılığa və sevgiyə himayədarlıq edən bir personajdır. Amma Voland riyakardır, əsəri diqqətlə oxuyanda onun çoxsımalılığı aydın görünür. Həqiqətdə Voland öz-özlüyündə İblisi, başqa cür dərk edilmiş İsa Məsihi - yeni Peyğəmbəri təəcəssüm etdirir. Bulqakov çap olunmamış əlyazmalarında Volandı məhz bu cür təsvir edir.

"Master və Marqarita" romanını yalnız çox diqqətlə oxuyanda Volandın çoxsımalılığını dərk eləmək mümkündür. Ancaq bu halda onun, xristian ənənələrinə görə Şeytana çevrilən skandinav Tanrısı Odin və ya qədim german büt-pərəst tayfalarının tapındıqları Botanla oxşarlığını sezmək olar. Volandın gələcəkdən xəbər vermək qabiliyyətinə malik olan və min illər əvvəl baş vermiş hadisələri xatırlamağı bacaran mason və böyük sehrbaz qraf Kaliostro ilə zahiri bənzərliyi var.

Diqqətli oxucu xidmətçilərin sehrbazın adını xatırladıqlarını və onun Faland adlandığı barədə mülahizə yürütdüklərini yaxşı xatırlayırlar. Doğrudan da, Voland adı Faland adı ilə səsləşir, amma maraqlı olan təkcə bu deyil. Almaniyada Şeytanın Faland adlandırıldığını çox az adam bilir.

3. Şeytanın əshabələri

"Master və Marqarita" romanının ən parlaq qəhrəmanları Begemot, Azazello və Koroviyev-Faqotdur. Yazıçı onları Şeytanın sui-istifadə etdiyi ədalət alətinə çevirib.

Bulqakov qa-til İblis və s u s u z səhralar İblisi olan Azazello obrazını "Əhdi-Ətiq" də n g ö t ü r ü b .

Həmin kitablarda insanlara bəzəklər və silahlar düzəltməyi öyrətmiş, sonra isə gözdən düşmüş mələyin adı Azazellodur. Həmin mələk həm də qadınlara öz sifətlərini boyamağı öyrədirdi ki, bu da İncildə "öz yolunu azmaq sənəti" hesab olunurdu. Buna görə də yazıçının məhz həmin qəhrəmanı Marqaritaya krem verməklə, onu yolsuzluğa sürükləyir. Azazello sevgililəri zəhərləyən və Maygeli öldürən şər qüvvədir.

Begemot obrazı romanı oxuyanların hər birinin yaddaşında qalır. Begemot Voland üçün sevimli təlxək rolunu oynayan pişik-qulyabanıdır. Həmin personajın prototipi "Əhdi-Ətiq"də təsvir olunmuş mifoloji heyvan, mistik əfsanələrdəki acgözlük şeytanıdır. Bulqakov Begemot obrazını yaradarkən Anna Dezanjin tarixçəsi ilə tanış olan zaman rastlaşdığı faktlardan istifadə edib. Dezanj XVII yüzillikdə yaşamış, eyni vaxtda yeddi şeytana vurulmuşdu. Həmin şeytanlardan biri də Taxt-taclər sülaləsindən olan Begemot adlı şeytan idi. Onun müasirləri Begemotu fil başlı və qorxunc dişləri olan əjdaha kimi təsvir edirdilər. Şeytan qısa quyruğu, iri qarnı, yoğun dal qıçları ilə begemota oxşayırdı, əlləri isə insan əlləri idi.

Volandın əshabələri arasında yeganə insan Koroviyev-Faqotdur. Araşdırıcılar Bulqakovun həmin qəhrəmanının kimin prototipi olduğunu dəqiq müəyyənləşdirə bilməyiblər.

Bununla belə, personajın köklərinin Vitsliputsli adlı tanrıya gedib çıxdığını güman edirlər. Bu fərziyyə Bezdomnu və Berliozun söhbəti əsnasında meydana çıxıb. Həmin söhbətdə asteklərin qurban gətirdikləri həmin müharibə tanrısının adı çəkilir. Faust haqqında əfsanələrə inansa, Vitsliputsli cəhənnəmin mürəkkəb ruhu, şeytanın ilk köməkçisidir.

4. Kraliça Marqo

Bu qəhrəmanı Mixail Bulqakovun sonuncu arvadına çox oxşayır. Eyni zamanda, yazıçı əsərində Marqarita ilə fransız kralı IV Henrinin arvadı olan kraliça Marqo arasında xüsusi əlaqə olduğunu qeyd edir. Şeytanın yanında keçirilən müsavirəyə gədən Gonbul yolda Marqarita ilə tanış olur və onu "işıqlı kraliça" adlandırır, sonra ona Parisdə qanlı Varfolomey gecəsilə nəticələnən toy barədə xatırladır. Bulqakov romanda Varfolomey gecəsinin iştirakçısı olan parisli nəşir Gessar barədə də yazıb. Tarixi kraliça Marqarita şairlərin və yazıçıların himayədarı idi. Yazıçı əsərində Marqaritanın dahi Masterə olan sevgisindən söhbət açır.

5. Moskva-Yerusəlim

Romanda çoxlu sirlər var. Həmin sirlərdən biri də əsərdəki hadisələrin baş verdiyi zamandır. 1929-cu ilin Pasxa bayramından əvvəlki Əzab həftəsinə (1-7 may) uyğun gələn hadisələr paralel olaraq Pontil Pilatla bağlı epizodlarda da 29, yaxud 30-cu illərin bir həftəsində Yerusəlimdə, həm də Əzab həftəsinə təsvir olunur.

Romanın birinci hissəsində həmin tarixçələrdəki hadisələr paralel davam etdirilir, ikinci hissədə baş verənlər bir-biri ilə çulğuşur, sonra isə vahid tarixçəyə çevrilir. Həmin məqamda tarixçə bütövləşir, o biri dünyaya keçir. Bu zaman Yerusəlim də Moskvaya çevrilir.

6. Kabbala kökləri

Araşdırıcılar romanı tədqiq edəndə bu nəticəyə gəliblər ki, Mixail Bulqakov "Master və Marqarita" əsərini yazanda təkcə kabbalistika təlimi ilə maraqlanmayıb. Bəzən Volandın dilindən yəhudi mistisizmi konsepsiyasını eşitmək mümkündür.

Kitabda belə bir məqam var. Voland deyir ki, xüsusilə güclü adamlardan heç vaxt heç nə xahiş eləmək olmaz. Onun fikrincə, adamlar lazım olanı özləri verəcək, yaxud təklif edəcəklər. Bu kabbalistik təlim Tanrının vermədiyi şeylərə sahib çıxmağı düzgün saymır. Xristian dini isə ianə qəbul etməyə izn verir. Haidlərin düşüncəsinə görə, insanlar Tanrıya oxşar xəlf olunublar, ona görə də daim işləməlidirlər.

Əsərdə "işıq haqqında" konsepsiyası da sezmək mümkündür. Həmin fəlsəfə Volandı əsər boyu müşayiət edir. Ay işığı yalnız Şeytan öz əshabələri ilə qeybə çəkildəndən sonra itir. Burada işığı müxtəlif cür mənalandırmaq olar. Məsələn, Dağın zirvəsindəki vəzdə işıq haqqında təlim var. Əgər hər şeyə bir qədər başqa cür yanaşsaq, aydın olar ki, həmin konsepsiya kabbalistik təlimin əsas ideyaları ilə də üst-üstə düşür. O ideyalara görə, Tövrat - işıqdır. Kabbalanın ideyası budur ki, insanın "həyat işığı"na çatması yalnız öz istəyindən asılıdır. Bu da romanın əsas ideyası olan insanın azad seçimi ilə tamamilə səsleşir.

7. Sonuncu əlyazma

Mixail Bulqakov kitabın nəşir olunmuş son variantını 1937-ci ildə yazmağa başlayıb. Yazıçı ömrünün axırına qədər əsər üzərində işini davam etdirib. Əsəri yazmağa həyatının on iki ilini sərf etsə də, "Master və Marqarita"-nı düşündüyü kimi tamamlaya bilməyib. Tədqiqatçılar bunun səbəbini indiyə qədər dəqiqləşdirə bilməyiblər. Onlar belə güman edirlər ki, Bulqakov erkən xristian mətnlərini və şeytaniliyin fəlsəfəsini o qədər də yaxşı bilmir, bir sıra məsələlərdən səthi baş çıxarırdı. Bununla belə, o, son cismani qüvvəsini sonuncu əsərinə verirdi. Onun əsərdəki axırncı redaktəsi Marqaritanın tabut arxasında gədən ədəbiyyatçılar barədə dediyi sözlərdir. Yazıçı həmin düzəlişi 1940-cı il, fevralın 13-də etmişdi. Bir ay sonra isə dünyadan köçmüşdü.

Mixail Bulqakovun "Master və Marqarita" romanı haqqında son sözləri bunlar idi: "Bir biləydiniz, bir biləydiniz..."

Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

"Master və Marqarita"nın yeddi açarı

Amerika yazıçısı Mark Tven məşhur romanlar müəllifi olmaqla yanaşı, həm də müəllim idi. Ömrünün sonuna doğru ard-arda baş verən faciələrə, -üç övladını, həyat yoldaşını və ən yaxın dostunu itirməsinə, ölümcül xəstəliyə tutulmasına rəğmən, müasirlərinin qeydlərinə görə, Tven yumor hissini hələ də saxlayırdı. Bir dəfə onun öldüyü barədə şayiə yayılır və bu şayiələr Tvenin də qulağına çatır. Yazıçının tarixə düşmüş cavabı belə olur: "Məsələ bir qədər şişirdilib". **Böyük yazıçının xoşbəxtlik reseptinin doqquz sirrini oxucularla bölüşürük.**

1. Hərəkətlərindən məmnun qalmayan insan həyatdan məmnun qala bilməz.

Özünüzdən, öz davranışınızdan və hərəkətlərinizdən məmnun deyilsinizsə, həmişə narahatlıqdan əziyyət çəkməli olacaqsınız.

Hərəkətlərindən məmnun insan sakitdir, özünü daxilən azad hiss edir və həqiqətən, arzuladığı hər şeyə nail ola bilər.

Özünüzdə daxilən azad hiss etməyirsinizsə, bu, sizin yüksəlişinizə ciddi əngəl olacaq. Hətta yüksəliş yollarını düzgün müəyyənləndirməyiniz belə, daxilən azadlığın olmaması irəliləyiş yolunda müqavimətə çevriləcək.

Azad olmağı bacarmalısınız. Başqalarından rəğbət gözləməyin. Rəğbəti öz içində saxlayın. Bu daxilən sadiq aşın və özünüzdə sahib çıxın. Elə də asan məsələ deyil, öhdəsindən gəlmək bir xeyli vaxt tələb edə bilər, odur ki, ruhdan düşməyin.

2. Yaş yalnız sizin şüurunuzdadır. Əgər yaş haqqında düşünmürsünüzsə, deməli, o mövcud deyil.

Bir çox sədlər məhz şüurunuzdadır. Bizə elə gəlir ki, hansısa işlə məşğul olmaq üçün yaşımız ötüüb, bu iş daha bizlik deyil, bundan sonra nəyisə dəyişə bilmərik.

İnamla deyə bilərəm, həyatda elə bir vəziyyət yoxdur ki, ürəyinizə yatan bir işlə məşğul olmaq üçün artıq gecikmiş olduğunuzu düşünəsiniz.

3. Gülüş – insana məxsus olan ən güclü silahdır; heç kim incə yumorun həmləsi qarşısında tab gəritə bilməz.

Yumor istənilən ciddi vəziyyəti gülüş üçün zəminə çevirə bilər. Gülüş xoş ovqatın rəhnidir. Ovqat yaxşı olanda işləmək də asan olur, çünki gülüş mənfi emosiyaları beyindən sıxıb çıxarır, müsbət yüklü beyin bədəndə yeni güc axını yaradır.

Xoş ovqatlı insan istənilən problemin həllinə ovqatı təlx olunmuş birisindən daha yaxındır.

4. Qəzəb – içində saxlandığı qabı aşındıran turşu kimidir. O götürüldüyü qabdan daha çox saxlandığı qaba zərər yetirir.

Qəzəb, ilk növbədə, bətnində yuva saldığı adam üçün dağıdıcı, ən azından isə, faydasızdır. Qəzəbli olarkən siz vəziyyətə nəzarəti asanlıqla itirirsiniz. İnsan bir çox səhv hərəkətlərə, o cümlədən, cinayətlərə məhz qəzəbli vəziyyətdə olarkən yol verir.

Birini qarşı daimi qəzəbiniz varsa, anlamalısınız ki, bununla həmin adama deyil, elə özünüzdə zərər yetirirsiniz. Ola bilsin, həmin adamın sizin qəzəbinizdən xəbəri belə, yoxdur.

İndi baxın, görün ki, belə qəzəb ona, yoxsa sizin özünüzdə ziyandır? Qəzəb duyduğunuz adam vəz keçiləcək biri deyilsə, münaqişəni ortadan qaldırmaq üçün ilk addımı ondan gözləməyin, bunu, heç bir təəddüdsüz, özünüzdə edin.

Buna görə heç vaxt peşmançılıq duymayacaqsınız, çünki bu addımı məhz öz əsəblərinizi xilas etmək üçün atdığınızı bilirsiniz. Yersiz qəzəbdən uzaq olmağı bacarmağın özü də bir xoşbəxtlikdir.

5. Sanmayın ki, dünya sizə nədəsə borcludur. Dünyanın sizə heç bir borcu yoxdur. O, sizdən əvvəl də mövcud idi.

Uşaqlıqdan bizə lazım olan çox şeyi valideynlər təmin etdiyindən, bəzi adamlar yetkinlik yaşına çatdıqdan sonra da şüurları olaraq uşaqlıq gözləntilərini saxlayırlar.

Onlara elə gəlir ki, ətrafdakılar onlardan ötrü nələrisə etməlidirlər. Bunun üçün səbəblər də düşünülür. Sanki istədikləri hər şeyi dünyaya onlara verməyə borcludur.

Gözləntiləri doğrulmadıqda isə, kimsə günah axtarır, küssür, depressiyaya düşürlər. Birdəfəlik qəbul etmək lazımdır ki, dünyada bir çox şeylər bizim başa düşmədiyimiz qaydalarla cərəyan edir. Əgər görürsünüzsə ki, nəyə siz istəyən kimi getmir, bunda kimsə günahlandırmaya əsas yoxdur.

Çalışın arzu etdiyiniz şeylərə öz əminizlə nail olasınız. Dünya indiyədək çox ədalətsizliklərə şahid olub, elə bilməyin ki, ən dəhşətli ədalətsizlik onun sonu ola bilər.

6. Yeni ideyalarla ortaya çıxan insanı bu ideyalar uğur qazanana qədər əcaib məxluq sayırlar.

Yeniliklər həmişə vahimələndirir. İnsanların yeni ideyalara reaksiyası sizi və ya sizin ideyalarınızı deyil, həmin adamların özlərini səciyyələndirir.

Bu, onların daxilən hissəsidir və sözlərində, hərəkətlərində və mühakimələrində ifadə olunur.

Buna görə vahiməyə düşməyin və lazım bildiyiniz işi görməkdən çəkinməyin. Bir çox görkəmli adamlar və yenilikçilər təcrid edildikdən xeyli sonra öz istəklərinə nail olub, haqq etdikləri dəyəri qazanıblar.

7. Pessimizm əsəbləri zəif adamların müdriklik kimi başa düşdüyü ifadədən başqa bir şey deyil.

Sizin fərdi dünyanız diqqətinizin nələr üzərində cəmlənməsindən xeyli dərəcədə asılıdır. Siz problemlər içində itib-bata və özünüzdə öz gözləyinizdə əzabkeş və qurban kimi görə bilərsiniz.

Amma diqqətinizi pozitiv şeylərə cəmləməklə, qısa zamanda həyatınızın yaxşıya doğru dəyişdiyini hiss edəcəksiniz.

Qeyri-iradi olaraq diqqətinizi problemlərə cəmləməklə, siz yaxşıya doğru yolunuzu özünüz qapadırsınız. Problemlər barədə düşüncələri bir az özünüzdən qovun ki, qəlbinizdə fərəh üçün yer açılınsın.

8. Özünü ruhən yüksəltməyin ən yaxşı yolu başqasının ruhən yüksəltməkdir.

Çətinliyə düşmüş insana, hətta o, tanımadığınız biri olsa da, imkan daxilində kömək göstərdikdə ruhən mütləq yüksələcəksiz.

İnsanın özünü xilaskar kimi görməsi fərəh doğurmaya bilməz. Eyni zamanda, yardım etdiyiniz adam da əvəzində sizə və ya bir başqasına əl tutmağa çalışacaq. Beləcə, şəfqət hissi getdikcə daha çox adamı bürüyəcək.

9. İyirmi il sonra, siz etdiklərinizdən daha çox etmədiklərinizə görə təəssüf hissi keçirəcəksiniz.

Buna görə də, yelkənləri qaldırın və sakit limanı tərk edin. Yelkənləriniz üçün səmt küləyi seçin. Axtarın. Xəyallar qurun. Kəşflər edin.

Stalin Nazim Hikməti

öldürmək istəyib

Bu yaxınlarda keçmiş Sovet lideri Stalinin türk şairi Nazim Hikməti öldürmək planı ilə bağlı iddia irəli sürüldü. Rusdilli mənbələrin yaydığı məlumatlara görə, SSRİ-yə qaçan türk şairi şeirlərdə tez-tez Stalinin adının çəkilməsinə etiraz etmiş. Nazim Hikmət dostu, sovet yazıçısı İlya Erenburqa bu haqda narazılığını belə ifadə etmişdi: "Mənim yoldaş Stalinə hörmətim var, ancaq onun Günəşlə müqayisə edildiyi şeirləri həzm edə bilmirəm. Bu, təkəzə şeiri yox, həm də zövqləri korlayır..."

Abxaz əsilli sovet və rus yazıçısı Fazil İsgəndər 2004-cü ildə yazdığı "Paris mağazasında" adlı əsərində Nazim Hikmətlə bağlı xatirələrini də qələmə alıb. Azərbaycanlı türkoqol və eyni zamanda Nazim Hikmətin ən yaxın dostu olmuş Əkbər Babayevin xatirələrindən sitat gətirən Fazil İsgəndər yazır: "Bir gün Nazimin şəxsi sürücüsü etiraf edib ki, ona türk şairini öldürmək haqqında təlimat verilib. Bu qəsdin hansı formada - qurqma avtomobil qəzasında, yoxsa başqa bir yolla gerçəkləşməli olduğunu bilmirəm. Ancaq onu bilirəm ki, ürəyi xəstə olan Nazim üçün xırda bir qəza yetərli olardı".

Abxaz yazıçısının qənaətinə görə, Nazim sürücüsünün sevgisini və hörmətini qazandığına görə o, şairə bu sirri açıb. Ancaq sual yaranır ki, bu sirri Nazim Hikmətə açan sürücü özü necə sağ qala bilər? Fazil İsgəndər təxmin edir ki, bu təlimat Stalin dövründə verilmişdi, görünür, o vəfat etdikdən sonra qərar da qüvvəsinə itinir.

Nazim Hikmətlə iki dəfə rastlaşdığını deyən abxaz yazıçısı onu belə xatırlayır: "Nazim Hikmət bizim Ədəbiyyat İnstitutuna gəlib tələbələrə görüşdü. O, zarafatlı və çox xarizmatik bir insan idi. Rusca danışsa da, güclü türk ləhcəsi sevilirdi".

Nazimin 1920-ci illərdə ilk dəfə Moskvaya gəldiyi zaman tanınmış bir bürokratin həyat yoldaşı ilə sevgi macərası yaşadığını deyən Fazil İsgəndərin bu barədə yazdıqları maraqlıdır: "Tramvayda gedəndə bir qadının cəlbədiçi baxışları Nazimin aqlını başından çıxarır. O, qadınla tanış olur, aralarında münasibət yaranır. Ancaq sonradan bu qadının tanınmış bir məmurun həyat yoldaşı olduğu ortaya çıxır. Buna görə də, sovet rejiminin əleyhinə fəaliyyət aparmaq ittihadı ilə o, həbs edilir. Məhkəmədə şair ifadə verir. Ona ünvanlanan - "Siz qadının siyasi görüşləri ilə bağlı nə deyə bilərsiniz" - sualına Nazim: "Onun siyasi görüşü yoxdur, o, sadəcə, qadındır." - deyər, cavab vermişdi".

Fazil İsgəndər yazır ki, Nazimin bu ifadəsi məhkəmənin xoşuna gəlməyə də, 1920-ci ildə Sovet hökuməti əcnəbi kommunistlərin fəaliyyətinə çox əhəmiyyət verirdi. Çünki Moskvanın hədəfi dünya inqilabı edərək bütün proletarları bir araya gətirmək idi.

Hazırladı: NARINGÜL

Mark Tvendən

xoşbəxtliyin 9 sirri

ABŞ

N 38(47) 09.10.2015

Dastin Hofman 1937-ci il, avqustun 8-də Los-Ancelesdə dünyaya gəlib. Onun valideynləri Rumıniya və Rusiya imperiyasından köçmüş yəhudi mühacirlərinin nəslindəndir. Dastinin atasının sabit işi, gəliri olmayıb. O, qazandığı pulla ailəsini birtəhər dolandırır. Amma müəyyən müddətdən sonra özünün xırda ticarət şəbəkəsini qura bilmişdi. Anası caz pianoçusu olub. Dastinin aktyor sənətinə meyil göstərməsində anasının və kinostudiyada statist işləyən böyük qardaşı Ronaldın böyük rolu olub. Onun məktəb səhnəsində debütü Çarlz Dikkensin povesti əsasında səhnələşdirilmiş "Milad nəğməsi" tamaşası olub. Həmin tamaşa nə az, nə çox, düz 12 il səhnədə qalıb.

İlk addımlar

Lakin Hofmanın səhnədə ilk çıxışı böyük qalmaqala səbəb oldu. Sınıf yoldaşları ilə əvvəlcədən sözləşmiş Dastinin tamaşanın sonunda: "Tanrı, sən bizim hamımızı qoru, lənət şeytana!" deməsi heç də yaxşı qarşılanmır. Bu hərəkətinə görə o, ertəsi gün məktəbdən xaric edilir.

1952-ci ildə Dastin "Los-Anceles" məktəbinə keçir və orada piano çalmağı öyrənir. Musiqi gənc Dastini necə cəlb edirsə o, Los-Anceles konservatoriyasının caz və klassik piano fakültəsinə qəbul olmağa qərar verir. Ancaq üstündən iki il keçdikdən sonra Hofman başa düşür ki, teatrda oynamaqla özünü daha yaxşı ifadə edə bilir və bundan daha çox zövq alır.

1958-ci ildə "Pasadena Playhouse" teatr məktəbini bitirən Dastin əşyalarını yığib Nyu-Yorka yollanır. Deyilənə görə, onun bu qərarına teatr rejissoru

Barni Braunun un təsiri olub.

Belə ki, bir dəfə rejissor, onun böyük gələcəyi olduğunu və qarşısına qoyduğu məqsədə çatmağa qadir olduğunu deyir. Barni Braunun bu sözləri Hofmanda özünə inam yaradır və o, öz gücünü sınaq fikrinə düşür. Beləliklə, Dastin nüfuzlu "Li Strasberq" aktyor studiyasına daxil olmağı bacarır.

Studiyada məşğələlərdən sonra Dastin gah psixiatriya klinikasında çalışır, gah redaksiyada sürücü, gah da teatrda qarderobçu işləyir. Bundan əlavə o, Brodveydə qoyulan tamaşalarda da uğurla çıxış edir.

1966-cı ildə "Beş atın səyahəti" adlı tamaşanın premyerası olur. Bu tamaşada Hofman qəddar qoca klerk Zoditç rolunu ifa edir. Tənqidçilər yeni fəaliyyətə başlamış aktyorun ifasını yüksək qiymətləndirir və onu "Obie" mükafatına layiq görürlər.

Aktyorun bundan sonra rol aldığı Henri Livingşin pyesi əsasında hazırlanmış "Eh" tamaşası isə, daha böyük uğur qazanır. Bu tamaşa haqqında fikir yürüdən tənqidçilər Dastinin oyununu Baster Kiton və Çarlz Çaplinin ifası ilə müqayisə edirlər.

Populyarlıq

Dastin Hofman özünü yaxşı teatr aktyoru kimi tanıtdıqdan sonra tezliklə filmlərə də dəvət alır. 1966-cı ildə o, ilk dəfə "Pələngin çıxışı" filmində görünür. İki il sonra - 1968-ci ildə Dastin "Milyon Mediqa" komediyasında çəkilir. Ancaq bu film uğursuz olur və video-prokatlarda heç kimin diqqətini cəlb etmir.

Bundan başqa, Hofman rejissoru Mayk Nikols və prodüseri Lourens Turman olan "Eh" filmində çəkilir və çox böyük uğur qazanır. Bu uğurlu çıxışdan sonra Nikols və Turman Dastini Çarlz Uebbin "Məzun" filminə dəvət edirlər.

Aktyorun sözlərinə görə, bu film çəkilişi çox gərgin keçib və o, çöküş meydançasında əsəb sarıntısı keçirib. "Məzun" filmindəki işi Dastinin kinoda ilk böyük rolu olub. Dastinin məhərtli ifası ona olan bütün ümidləri doğrultdu. "Məzun" filmi böyük uğur qazandı və xeyli mükafat aldı. Dastin Hofman "Bafta" və "Qızıl qlobus" mükafatına layiq görüldü. Bundan 2 il sonra - 1969-cu ildə "Yarımgecəlik kovboy" filminə çəkilən Dastin istedadını bir daha sübut etdi. Yaratdığı Enriko Ritso obrazına görə Dastin Hofman Britaniya Kino Akademiyası tərəfindən ilin ən yaxşı aktyoru seçilir.

Dastin Hofmanın kino karyerası uğurla davam edirdi. Onun çəkildiyi "Balaca-böyük insan" (1970), "Küləş itləri" (1971), "Lenni" (1974) filmləri böyük uğur qazanır və ona "Ən yaxşı Amerika aktyoru" statusunu qazandırır.

Həmin dövrdən etibarən Dastin özü təklifləri seçir və ildə bir filmə çəkilirdi.

1979-cu ildə Hofman, nəhayət, uzun müddət gözlədiyi "Oskar" mükafatını alır. Mükafat aktyora "Kramer Kramerə qarşı" sosial dramına görə verilir.

Film 50 dəfədən artıq müxtəlif nominasiyalara və 35 mükafata layiq görülür.

Məhz bu filmdən sonra Dastin bir göz qırpmında dünya ulduzuna çevrilir. 80-ci illər Dastin Hofmanın karyerasında ən uğurlu illər oldu. "Kramer Kramerə qarşı" filmindəki möhtəşəm uğurundan sonra aktyor 1982-ci ildə "Tutsi" komediyasında çəkilir. Bu film uğuru "Kramer Kramerə qarşı" filmi də kölgədə qoydu. Bu dəfə Hofman bəxti gətirməyən aktyor Maykl Dorsinin rolunu canlandırdı. "Tutsi" komediyasında yaratdığı obraz Dastinə "Qızıl qlobus" mükafatını qazandırır və onun ən uğurlu işlərindən biri sayılır.

1988-ci ildə Dastin Hofman istedadının böyüklüyünün daha bir təsdiqi kimi "Yağış adamı" filmi ekranlara çıxır.

Aktyor autizm xəstəsi olan Reymond Bebbit rolunu o qədər məhərtlə ifa edir ki, Amerika Kino Akademiyası çox düşünmədən onu ikinci dəfə "Oskar" mükafatına layiq görür. Aktyorun özünün dediyinə görə, əvvəlcə o, öz oyununu bəyənməyib. Lakin oynadığı obraz xoşuna gəlib.

Yaradıcılığının son dövrləri və şəxsi həyatı

Aktyor potensialı yüksək olsa da, artıq 90-cı illərdə başlayaraq Dastin Hofman filmlərdə az-az görünməyə başlayır.

1991-ci ildə istehsal olunmuş "Billi Batqeyt", "Kapitan Kryuk", 1995-ci ildə çəkilmiş "Epidemiya" və 1996-cı ildə ekranlaşdırılmış "Yatanlar" kimi filmlər Dastin Hofmanın aktyorluq istedadını, potensialını o qədər də üzə çıxarmadı, ancaq ona məşhurluq qazandırdı. 1997-ci ildə çəkilmiş "Kələkbazlıq" filmindəki yaradıcılığını Hofman və Robert de Niro kimi aktyorları cəlb etməklə, film uğur əldə etməsinə nail oldular.

Karyerası getdikcə uğursuzluğa yuvarlansa da, Dastin Hofman təslim olmur, filmlərə çəkilməyə davam edirdi. Hofman Hollivudun ən əməksevər, ən təcrübəli, ən çox öz üzərində çalışan və işinə məsuliyyətlə yanaşan aktyorlarından biridir. O, öz rolları üzərində saatlarla işləyir, hər zaman həmkarlarına oynadıqları personajları başa düşməkdə köməklik edir.

Hal-hazırda Hofman "NBC" kanalının televiziya layihələrində iş-tirək edir. O, həm cizgi filmlərini səsləndirir, həm də rejissorluqla məşğul olur. 2012-ci ildə onun ilk rejissor işi olan "Kvartet" filmi ekranlara çıxıb.

Aktyorun sözlərinə görə, gəncliyində o, çox utancaq olub və qadınlarla tanış olmaqdan çəkinib.

Ancaq sənəti ilə məşğul olduğundan sonra onun özünə olan inamı artıb. Lakin kino məktəbində oxuduğu illərdə onun qonşuluğunda yaşamış aktyor Robert Dyuvall deyir ki, Dastinin qız dostu həmişə çox olub.

Hofmanın ilk evliliyi 1969-cu ildə balet artisti Enn Bernlə olur. Aktyor Ennin birinci nikahından olan qızı Karinarı övladlığa götürür. Tezliklə onların öz övladları - qızları Cenna dünyaya gəlir. 1975-ci ildə Enn öz karyerasına qayıtmaq istədiyini bildirir və bununla da, ailədə söz-söhbət, narazılıq baş qaldırır.

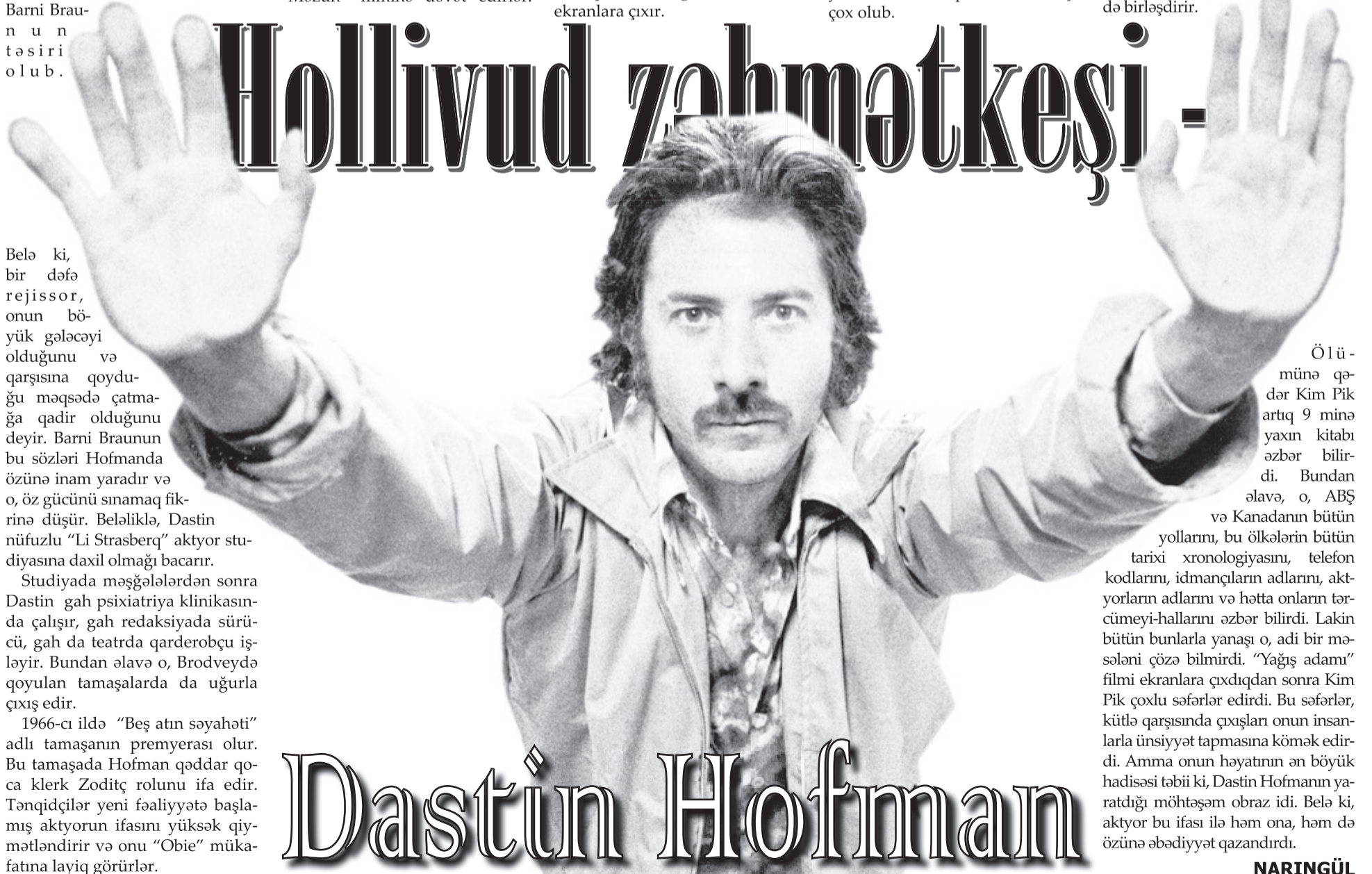
1980-ci ildə onlar rəsmən ayrılırlar. Bundan bir həftə keçməmiş Dastin vəkil Layze Qottseqlə evlənir. Onların dörd övladı olur: Ceykob Edvard, Maksvell Cefri, Rebekka və Aleksandra Lidiya.

Yağış adamı vəfat edir

Dastinin "Yağış adamı" filmində yaratdığı rolun prototipi Kim Pik 22 dekabr, 2009-cu ildə 58 yaşında ürək tutmasından vəfat edir. Məhz Barni Morrunun Kim Piklə görüşü "Yağış adamı" filmində yaranmasına səbəb olmuşdu. Doğrudur, onun şəxsiyyəti ilə film heç cür uyğun gəlmirdi.

Barni Morrou Kim Piklə 1984-cü ildə görüşür və Pikin qabiliyyət və bacarığı Morrounu heyran edir. Kim Pik dünyada çox nadir xəstəliklərdən olan "Savanta" sindromundan əziyyət çəkirdi. Belə xəstələrdə bir neçə elm sahəsi qeyri-adi dərəcədə inkişaf edir. Kim Pikin fenomenal yaddaşı var idi. O, hər şeyi yadda saxlayırdı. Məsələn o, Tom Klensinin qalın cildli "Qırmızı Oktyabr" romanını yarım saata oxuyur, dörd ay keçdikdən sonra isə romandakı adları dəqiq xatırlayırdı, sualı qaçıq rus kapitanını təsvir edir, bir kitabın bir neçə səhifəsini deklamasiya şəkildə söyləyirdi.

Pik koordinasiya pozuntularından əziyyət çəkdiyinə görə, 1988-ci ildə onun başında nüvə-mağnit rezonansı (YAMP və ya MRT maqnit-rezonans tomoqrafiyası) ilə "işıqlandırma" əməliyyatı olunmuşdu. Həkimləri heyrətə salan isə, Kimdə, demək olar ki, "qabarlı hissə"nin (corpus callosum) olmaması idi. Məhz "qabarlı hissə" beyinin sağ və sol yarımkürələrində birləşən milyonlarla sinir hüceyrələri çıxıntılarının kəlfəni özündə birləşirdi.

Dastin Hofman

NARINGÜL